

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Κατσιγιάννης Αλέξανδρος

ΑΜ: 1117Μ010

Η δημόσια συζήτηση για την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία
και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ στη δεκαετία του 1950.

*Πολιτικές διεργασίες, κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις
και αποτυπώσεις στον Τύπο*

Διπλωματική Εργασία

Αθήνα 2020

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Νίκος Κοταρίδης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (σύμβουλος Σπουδών)

Νίκος Θεοτοκάς, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Δέσποινα Παπαδημητρίου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κατσιγιάννης Αλέξανδρος, 2019
All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ABSTRACT	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
Κεφάλαιο 1: Η δημόσια συζήτηση για την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ το 1949	8
1.1. Οι πολιτικές διεργασίες για τα μέτρα επιεικειάς στην αυγή της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου και οι αποτυπώσεις της στον Τύπο.....	8
1.2. Οι διπλωματικές αντιπαραθέσεις για την εγχώρια εμφυλιοπολεμική νομοθεσία στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1949.....	23
Κεφάλαιο 2: Μέτρα επιεικειάς, κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις και η καμπάνια για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ την περίοδο 1950-1956	42
2.1. Οι κεντρώες κυβερνήσεις 1950-1952 στη διεκυστίνδα των μέτρων επιεικειάς και του «παρασυντάγματος»	42
2.2: Η περίοδος του Ελληνικού Συναγερμού: η πόλωση, η καμπάνια για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις.....	57
Κεφάλαιο 3: Η εφαρμογή της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας την περίοδο 1956-1959.....	77
3.1. Η επάνοδος της κοινοβουλευτικής συζήτησης για τα ειρηνευτικά μέτρα κατά την πρώτη περίοδο διακυβέρνησης της ΕΡΕ	77
3.2. Η γενίκευση της αντικομμουνιστικής στρατηγικής μετά τα εκλογικά αποτελέσματα του 1958	94
Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα.....	121
Αρχειακό υλικό.....	125
Πρακτικά Συνεδριάσεων Βουλής	125
Εφημερίδες	126
Περιοδικά	126
Βιβλιογραφία (πρωτογενής και δευτερογενής)	126

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τη συζήτηση που λαμβάνει χώρα στη δημόσια σφαίρα σχετικά με την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία και ειδικότερα τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950. Αναλυτικότερα, σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάζονται οι κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις της περιόδου σε σχέση με τη διατήρηση της ισχύος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας και τα μέτρα επιεικειάς των ελληνικών κυβερνήσεων, σε συνάρτηση με τη στάση του αμερικανικού παράγοντα για την εκκίνηση των διαδικασιών κοινωνικής ενσωμάτωσης των ηττημένων του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949). Παράλληλα, διερευνώνται η καμπάνια της ΕΔΑ για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ το 1954, καθώς και οι επερωτήσεις που κατατέθηκαν στη Βουλή κατά τα έτη 1955, 1957, 1958 σε σχέση με το διωκτικό πλαίσιο των «έκτακτων» μέτρων. Τέλος εξετάζεται η αποτύπωση αυτών των πολιτικών διεργασιών στον Τύπο της περιόδου.

ABSTRACT

The dissertation explores the debate in the public sphere that concerns the civil war legislation and laws, with a main focus on the legitimation of the Greek Communist Party in the 1950s. Specifically, the essay examines the parliamentary conflicts at the time in relation to the existing civil war measures in the afterwar period and the maintenance of clemency law of the Greek governments, in relation to the attitude of the American factor, in order for the launching and completion of the process of social integration of the politically defeated (and excluded) from the Greek Civil War (1946-1949). Furthermore, the essay discusses the campaign of the United Democratic Left (EDA) in 1954 for the legitimation of the Greek Communist Party, and the relevant questions that were attested in the Parliament in 1955, 1957, and 1958 and concerned the prosecuting context of the “exceptional” measures. Finally, the essay investigates the imprint of the above political elaborations and processes in the daily Press.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά τις εκλογές του 1946 έως το 1949 εγκρίθηκε και τέθηκε σε ισχύ ένα σύνολο νόμων, ψηφισμάτων, βασιλικών και νομοθετικών διαταγμάτων, προς την κατεύθυνση αποκατάστασης της ισχύος του αστικού συνασπισμού εξουσίας και θεσμοθέτησης του διοικητικού πλαισίου οποιασδήποτε πολιτικής δραστηριότητας μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κομμουνιστική. Τα ακρογωνιαία διοικητικά μέτρα που καθιέρωσαν το μετεκλογικό καθεστώς έκτακτης ανάγκης και την εθνικοφροσύνη ως κρατική ιδεολογία και πρακτική συμπυκνώθηκαν στην επαναφορά του θεσμού της διοικητικής εκτόπισης σύμφωνα με τις αποφάσεις των πρωτοβάθμιων και των δευτεροβάθμιων Επιτροπών Ασφαλείας, η επανίδρυση στρατοπέδων συγκέντρωσης, η γενικευμένη χρήση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων και οι απολύσεις υπαλλήλων της δημόσιας διοίκησης και των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας, η δήμευση των περιουσιακών στοιχείων και η στέρηση της ελληνικής ιθαγένειας των «αντεθνικώς δρώντων» πολιτών.¹

Συγχρόνως, τα ποινικά μέτρα εξοβελισμού της Αριστεράς ως πολιτικής πρακτικής αποτέλεσαν το Γ΄ Ψήφισμα «περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν», το οποίο εισήγαγε ένα σύνολο νέων αδικημάτων, ενίσχυσε τις αρμοδιότητες της εκτελεστικής εξουσίας και αύξησε την εμβέλεια και τις δικαιοδοσίες των Έκτακτων Στρατοδικείων.² Παράλληλα, η ολοκλήρωση του αντικομμουνιστικού θεσμικού οπλοστασίου επισφραγίστηκε με τον Αναγκαστικό Νόμο 509/1947, αμέσως μετά την αναγγελία συγκρότησης της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (ΠΔΚ), νομοθέτημα που καθιστούσε έγκλημα το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ) και τις μετωπικές του πολιτικές μορφές.³ Σε ιδεολογικό επίπεδο η θεσμοθέτηση των «έκτακτων μέτρων» λειτουργούσε ως νομιμοποιητικός μανδύας της κατασταλτικής στρατηγικής των κρατικών αρχών και ήταν σύστοιχη με τον αμερικανικό τρόπο πρόληψης και ελέγχου της προμακαρθικής περιόδου⁴. Σε αυτό το πλαίσιο βαρύνοντα ρόλο στη διάρθρωση του μεταπολεμικού συνασπισμού εξουσίας διαδραμάτιζαν ως εξωκοινοβουλευτικά κέντρα εξουσίας τόσο

¹ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σ. 459-495.

² Στο ίδιο, σ. 495-510.

³ Στο ίδιο, σ. 510-523.

⁴ Νίκος Αλιβιζάτος, «Καθεστώς “Έκτακτης Ανάγκης” και πολιτικές ελευθερίες, 1946-1949», στο Γιάννης Ιατρίδης (επίμ.), *Η Ελλάδα, στη Δεκαετία 1940-1950. Ένα Έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 390, 392.

ο βασιλικός θεσμός, ως εχέγγυο της εθνικής ενότητας και του αντικομμουνισμού, όσο και ο στρατός, στο εσωτερικό του οποίου δρούσε από το 1944 ο Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ), ως φορέας της νίκης επί του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας.⁵

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της δημόσιας συζήτησης για την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ κατά τη δεκαετία του 1950. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζονται το υπόμνημα Πιπινέλη ως βάση των μέτρων επιεικείας της κυβέρνησης Διομήδη, οι πολιτικές διεργασίες και ο ρόλος του Τύπου σε σχέση με την ειρηνευτική στρατηγική που το κυρίαρχο πλέγμα εξουσίας όφειλε να δρομολογήσει, καθώς και οι κοινοβουλευτικές συζητήσεις για την ίδρυση του Αναμορφωτικού Οργανισμού Μακρονήσου, ως του πολιτικού θεσμού που εγκαινίαζε τις διαδικασίες κοινωνικής ενσωμάτωσης των ηττημένων του ελληνικού εμφυλίου πολέμου. Παράλληλα, διερευνάται η συμφιλιωτική πολιτική, μέσω της λήψης διευρυσμένων μέτρων επιεικείας, που συστήνονταν από την αμερικανική διπλωματική αντιπροσωπεία στην ελληνική πλευρά κατά τη διάρκεια των εργασιών της τέταρτης Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, στους κόλπους του οποίου το ελληνικό ζήτημα είχε διεθνοποιηθεί. Στο πρώτο μέρος του δεύτερου κεφαλαίου εξετάζονται η υπαναχώρηση στην εμφυλιοπολεμική νομοθεσία κατά την περίοδο των κεντρικών κυβερνήσεων της περιόδου 1950-1952 και η ψήφιση των μέτρων επιεικείας της δεύτερης κυβέρνησης υπό τον Ν. Πλαστήρα. Αντίστοιχα, στο δεύτερο μέρος, διερευνώνται η καμπάνια νομιμοποίησης του ΚΚΕ, που οργανώθηκε από την ΕΔΑ την περίοδο του ελληνικού «μακαρθισμού» το 1954, καθώς και οι κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις για πτυχές της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας, μέσω των σχετικών επερωτήσεων στη Βουλή, το 1955. Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας εξετάζονται οι κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις για την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Κ. Καραμανλή, κατά την οποία συντελείται και η μετάβαση στην αντικομμουνιστική κατασταλτική στρατηγική, μέσω της γενικευμένης χρήσης των «έκτακτων μέτρων», στο πλαίσιο της διπολικής σύγκρουσης της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ) και της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ). Ακολουθούν τα συμπεράσματα και η βιβλιογραφία. Μεθοδολογικά, πέραν της βιβλιογραφικής επισκόπησης της εξεταζόμενης περιόδου, χρησιμοποιήθηκαν οι εφημερίδες των συζητήσεων της Βουλής, ο ημερήσιος και

⁵ Σωτήρης Ριζάς, *Παρατάξεις και κόμματα στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Εστία, Αθήνα 2016, σ. 62-69.

περιοδικός Τύπος της περιόδου, τμήματα του Αρχείου Τσαλδάρη που απόκειται στο Ίδρυμα Κ. Καραμανλής και αρχειακά διαθέσιμα του Επιμορφωτικού Κέντρου, Αρχείου –Βιβλιοθήκης «Χ. Φλωράκης» και των ΑΣΚΙ.

Κεφάλαιο 1: Η δημόσια συζήτηση για την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ το 1949

1.1. Οι πολιτικές διεργασίες για τα μέτρα επιεικείας στην αυγή της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου και οι αποτυπώσεις της στον Τύπο

Ενόψει της διαφαινόμενης λήξης του εμφυλίου πολέμου και της εκτιμώμενης βέβαιης νίκης των κυβερνητικών δυνάμεων, κατατέθηκε στις 12 Αυγούστου του 1949 από τον υφυπουργό Εξωτερικών Παναγιώτη Πιπινέλη⁶ αναλυτικό υπόμνημα μέτρων εξειρήνευσης στον Κ. Τσαλδάρη, υπουργό Εξωτερικών και αντιπρόσωπο της χώρας στην επικείμενη ετήσια Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Το συγκεκριμένο υπόμνημα περιέλαβε την κύρια δέσμη των μετεμφυλιακών ειρηνευτικών μέτρων, για την εισήγηση και διαμόρφωση των οποίων συνεκτιμήθηκαν οι πολιτικές διεργασίες και οι διπλωματικές τάσεις του διεθνούς περιβάλλοντος αναφορικά με το ήδη διεθνοποιημένο στους κόλπους του ΟΗΕ ελληνικό ζήτημα.⁷ Σύμφωνα με τον μόνιμο υφυπουργό Εξωτερικών, σε προτεραιότητα των Ελλήνων ιθυνόντων όφειλε να αναχθεί η προληπτική θωράκιση της χώρας έναντι των πιέσεων της διεθνούς κοινότητας για τον διπλωματικό διακανονισμό του ελληνικού ζητήματος: στις συνθήκες της αδυναμίας ακριβούς χαρτογράφησης των ελιγμών του ανατολικού συνασπισμού, η ελληνική κυβέρνηση όφειλε να ανακτήσει την πρωτοβουλία κινήσεων για τη διευθέτηση, εντός του κυρίαρχου αντικομμουνιστικού θεσμικού πλαισίου, της πληθώρας των εκκρεμών μετεμφυλιακών ζητημάτων που αναπόδραστα θα ανέκυπταν.⁸ Κύρια πηγή ανησυχίας για τους Έλληνες ιθύνοντες αποτελούσε η εκτίμηση της διάρρηξης του ενιαίου μετώπου διπλωματικής στήριξής τους από το σύνολο των δυτικών χωρών, εξέλιξη που τροφοδοτούσε τη διατύπωση

⁶ Σύμφωνα με τον Ευάνθη Χατζηβασιλείου, ο Π. Πιπινέλης, υπό την υπηρεσιακή του ιδιότητα ως μόνιμο υφυπουργού Εξωτερικών έως το τέλος του εμφυλίου πολέμου, ήταν εισηγητής της αποϊδεολογικοποιημένης, πραγματιστικής εξωτερικής πολιτικής στη βάση των διαμορφούμενων γεωπολιτικών συσχετισμών δύναμης, της απεμπόλησης των ιδεαλιστικών ελληνικών διεκδικήσεων, ακόμη και των εθνικιστικών, και υπήρξε μόνιμος παράγοντας στη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Αναλυτικότερα, βλ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Εξωτερική πολιτική και επιλογή κόσμων. Προσλήψεις του διεθνούς συστήματος κατά την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1944-1952», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952*, Δ' Τόμος, Μέρος 2ο, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 278-279.

⁷ Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949, τόμος 2ος*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2000, σ. 278-279.

⁸ Όπως χαρακτηριστικά εισηγήθηκε ο Π. Πιπινέλης, οι Έλληνες ιθύνοντες όφειλαν να αναλάβουν πρωτοβουλίες «δίδοντας την εκκαθάριση της ανταρσίας προσήκουσας λύσεις από ελληνικής καθαρώς πλευράς». Αναλυτικότερα, «Υπόμνημα Π. Πιπινέλη προς αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη, 12 Αυγούστου 1949», Αρχείο Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, Φάκελος 34, υποφάκελος 3, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, σ. 5.

συμβιβαστικών με τον Δημοκρατικό Στρατό προτάσεων από ένα ευρύ φάσμα δυνάμεων, που εκτεινόταν από τον συμμαχικό παράγοντα έως χώρες που ταξινομούσαν ως «διεθνή ερείσματα» ή και «συνοδοιπόροι» του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος.

Ως δηλωτικές των συντελούμενων διπλωματικών μετατοπίσεων και διαιρέσεων εκτιμήθηκαν από την ελληνική πλευρά οι νύξεις της αμερικανικής και της αγγλικής αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ για την αναγκαιότητα των ελληνικών συμφιλιωτικών πρωτοβουλιών ενόψει της προσεχούς λήξης του εμφυλίου πολέμου, καθώς και το έλλειμμα της εκ προοιμίου απόρριψης των σοβιετικών προτάσεων ως πλαισίου των διεθνών διαπραγματεύσεων για το ελληνικό ζήτημα υπό τις τέσσερις μεταπολεμικές μεγάλες δυνάμεις.⁹ Στο υπόμνημα Πιπινέλη καταγράφηκαν ως ανησυχητικές οι συμβιβαστικές τάσεις του Βρετανού υπουργού Εξωτερικών Ε. Μπέβιν κατά τη διάρκεια των εργασιών της τρίτης Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στο Παρίσι τον προηγούμενο χρόνο: παρά την επίσημη διάψευσή της από τη βρετανική κυβέρνηση, υπήρχε η πληροφορία κατατεθειμένης πρότασής του για τη συζήτηση του ελληνικού ζητήματος στο πλαίσιο του ΟΗΕ στον Αμερικανό ομόλογό του Ντ. Άτσεσον, υπό την προϋπόθεση διακρίβωσης των ειλικρινών προθέσεων του σοβιετικού παράγοντα προς αυτήν την κατεύθυνση.¹⁰ Σε αντίστοιχο πνεύμα, οι συστάσεις της γαλλικής κυβέρνησης Παροντί προς τον Έλληνα πρεσβευτή Ρ. Ραφαήλ στο Παρίσι δεν απέκλειαν τη συμμετοχή του έκνομου ΚΚΕ στις πρώτες μετεμφυλιακές βουλευτικές εκλογές, με αιτιολογική βάση την παροχή της τυπικής δυνατότητας εκλογικής καταδίκης του κόμματος από τον λαϊκό παράγοντα.¹¹ Πολύ περισσότερο, με τις ποικιλόμορφες συμβιβαστικές προτάσεις της αυστραλιανής πλευράς, όπως αυτήν της μετατροπής της Βαλκανικής Επιτροπής του ΟΗΕ σε οιονεί εγγυητή της επικείμενης παράδοσης των μαχητών του ΔΣΕ ή της προγενέστερης επιστολής Έβατ για τη συνεξέταση της ελληνικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής στους κόλπους του ΟΗΕ, ελλόχευε ο κίνδυνος εμπλοκής της χώρας σε αχαρτογράφητες διεθνείς διαπραγματεύσεις επί εισηγήσεων του ξένου παράγοντα για το πλέγμα των έκτακτων νομοθετικών εμφυλιακών μέτρων και τη συνακόλουθη

⁹ Στο ίδιο, σ. 3.

¹⁰ Στο ίδιο, σ. 4.

¹¹ Στο ίδιο, σ. 3.

αντιμετώπιση των αντιφρονούντων του κυρίαρχου πολιτικού μπλοκ, ζητήματα τα οποία από την ελληνική κυβέρνηση θεωρούνταν αμιγώς εσωτερικά.¹²

Υπ' αυτό το πρίσμα, το κύριο διακύβευμα στο μεταίχμιο της εμφυλιακής και πρώιμης μετεμφυλιακής περιόδου και ενόψει της τέταρτης ετήσιας Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, ήταν, σύμφωνα με το υπόμνημα Πιπινέλη, η αποσύνδεση της ειρηνευτικής στρατηγικής από τα εκκρεμή ζητήματα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, που αποτελούσαν και την άμεση προτεραιότητα της κυβέρνησης Διομήδη. Απόφαση της ελληνικής διπλωματικής υπηρεσίας ήταν η εκ προοιμίου ματαίωση πιθανών συμβιβαστικών προτάσεων με τις δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού από μερίδες της διεθνούς κοινότητας για την αποσόβηση του κινδύνου μελλοντικής αναζωπύρωσης της εμφύλιας σύγκρουσης.¹³ Τα εισηγούμενα από τον Π. Πιπινέλη μέτρα επιεικειάς θα εδράζονταν στις αρχές της μη επέμβασης του ξένου παράγοντα και του ενιαίου προγραμματισμού της εξαγγελίας και θεσμοθέτησής τους αμέσως μετά τον τερματισμό του εμφυλίου πολέμου.¹⁴ Το τελευταίο σημείο υπογραμμίστηκε ως απαραίτητο από τον Έλληνα διπλωμάτη, ώστε η εκκίνηση της διαδικασίας εξειρήνευσης να ανταποκρίνεται στο δημοκρατικό αίσθημα των συμμαχικών κύκλων, προκειμένου να μην αποβεί επιτρεπτική σε διεθνείς επικρίσεις και, συνακόλουθα, απαιτηθούν ριζοσπαστικότερα μέτρα επιεικειάς.¹⁵

Σε αυτό το πλαίσιο ο Π. Πιπινέλης εισηγήθηκε τη νομοθετική κατοχύρωση και βαθμιαία επέκταση του «Ειδικού Σχολείου Αναμορφώσεως Ιδιωτών» (ΕΣΑΙ), κατά το πρότυπο του αναμορφωτικού μηχανισμού του στρατοπέδου της Μακρονήσου, ως άμεσα ληπτέο μέτρο επιεικειάς για την πλειονότητα των πολιτικών κρατούμενων.¹⁶ Ουσιαστικά, στην εισήγηση του μόνιμου υφυπουργού η υπαγωγή του προτεινόμενου αναμορφωτικού οργανισμού στις στρατιωτικές ή τις πολιτικές αρχές παρέμενε αδιευκρίνιστη. Ωστόσο, ο νέος θεσμός θα περιελάμβανε συνολικά τους πολιτικούς εξορίστους, πέραν των αριστερών στρατιωτών. Πιο συγκεκριμένα, ο

¹² Στο ίδιο, σ. 2, 5.

¹³ Στο ίδιο, σ. 5.

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 6.

¹⁵ Στο ίδιο, σ. 6-7.

¹⁶ Σύμφωνα με τον Π. Πιπινέλη, κατόπιν των αποφάσεων των στρατιωτικών ή των διωκτικών αρχών, οι πολιτικοί κρατούμενοι από το Υπουργείο Δημοσίας Τάξεως ανέρχονταν στη Μακρόνησο στους 10.000, οι «προληπτικώς συλληφθέντες» από τον στρατό σε 9.000, οι στρατιώτες που υπηρετούσαν τη θητεία τους στη Μακρόνησο στους 7.500, στις 2.900 γυναίκες στο Τρίκερι (1.000 από το Υπουργείο Δημοσίας Τάξεως και 1.900 από τον στρατό) και στους 2.000 κατά προσέγγιση οι πολιτικοί κρατούμενοι των άλλων τόπων εκτόπισης. Παράλληλα, νεαροί μαχητές του ΔΣΕ κρατούνταν στη Λέρο, ενώ το ποσοστό των «ανανηψάντων» της Μακρονήσου εκτιμάτο από τον Π. Πιπινέλη σε ποσοστό 70%, των οποίων εισηγήθηκε και την απόλυση. Στο ίδιο, σ. 7-8.

θεσμός του ΕΣΑΙ για τους «ειλικρινώς απαρνηθέντες την ανταρσίαν» θα περιελάμβανε αφενός τους εγκλείστους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης κατόπιν απλών αποφάσεων των στρατιωτικών αρχών και αφετέρου τους υπόδικους για αδικήματα που δεν είχαν ακόμη εκδικαστεί από τα τακτικά δικαστήρια ή τα έκτακτα στρατοδικεία.¹⁷ Από αυτή τη σκοπιά προτάθηκε η ενδεχόμενη συνδρομή του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού για την εξασφάλιση καλύτερων όρων διαβίωσης των πολιτικών κρατουμένων, καθώς και η άμεση και συνολική απόλυση των «ανανηψάντων».¹⁸

Η επίσημη ρητορεία για τις ανεκτές συνθήκες διαβίωσης των αντιφρονούντων εγγραφόταν στη συγχρονία της στην προπαγανδιστική κρατική εκστρατεία πολιτικής αναμόρφωσης και ανθρωπιστικής μεταχείρισής τους, συμβάλλοντας, παράλληλα, στην αντιμετώπιση του κομμουνιστικού κινήματος και με ιδεολογικούς όρους.¹⁹ Μολονότι στη Μακρόνησο λειτούργησε το πρώτο μεταπολεμικό στρατόπεδο συγκέντρωσης της Δυτικής Ευρώπης, μέχρι τα τέλη του 1949 από τις αστικές δυνάμεις προβαλλόταν ως χώρος αναδιαπαιδαγώγησης των πολιτικών κρατουμένων υπό τη συνάρθρωση της εθνικοφροσύνης, του αντικομμουνισμού και της πολιτικής τους αναμόρφωσης με παιδευτικούς και θεραπευτικούς όρους.²⁰ Συμπληρωματικά στη νομιμοποίηση του στρατοπέδου ως αναμορφωτικού μηχανισμού λειτουργούσαν το εκλαϊκευτικό έργο συντηρητικών διανοουμένων, οι δημόσιες εκθέσεις και οι επισκέψεις των πολιτικών και πολιτειακών αρχών, ξένων διπλωματών και δημοσιογράφων.²¹ Στην εισήγηση και τεκμηρίωση των μέτρων επιεικείας από τον Π. Πιπινέλη ιχνηλατούνται ορισμένα από τα βασικά ιδεολογικά σχήματα της αντικομμουνιστικής κρατικής ρητορικής της περιόδου. Η εκκίνηση των διαδικασιών κοινωνικής επανένταξης των αντιφρονούντων πολιτών της ηττημένης Αριστεράς στον κρατικό κορμό μετά την πολιτική τους αναδιαπαιδαγώγηση και μεταστροφή τους ως «ανανηψάντων» αναπαρίστατο με όρους που παρέπεμπαν στη δημόσια υγεία.²² Σε αντίστοιχο πνεύμα, ο εμφύλιος πόλεμος εννοιολογούνταν ως ενδοφυλετική

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 9.

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 9.

¹⁹ Στρατής Μπουρνάζος, «Το 'Μέγα Εθνικόν Σχολείον Μακρονήσου'», *Ιστορικό Τοπίο και Ιστορική Μνήμη. Το παράδειγμα της Μακρονήσου. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000, σ. 117-119.

²⁰ Πολυμέρης Βόγλης - Στρατής Μπουρνάζος, «Στρατόπεδο Μακρονήσου 1947-1950», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση - Εμφύλιος - Παλινόρθωση 1945-1952, Δ' Τόμος, Μέρος 2ο*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 63-65.

²¹ Πολυμέρης Βόγλης - Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σ. 70-72.

²² Στρατής Μπουρνάζος, «Το κράτος των εθνικοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση - Εμφύλιος - Παλινόρθωση 1945-1952, Δ' Τόμος, Μέρος 2ο*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 19.

σύγκρουση στο πλαίσιο της εθνικής οικογένειας αντί της νεωτερικής πρόσληψής του ως ένοπλης αντιπαράθεσης πολιτικά αντιτιθέμενων κοινωνικών μπλοκ.²³

Από αυτή τη σκοπιά, το δυσκολότερο εγχείρημα ήταν, σύμφωνα με το υπόμνημα Πιπινέλη, η κρατική αντιμετώπιση ενός ευρέος φάσματος πολιτικών κρατουμένων που «είχαν ανεπανόρθωτα αποχωριστεί την εθνική οικογένεια», είτε υπόδικων, είτε κατάδικων, είτε υπόλογων για ποινικά κολάσιμες πράξεις σχετικές, σύμφωνα με την ισχύουσα εμφυλιοπολεμική νομοθεσία, με την ίδια τη διαδικασία και τα γεγονότα της ένοπλης σύγκρουσης.²⁴ Οι επαχθείς συνθήκες κράτησης και η έλλειψη μηχανισμών πολιτικής αναμόρφωσης αξιολογήθηκαν ως προβλήματα του υπάρχοντος σωφρονιστικού συστήματος, εφόσον ευνοούσαν τη συγκρότηση μιας κοινότητας 15.000 κρατουμένων με κομμουνιστική αναφορά υπό το βάρος των προγενέστερων πολιτικών εντάξεων της κατοχικής περιόδου, καλύπτοντας περιπτώσεις ενδεχόμενης δικαστικής πλάνης και προσάπτοντας στη χώρα τη διαρκή υπόνοια της κρατικής καταπίεσης των αντιφρονούντων.²⁵ Ο Π. Πιπινέλης απέρριψε ως «ελλιπή» και «επικίνδυνη» τη χορήγηση γενικής αμνηστίας για την αποσυμφόρηση των φυλακών²⁶ και εισηγήθηκε τον εγκλεισμό των πολιτικών κρατουμένων σε φυλακές δύο κατηγοριών, αναπαράγοντας τη διάκριση μεταξύ κοινωνικής βάσης και πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας της διωκόμενης Αριστεράς. Στην πρώτη κατηγορία φυλακών θα κρατούνταν τα στρατιωτικά και πολιτικά στελέχη του ΔΣΕ, από τα οποία θα αφαιρούνταν η ελληνική ιθαγένεια βάσει του μεταξικού νόμου 4310/1939 και θα καταδικάζονταν σε ισόβια υπερορία, χωρίς το δικαίωμα αμνήστευσης ή παραπομπής τους στο Συμβούλιο Χαρίτων.²⁷ Αντίστοιχα, στη δεύτερη κατηγορία φυλακών θα εγκλείονταν οι κρατούμενοι που βαρύνονταν με ελαφρότερης μορφής αδικήματα στη διάρκεια της εμφυλιακής περιόδου, με την πρόβλεψη της δυνατότητας αμνήστευσής τους κατά περίπτωση και σε συνάρτηση με την παράδοσή τους στις κρατικές αρχές.²⁸ Επιπρόσθετα, στα εισηγούμενα μέτρα

²³ Νίκος Δεμερτζής, «Ο ελληνικός Εμφύλιος ως πολιτισμικό τραύμα», στο *Επιστήμη και Κοινωνία. Επιθεώρηση πολιτικής και ηθικής θεωρίας*, τεύχος 28, Σάκκουλας, Αθήνα 2011, σ. 91-92.

²⁴ «Υπόμνημα Π. Πιπινέλη προς αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη, 12 Αυγούστου 1949», ό.π., σ. 9.

²⁵ Στο ίδιο, σ. 9-10.

²⁶ Στο ίδιο, σ. 10.

²⁷ Στο ίδιο, σ. 11.

²⁸ Στο ίδιο, σ. 11· Ο Π. Πιπινέλης εισηγήθηκε την αμνήστευση και των ανταρτών οι οποίοι παραδίδονταν και παρείχαν «αυτοβούλως» πληροφορίες για τον ΔΣΕ βάσει του ΚΘ΄ Ψηφίσματος καθώς και σε όσους επρόκειτο να παραδοθούν.

επιεικείας συμπεριλαμβανόταν και η απαγόρευση της εκτέλεσης των θανατικών ποινών μετά το τέλος των στρατιωτικών επιχειρήσεων.²⁹

Πέραν του κυβερνητικού χειρισμού του ζητήματος των πολιτικών κρατουμένων, ο Π. Πιπινέλης εισηγήθηκε τη διενέργεια βουλευτικών εκλογών υπό συγκεκριμένους όρους, ως πρόταση μετάβασης στη μετεμφυλιακή πολιτική ομαλότητα. Άλλωστε, το αιτούμενο των πολιτικών κυρίως μερίδων του αστικού συνασπισμού εξουσίας ήταν η νομιμοποίηση και απρόσκοπτη αναπαραγωγή του κοινοβουλευτικού συστήματος, που δεν είχε ανασταλεί και παρέμενε τυπικά δημοκρατικό, με κεντρικούς πρωθυπουργούς κυβερνήσεων συνεργασίας, παρά την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου τον Οκτώβριο του 1948 και τις εκτεταμένες δικαιοδοσίες των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους.³⁰ Προς αυτήν την κατεύθυνση ο Π. Πιπινέλης εισηγήθηκε τη διεξαγωγή εκλογών μετά τη στρατιωτική νίκη των κυβερνητικών δυνάμεων και χωρίς τον άμεσο προσδιορισμό της ημερομηνίας τους, στην προοπτική της εκλογικής έκφρασης και ανανέωσης της εμπιστοσύνης του λαϊκού παράγοντα στο πολιτικό σύστημα.³¹ Ο αποκλεισμός του ενδεχομένου διεξαγωγής και επιτήρησης των εκλογών από τον διεθνή παράγοντα απασχολούσε τους Έλληνες ιθύνοντες, ιδίως στο βαθμό της ενδεχόμενης συμμετοχής κλιμακίου παρατηρητών και της ΕΣΣΔ, που θεωρήθηκε ότι θα υπέσκαπτε τη διαδικασία της μετεμφυλιακής ειρήνευσης αναπτερώνοντας την αυτοπεποίθηση του ηττημένου κομμουνιστικού κινήματος.³² Αν και η συμμετοχή του σοβιετικού παράγοντα εκτιμήθηκε ως απίθανη λόγω του αποκλεισμού του ΚΚΕ από τις μελλοντικές εκλογές, αχαρτογράφητος για την ελληνική πλευρά παρέμενε ο βαθμός υποχωρητικότητας των συμμαχικών χωρών σε περίπτωση διάθεσης της σοβιετικής ηγεσίας για την ειρηνική επίλυση του ελληνικού ζητήματος στο έδαφος του ΟΗΕ, με διπλωματικό αντάλλαγμα τη συμμετοχή των δυτικών χωρών ως παρατηρητών στις εκλογικές διαδικασίες χωρών του ανατολικού συνασπισμού.³³ Σε κάθε περίπτωση η νομιμοποίηση του ΚΚΕ απορρίφθηκε από τον Π. Πιπινέλη ως «ηθικός και πολιτικός αδύνατος», που εισηγήθηκε περαιτέρω και τον αποκλεισμό συμμετοχής στις εκλογές

²⁹ Στο ίδιο, σ. 12.

³⁰ Στρατής Μπουρνάζος, «Το κράτος των εθνοκοφρώνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», *ό.π.*, σ. 10.

³¹ Στο ίδιο, σ. 12· Σωτήρης Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο: κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σ. 58.

³² «Υπόμνημα Π. Πιπινέλη προς αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη, 12 Αυγούστου 1949», *ό.π.*, σ. 12.

³³ Στο ίδιο, σ. 12-13.

όσων πολιτών ενεπλάκησαν στον εμφύλιο πόλεμο μέσω της αποστέρησης των πολιτικών δικαιωμάτων τους για διάστημα δύο ή τριών ετών και ανεξαρτήτως της νομοθέτησης και εφαρμογής των εισηγούμενων μέτρων επεικειάς.³⁴

Συνολικότερα, το κύριο διακύβευμα της μεταπολεμικής περιόδου συνίστατο, σύμφωνα με το υπόμνημα Πιπινέλη, στην ίδια τη διαδικασία της πρακτικής εφαρμογής των μέτρων επεικειάς. Στο έδαφος του σκεπτικισμού του συμμαχικού παράγοντα για τις κυβερνητικές προθέσεις και της κατακραυγής των πρακτικών των εγχώριων κατασταλτικών μηχανισμών από τον διεθνή Τύπο, ο κυβερνητικός σχεδιασμός όφειλε να οριοθετηθεί διττά τόσο από περιπτώσεις αυτοδικίας εναντίον των «ανανηψάντων», για την προστασία των οποίων προτάθηκε και η βρετανική συνδρομή στη χωροφυλακή και την αστυνομία, όσο και εκ νέου συσπείρωσής τους στην κομμουνιστική Αριστερά.³⁵

Η δημόσια συζήτηση για τη δρομολόγηση μέτρων επεικειάς και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ εγκαινιάστηκε θεσμικά την επαύριον της στρατιωτικής ήττας του ΔΣΕ, με τις αρχικές διακηρύξεις της κυβέρνησης Διομήδη τον Σεπτέμβριο του 1949 για την πρόθεση επανεξέτασης πτυχών της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας στις συνθήκες τερματισμού του εμφυλίου πολέμου. Προς αυτήν την κατεύθυνση, η προϋπόθεση υπογραφής δήλωσης μετανοίας για την εκκίνηση διαδικασιών κοινωνικής ενσωμάτωσης των αριστερών πολιτών ή τουλάχιστον την ευεργετική μεταχείρισή τους από τις κρατικές αρχές, η αποκατάσταση των αναγκαστικών προσφύγων –των «ανταρτόπληκτων», σύμφωνα με την προσφιλή ορολογία της περιόδου- και η έναρξη της διαδικασίας «από-κομμουνιστικοποίησης», μέσω της οργάνωσης αναμορφωτικών οργανισμών κατά το πρότυπο του στρατοπέδου της Μακρονήσου, οριστικοποιήθηκαν ως τα πρώτα μέτρα ειρήνευσης.³⁶ Σύμφωνα με τον Β' αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Σοφοκλή Βενιζέλο, τα σχετικά με τη διαδικασία «από-κομμουνιστικοποίησης» νομοσχέδια δεν θα θεσμοθετούνταν με τη μορφή των Αναγκαστικών Νόμων, αλλά θα υπόκειντο στη βάση της κοινοβουλευτικής

³⁴ Στο ίδιο, σ. 13.

³⁵ Στο ίδιο, σ. 14· σύμφωνα με τον Στρατή Μπουρνάζο, οι «ανανήψαντες» πολιτικοί εξόριστοι αποτελούσαν το ιδεατό τεκμήριο επιτυχίας και προπαγάνδας της πολιτικής «αναμόρφωσης» που είχε συντελεστεί στη Μακρόνησο. Αναλυτικότερα, βλ. Στρατής Μπουρνάζος, «Το 'Μέγα Εθνικόν Σχολειον Μακρονήσου', 1947-1950», *ό.π.*, σ. 125.

³⁶ *Το Βήμα*, φ. 9 Σεπτεμβρίου 1949· *Το Βήμα*, φ. 10 Σεπτεμβρίου 1949 στις προθέσεις της βασίλισσας Φρειδερίκης βρισκόταν η συμπερίληψη στους υπό ίδρυση αναμορφωτικούς οργανισμούς και των μαχητριών του ΔΣΕ που είχαν παραδοθεί ή συλληφθεί, *Το Βήμα* 11 Σεπτεμβρίου 1949· η αναγκαιότητα λήψης μέτρων για τους αναγκαστικούς πρόσφυγες τονίστηκε στο βασιλικό διάγγελμα, *Το Βήμα*, φ. 13 Σεπτεμβρίου 1949· *Το Βήμα*, 15 Σεπτεμβρίου 1949.

συζήτησης και ψήφισης.³⁷ Παράλληλα, εξαγγέλθηκε η κυβερνητική πρόθεση σταδιακής άρσης της ισχύος του στρατιωτικού νόμου και των έκτακτων μέτρων κατά περίπτωση και σε συνάρτηση με την κατάσταση εθνικής ασφάλειας.³⁸ Άλλωστε, οι ελληνικές αρχές ανησυχούσαν για την είσοδο μεμονωμένων ομάδων του ΔΣΕ στη χώρα μέσω των ελληνοαλβανικών ή ελληνοβουλγαρικών συνόρων, καθώς και για την της ύπαρξη αποκομμένων ομάδων ανταρτών στη Θράκη και τη Στερεά Ελλάδα, η απαγκίστρωση των οποίων από τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των κυβερνητικών δυνάμεων ήταν δύσκολο εγχείρημα.

Οι κυβερνητικές διακηρύξεις ακολουθούσαν τη γραμμή συνέχειας της μετακατοχικής περιόδου σχετικά με τον αποκλεισμό του ΚΚΕ και των μετωπικών του μορφών από το πολιτικό σύστημα, την «αποαεμοποίηση» του πληθυσμού και τη διχοτομική κατηγοριοποίηση των πολιτών σε εθνικόφρονες και μη από το κυρίαρχο πολιτικό μπλοκ,³⁹ δεδομένου του αντικομμουνιστικού συνασπισμού της κεντρώας και της συντηρητικής παράταξης για τη μεταπολεμική αποκατάσταση της επαπειλούμενης αστικής κυριαρχίας.⁴⁰ Η συγκεκριμένη ειρηνευτική στρατηγική ακολουθήθηκε στα μέσα Σεπτεμβρίου 1949 από την κυβερνητική αναδίπλωση. Οι αρχικές σκέψεις για τη σταδιακή αναστολή της ισχύος του στρατιωτικού νόμου, του Γ΄ Ψηφίσματος και της αντικομμουνιστικής εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας εγκαταλείφθηκαν προσωρινά από την κυβέρνηση Διομήδη.⁴¹ Ως προϋποθέσεις κατάργησης των «έκτακτων μέτρων» προβλήθηκαν από τους κυβερνητικούς κύκλους είτε η άνευ όρων παράδοση των μαχητών του ΔΣΕ, προοπτική ανέφικτη λόγω της συντεταγμένης αποχώρησης του κύριου όγκου των δυνάμεών του στο αλβανικό έδαφος, είτε ένα πλαίσιο εγγυήσεων των διεθνών οργανισμών για την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, ενώ το ενδεχόμενο λήψης ριζοσπαστικότερων μέτρων ειρηνευσης μετατέθηκε προς εξέταση στο μέλλον, σε άμεση συνάρτηση με την παγίωση της ειρήνης σε διεθνή κλίμακα υπό την αιγίδα του ΟΗΕ.⁴² Ωστόσο, λόγω των αμερικανικών πιέσεων για την άμεση εφαρμογή μέτρων επιείκειας, που όφειλαν

³⁷ *Ελευθερία*, 27 Σεπτεμβρίου 1949.

³⁸ *Το Βήμα*, 13 Σεπτεμβρίου 1949.

³⁹ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Η ιδεολογική επίδραση του Εμφυλίου Πολέμου», στο *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σ. 30· Άγγελος Ελεφάντης, «Εθνικοφροσύνη: η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο *Μας πήραν την Αθήνα. Μελέτες για τη δεκαετία του 1940-1950*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σ. 136.

⁴⁰ Σπύρος Μαρκέτος, «Η ελληνική Άκρα Δεξιά τη δεκαετία του 1940», στο Χρήστος Χατζηωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952*, Δ΄ Τόμος, Μέρος 2ο, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 292-294.

⁴¹ *Το Βήμα*, 13 Σεπτεμβρίου 1949.

⁴² *Ελευθερία*, 1 Οκτωβρίου 1949.

να προηγηθούν της διπλωματικής συζήτησης του ελληνικού ζητήματος στο πλαίσιο των εργασιών της τέταρτης Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, αποφασίστηκε από το κυβερνητικό συμβούλιο η αναστολή της εκτέλεσης των θανατικών ποινών έως την επανεξέτασή τους από το Συμβούλιο Χαρίτων.⁴³

Η ειρηνευτική στρατηγική της κυβέρνησης Διομήδη αποκρυσταλλώθηκε στα τέλη Σεπτεμβρίου 1949 στην κατάθεση σχεδίου ψηφίσματος «περί μέτρων εθνικής αναμορφώσεως», που συμπυκνώθηκαν στη νομοθετική θεμελίωση, τη δημιουργία και τη συστηματοποίηση του Οργανισμού Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου ως θεσμικού πλαισίου της κοινωνικής επανένταξης των ηττημένων του εμφυλίου πολέμου. Στον υπό ίδρυση οργανισμό θα εκτοπίζονταν για πρώτη φορά για «αντεθνικούς λόγους» και για «λόγους δημοσίας τάξης για το εθνικό καθεστώς», πέραν των στρατεύσιμων και «προληπτικώς συλληφθέντων» από τις στρατιωτικές αρχές, οι παραδιδόμενοι ή συλληφθέντες μαχητές του ΔΣΕ, οι συλλαμβανόμενοι βάσει των αποφάσεων των επιτροπών Ασφαλείας, καθώς και οι κατάδικοι και οι υπόδικοι πολιτικοί κρατούμενοι.⁴⁴ Ως προς το μετεμφυλιακό οργανωτικό και διοικητικό σχήμα του στρατοπέδου της Μακρονήσου, ο Π. Κανελλόπουλος, υπουργός Στρατιωτικών, πρότεινε τη συγκρότηση μιας πενταμελούς διυπουργικής επιτροπής εποπτείας του, ενδεικτικής της σύνθεσης του συνόλου των πολιτικών κρατουμένων και των προτεινόμενων πρακτικών πολιτικής αναμόρφωσής τους,⁴⁵ με ειδικό κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας, έχοντας διασφαλίσει τη σύμφωνη γνώμη του Γενικού Επιτελείου Στρατού (ΓΕΣ). Στην προσπάθεια εξισορρόπησης του ηγεμονικού ρόλου του στρατού και των θεσμικών του δικαιοδοσιών στον μετεμφυλιακό συνασπισμό εξουσίας ο υπουργός Στρατιωτικών υπεραμύνθηκε της φυσιογνωμίας του Οργανισμού Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου ως πολιτικού θεσμού με στρατιωτική οργάνωση και, συνακόλουθα, εισηγήθηκε τον ορισμό του προέδρου του από το υπουργικό συμβούλιο της εκάστοτε κυβέρνησης έναντι της πρότασης της

⁴³ Ιωάννης Στεφανίδης, *Από τον εμφύλιο στον ψυχρό πόλεμο. Η Ελλάδα και ο συμμαχικός παράγοντας 1949-1952*, Προσκήνιο, Αθήνα 1999, σ. 38.

⁴⁴ *Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Επιτροπής Εξουσιοδοτήσεων*, Βουλή των Ελλήνων, ΙΔ' Αναθεωρητική, Σύνοδος Γ', τ. Α', Συνεδριάσεις ΚΗ', 5 Οκτωβρίου 1949, σ. 301.

⁴⁵ *Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Επιτροπής Εξουσιοδοτήσεων*, Βουλή των Ελλήνων, ΙΔ' Αναθεωρητική, Σύνοδος Γ', τ. Α', Συνεδριάσεις ΚΗ', ό.π., σ. 301· σύμφωνα με τον Π. Κανελλόπουλο, στο στρατόπεδο της Μακρονήσου θα εκτοπίζονταν οι στρατεύσιμοι και οι «προληπτικώς συλληφθέντες», οι εκτοπίζόμενοι από τις επιτροπές Ασφαλείας και οι κατάδικοι, που ενέπιπταν στις δικαιοδοσίες των Υπουργείων Στρατιωτικών, Δημοσίας Τάξης και Δικαιοσύνης αντίστοιχα. Δεδομένων των κυβερνητικών προτάσεων για τη λειτουργία σχολείων και επαγγελματικών σχολών, καθώς και της έκδοσης εφημερίδων «διαφώτισης», ο Π. Κανελλόπουλος εισηγήθηκε και τη συμμετοχή των Υπουργείων Παιδείας και Τύπου στη διυπουργική επιτροπή εποπτείας του υπό ίδρυση οργανισμού.

αντιπολίτευσης για τη μονομερή υπόδειξή του από το ΓΕΣ.⁴⁶ Παράλληλα, από την κυβέρνηση προτάθηκε ως συντελεστής ασφαλείας της κατεστημένης πολιτικής τάξης πραγμάτων η συμπερίληψη και επέκταση της υποβολής αποφάσεων θανατικής καταδίκης στο Συμβούλιο Χαρίτων αποκλειστικά των συντελεσμένων πράξεων και ο αποκλεισμός νέων μετά τη δημοσίευση του νόμου.⁴⁷

Στη διάρκεια των κοινοβουλευτικών συζητήσεων και με ομόφωνη τη διαφωνία της αντιπολίτευσης σε σχέση με την επικείμενη ψήφιση των κατατεθειμένων μέτρων, υπογραμμίστηκε από τον π. Κανελλόπουλο η αποσύνδεσή τους από το διάχυτο πολιτικό αίτημα της λήθης του εμφυλιακού παρελθόντος και της επίδειξης οποιαδήποτε εκδοχής επιεικείας από την πλευρά των κρατικών αρχών, προς την κατεύθυνση πύκνωσης του εθνικόφρονος κοινωνικού μπλοκ από τον «πειρασμό του Σατανά» και επανόδου της παραπλανημένης κοινωνικής βάσης της Αριστεράς «εις την χορείαν των καλών Ελλήνων».⁴⁸ Με τον τρόπο αυτό τα μέτρα επιεικείας εδράζονταν στην μανιχαϊστική διχοτόμηση των πολιτών στο πλαίσιο αναπαράστασης του κομμουνισμού ως βάρβαρης θρησκείας σε αντίστιξη με τον αξιολογικά υπέρτερο ελληνοχριστιανικό πολιτισμό.⁴⁹ Υπ' αυτό το πρίσμα τόσο ο Π. Κανελλόπουλος όσο και ο υπουργός Δ. Τάξης εισηγήθηκαν ως λελογισμένη εκδοχή επιεικείας την παραπομπή των θανατικών καταδικών στο Συμβούλιο Χαρίτων ως εξελεγκτικού μηχανισμού και εγγυήθηκαν την κυβερνητική πρόθεση διατήρησης της υπάρχουσας αστυνομικής και στρατιωτικής δύναμης μετεμφυλιακά. Ο υπουργός Δημόσιας Τάξης Κ. Ρέντης αναφέρθηκε στον ενεργό κομμουνιστικό κίνδυνο λόγω της απουσίας παράδοσης, συνθηκολόγησης και κατάθεσης των όπλων από την πλευρά του ΔΣΕ καθώς και της μεταβολής της κομμουνιστικής τακτικής από τον εμφύλιο πόλεμο σε πρακτικές πολιτικής τρομοκρατίας ως έλλειμμα προϋποθέσεων δρομολόγησης ριζοσπαστικότερων μέτρων «επιεικείας και αναπλάσεως», άρσης της ισχύος του στρατιωτικού νόμου και κατάργησης των έκτακτων στρατοδικείων.⁵⁰

Η άρρηκτη συνάφεια των εισηγούμενων μέτρων επιεικείας με τις διπλωματικές διεργασίες της τρέχουσας γενικής συνέλευσης του ΟΗΕ είχε επιχειρηθεί πριν από την ψήφιση των μέτρων από τον βουλευτή του Εθνικού

⁴⁶ *Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Επιτροπής Εξουσιοδοτήσεων*, Βουλή των Ελλήνων, ΙΔ' Αναθεωρητική, Σύνοδος Γ', τ. Α', Συνεδρίασις ΚΗ', ό.π., σ. 292.

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 292.

⁴⁸ *Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Επιτροπής Εξουσιοδοτήσεων*, Βουλή των Ελλήνων, ΙΔ' Αναθεωρητική, Σύνοδος Γ', τ. Α', Συνεδρίασις ΚΖ', 3 Οκτωβρίου 1949, σ. 279.

⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 279.

⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 279.

Ενωτικού Κόμματος του Π. Κανελλόπουλου, Π. Παπαληγούρα. Εκφράζοντας την απaréσκεια του πολιτικού κόσμου στη λήψη των εν λόγω μέτρων, ο Π. Παπαληγούρας υπεραμύνθηκε της ανάγκης «να δοθή λύσις συμμέτρως ικανοποιούσα και τον στρατό και το λαό και τον συμμαχικό παράγοντα» στην αντικομμουνιστική σταυροφορία του δυτικού κόσμου και την αντίκρουση της αντικυβερνητικής προπαγάνδας στο επίπεδο του ΟΗΕ σχετικά με τον ελλειμματικό μετεμφυλιακό εκδημοκρατισμό της χώρας από τις διπλωματικές αντιπροσωπείες του ανατολικού συνασπισμού.⁵¹ Από αυτή τη σκοπιά ο πολιτευτής πρότεινε την παραπομπή των καταδίκων για «αντεθνικά εγκλήματα» στον υπό ίδρυση οργανισμό για την έκτιση της ποινής τους από τα έκτακτα στρατοδικεία και τον χωρικό διαχωρισμό των πολιτικών κρατουμένων σε διαφορετικά τμήματα διαβαθμισμένης «πολιτικής επικινδυνότητας», προς την κατεύθυνση διάρρηξης της κοινότητας των πολιτικών κρατουμένων μέσω του καθοδηγητικού ρόλου των στελεχών του ΚΚΕ και της διευκόλυνσης της διαδικασίας απόσπασης δηλώσεων μετανοίας.⁵² Σε αντίστοιχο πνεύμα, ο Π. Παπαληγούρας πρότεινε την αναβάθμιση του Συμβουλίου Χαρίτων έναντι των «διαβολέων» του εξωτερικού ως προϋπόθεση διεθνούς προβολής των μετεμφυλιακών εθνικών διεκδικήσεων στο πλαίσιο του ΟΗΕ.⁵³

Ορισμένες πτυχές των διακηρυγμένων μέτρων επιεικειάς τροφοδοτούσαν ενδοκυβερνητικές αντιθέσεις, ενδεικτικές της βαρύτητας των κατασταλτικών μηχανισμών στη διάρθρωση του μετεμφυλιακού συνασπισμού εξουσίας και της διάστασης ορισμένων κυβερνητικών κύκλων από τις προτεραιότητες του διεθνούς περιβάλλοντος, οι οποίες εκ των πραγμάτων επήγαγαν πιέσεις στον δημόσιο λόγο και τη στάση της ελληνικής αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ. Σε αυτή τη συνθήκη εγγράφονταν οι δηλώσεις του υπουργού Δημοσίας Τάξης Κ. Ρέντη στον ημερήσιο Τύπο και κυρίως το υπόμνημά του προς τον πρωθυπουργό Αλ. Διομήδη, για την αντίθεσή του στην ολοσχερή αναστολή του συνόλου των θανατικών ποινών, και, μάλιστα, για νέες ή κατ' εξακολούθηση πράξεις που ενέπιπταν στην περίπτωση του «αντεθνικού εγκλήματος», προτείνοντας την παραπομπή τους στο Συμβούλιο Χαρίτων.⁵⁴ Σύμφωνα με τον Κ. Ρέντη ο κομμουνιστικός κίνδυνος παρέμενε ενεργός, εφόσον δεν είχε προηγηθεί η κήρυξη κατάπαυσης της ένοπλης σύγκρουσης και η

⁵¹ Στο ίδιο, σ. 280.

⁵² Στο ίδιο, σ. 280.

⁵³ Στο ίδιο, σ. 280.

⁵⁴ Υπόμνημα Ρέντη προς Διομήδη και διαβίβασή του προς Τσαλδάρη, 30/9/1949, για ανακοινώσεις 27/9/1949 από ΝΕΑ και ΕΘΝΟΣ, Αρχείο Τσαλδάρη, φάκελος 36, υποφάκελος 2, ΟΗΕ, Βαλκανική Επιτροπή, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, σ. 1-2.

συνθηκολόγηση των ανταρτών, και στο έδαφος της συνεχιζόμενης στρατιωτικής εκκαθάρισης της Εύβοιας από τα υπολείμματα του Δημοκρατικού Στρατού, της ύπαρξης 2.000 περίπου μαχητών του στη χώρα και της παραμονής στελεχών του ΚΚΕ σε συνθήκες παρανομίας στη χώρα.⁵⁵ Υπ' αυτό το πρίσμα, ο υπουργός Δημοσίας Τάξης υπεραμύνθηκε της βαθμιαίας άρσης του στρατιωτικού νόμου ως αναχώματος στις διαλλακτικές τάσεις εντός του ΟΗΕ, που αξιοποιούνταν από την κομμουνιστική ηγεσία για την υπονόμηση της μετεμφυλιακής ειρήνευσης, δεδομένου ότι δεν είχε απεμπολήσει τις «τρομοκρατικές» μεθόδους πολιτικής δράσης.⁵⁶

Παρά τις αποκλίνουσες θέσεις στο εσωτερικό της κυβέρνησης με επίδικο αντικείμενο το ζήτημα των εκτελέσεων αντιφρονούντων, η κρισιμότητά του ως παραμέτρου του ελληνικού ζητήματος στο διεθνές πλαίσιο είχε έγκαιρα υπογραμμιστεί από παράγοντες της ελληνικής διπλωματίας. Στο σχετικό υπόμνημα του Β. Δενδραμή προς τον Αλ. Διομήδη, η επέμβαση του ξένου παράγοντα σε ζητήματα της εσωτερικής πολιτικής, η διάρρηξη των συμμαχιών της χώρας και η εντύπωση των παραπλανητικών κυβερνητικών δηλώσεων για τη δρομολόγηση των μετεμφυλιακών μέτρων επιεικειάς καταγράφονταν ως τα προσκόμματα που επέφερε η συνέχιση των εκτελέσεων στην ελληνική αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ.⁵⁷ Παράλληλα, στο υπόμνημα αναφέρθηκε και η σύμφωνη γνώμη της αμερικανικής διπλωματίας στη σύσταση Συμφιλιωτικής Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Βαλκάνια, κατόπιν αντίστοιχης αυστραλιανής πρότασης, τα πορίσματα της οποίας θα εξετάζονταν από την Πολιτική Επιτροπή του ΟΗΕ.⁵⁸ Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τον Έλληνα διπλωμάτη, η αποτυχημένη έκβαση της συζήτησης του ελληνικού ζητήματος στον ΟΗΕ, επρόκειτο να ζημιώσει το κύρος της χώρας στη διεθνή σκηνή.⁵⁹

Επανερχόμενοι στα μετεμφυλιακά μέτρα επιεικειάς, από το κυβερνητικό συμβούλιο αποκλείστηκε η αμνήστευση των μελών του ΚΚΕ και η επάνοδός του στην πολιτική ζωή κατά το προσεχές μέλλον για την αποφυγή ενός «τέταρτου γύρου» ένοπλης αναμέτρησης, ενώ εγκρίθηκε διάταγμα για τη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων του συνόλου των αριστερών πολιτικών κρατουμένων και όσων πολιτών

⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 1, 3.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 4.

⁵⁷ *Υπόμνημα Δενδραμή προς Διομήδη, Νέα Υόρκη, 6/10/1949*, Αρχείο Τσαλδάρη, φάκελος 36, υποφάκελος 2, ΟΗΕ, Βαλκανική Επιτροπή, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, σ. 1-2.

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 4.

⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 3.

βαρύνονταν με την κατηγορία υποβοήθησης του ΔΣΕ,⁶⁰ σύμφωνα με τις σχετικές αποφάσεις των Επιτροπών Ασφαλείας. Άλλωστε, προσφιλές σχήμα της αντικομμουνιστικής ρητορικής της περιόδου ήταν η εγγραφή της Αντίστασης, των Δεκεμβριανών και του εμφυλίου πολέμου ως επάλληλων κόμβων στην ενιαία στρατηγική του ΚΚΕ για την επαναστατική ανατροπή και κατάληψη της πολιτικής εξουσίας και, υπ' αυτό το πρίσμα, η νόμιμη δράση του δεν μπορούσε παρά να σημάνει την επανάληψη της συγκεκριμένης στρατηγικής.⁶¹ Στην προοπτική, μάλιστα, της οριστικής παγίωσης της έκνομης θέσης του ΚΚΕ, οι κυβερνητικοί σχεδιασμοί γενικεύθηκαν με την πρόθεση αφενός της απαγόρευσης της συγκρότησης κομμάτων με «συνωμοτική» διάρθρωση⁶² και αφετέρου της ενδεχόμενης υπαγωγής υπαρχόντων πολιτικών σχηματισμών στην παραπάνω κατηγορία, στην περίπτωση που απέβλεπαν στην επιβολή «ολοκληρωτικών καθεστώτων».⁶³ Στην τελευταία περίπτωση ανιχνεύεται η ιδεολογική συνάρθρωση του αντικομμουνισμού με τον αντι-ολοκληρωτισμό ως αναχώματος στην επέκταση της σοβιετικής σφαίρας επιρροής, θεωρητικό σχήμα που αναπτύχθηκε μετά την εξαγγελία του δόγματος Τρούμαν το 1947 και τη σταδιακή διαμόρφωση του ψυχροπολεμικού διπολισμού μεταξύ ΗΠΑ-ΕΣΣΔ.⁶⁴

Μοναδική τοποθέτηση αντίθεσης στον αποκλεισμό της μετεμφυλιακής νομιμοποίησης του ΚΚΕ από πλευράς του αστικού πολιτικού προσωπικού υπήρξε αυτή του Σ. Μαρκεζίνη, μέσω της οποίας επιχειρήθηκε η μετατόπιση του κέντρου βάρους της δημόσιας συζήτησης από την κατασταλτική στην πολιτική στρατηγική. Ο αρχηγός του Νέου Κόμματος πρότεινε, μέσω της εκτεταμένης σχετικής αρθογραφίας του στον Τύπο, την υπέρβαση των εμφυλιοπολεμικών διαιρέσεων αντί της αέναης μετεμφυλιακής αναπαραγωγής τους. Εκκινώντας από την εκτίμηση ότι η επάνοδος του ηττημένου εαμικού μπλοκ στον κρατικό κορμό συνιστούσε μακρόπνοο αλλά αναγκαίο εγχείρημα για την κοινωνική ειρήνευση, εισηγήθηκε τη λήθη του παρελθόντος μέσω της καθολικής αμνήστευσης των μελών του ΚΚΕ με την εξαίρεση της ηγεσίας του, καθώς και της διασφάλισης δυνατοτήτων εξεύρεσης εργασίας προς την κατεύθυνση κρατικής εγκόλπωσης της νέας γενιάς για την αποφυγή ενός

⁶⁰ *Το Βήμα*, 13 Σεπτεμβρίου 1949· *Ελευθερία*, 16 Σεπτεμβρίου 1949.

⁶¹ Στρατής Μπουρνάζος, «Το κράτος των εθνικοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», ό.π., σ. 18-19.

⁶² *Το Βήμα* 10 Σεπτεμβρίου 1949.

⁶³ *Το Βήμα*, ό.π., σ. 1.

⁶⁴ Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Σαββάλας, Αθήνα 2006, σ. 109-110, 184-187.

«τέταρτου γύρου» εμφύλιας αναμέτρησης.⁶⁵ Σύμφωνα με τον Σ. Μαρκεζίνη, τα άμεσα αιτούμενα της μετεμφυλιακής περιόδου συμπυκνώνονταν στη λήψη μέτρων κοινωνικής πολιτικής υπέρ των αναγκαστικών προσφύγων, του αγροτικού κόσμου και των στρατιωτών των ενόπλων δυνάμεων, στην υπόρρητη θέση για την άρση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων και τη ρητή αντίθεση με τη λειτουργία των έκτακτων στρατοδικείων, τη δημιουργία «αναμορφωτικών» οργανισμών για την «αποτοξίνωση του ‘κακού’ παρελθόντος» και τη θωράκιση του κράτους από ανατρεπτικές πολιτικές πρακτικές στο επίπεδο των εργατικών συνδικάτων, των αγροτικών συνεταιρισμών και του Τύπου.⁶⁶ Η μερική διαφοροποίηση του Σ. Μαρκεζίνη από τις βασικές ορίζουσες της ιδεολογικής διαμόρφωσης της πλειονότητας των πολιτικών εκπροσώπων του μεσοπολεμικού παλαιοκομματισμού είναι ευδιάκριτη,⁶⁷ ενώ είναι εμφανείς και οι αναλογίες των προτάσεών του με την έκθεση Porter ως νομιμοποιητικού πλαισίου που προηγήθηκε του σχεδίου Μάρσαλ.⁶⁸

Στο επίπεδο του Τύπου, δηλωτική των πολιτικών διεργασιών της πρώιμης μετεμφυλιακής περιόδου, ενόψει του ενδεχομένου διεξαγωγής βουλευτικών εκλογών και της πιθανής εκ βάθρων αναδιάταξης των πολιτικών δυνάμεων, ήταν η τοποθέτηση της συντηρητικής εφημερίδας *Εστία*. Ελέγχοντας ως κυβερνητική θριαμβολογία την εκκίνηση της διαδικασίας «από-κομμουνιστικοποίησης» και διαγράφοντας ευκρινώς τα όρια μεταξύ της εθνικοφροσύνης και της πολιτικής συνοδοιπορίας κομμάτων με το έκνομο ΚΚΕ, η *Εστία* όριζε ως ουσιαστικό διακύβευμα του μετεμφυλιακού πολιτικού συστήματος την κληρονομιά του ΕΑΜ ως

⁶⁵ Σπύρος Μαρκεζίνης, «Από του πολέμου εις την ειρήνην. Η πολιτική της λήθης», *Το Βήμα*, 10 Σεπτεμβρίου 1949.

⁶⁶ Σπύρος Μαρκεζίνης, *ό.π.*, σ. 1-2.

⁶⁷ Σύμφωνα με τον Χ. Χατζηιωσήφ, η μεσοπολεμική αστική πολιτική ηγεσία, πλην του Αλ. Παπαναστασίου, διαμορφώθηκε ιδεολογικά κατά την τελευταία δεκαετία του 19ου και την πρώτη του 20ου αιώνα, σε μια συγκυρία γενικευμένης αμφισβήτησης του κοινοβουλευτισμού και της διευρυμένης εφαρμογής της δημοκρατίας, πρόθυμη να παραβλέψει τις ατομικές ελευθερίες και τη νομιμότητα υπό τον φόβο της κομμουνιστικής ανατροπής, της πίεσής της από ισχυρούς οικονομικούς παράγοντες και την αδυναμία κοινωνικής ενσωμάτωσης των προλεταριοποιούμενων προσφυγικών πληθυσμών. Αναλυτικότερα, βλ. Χ. Χατζηιωσήφ, «Κοινοβούλιο και Δικτατορία», *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, 1922-1940, Ο Μεσοπόλεμος*, τ. Β2, σ. 83-87.

⁶⁸ Η καθ' υπαγόρευση από τον αμερικανικό παράγοντα ελληνική διακοίνωση, ενόψει των ελληνο-αμερικανικών συμφωνιών του 1947, αμέσως μετά την εξαγγελία του δόγματος Τρούμαν στις απαρχές του διαμορφούμενου ψυχροπολεμικού διπολισμού, ενσωμάτωσε πλευρές της προηγηθείσας έκθεσης Porter που εστίαζε στην οικονομική σταθεροποίηση, την προσπάθεια ελέγχου κάθε δυνατής πηγής πληθωριστικών πιέσεων, την επανεκκίνηση του εξαγωγικού εμπορίου και κυρίως την ισοσκέλιση των προϋπολογισμών, μέσω της άμεσης φορολογίας και της περικοπής των δημοσίων δαπανών στην προοπτική μιας «αυτοσυντήρητης» οικονομίας και δημοκρατίας. Αναλυτικότερα, βλ. Δημήτρη. Κ. Σφαέλλου, *Αι ελληνο-αμερικανικά συμφωνία*, Αθήνα 1949, σ. 359-367· αναλυτικότερα, για την έκθεση Porter βλ. Γιώργος Σταθάκης, *Το δόγμα Τρούμαν και το σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004, σ. 158.

μορφής προγραμματικής μετωπικής σύγκλισης της κομμουνιστικής με τη σοσιαλιστική Αριστερά,⁶⁹ δεδομένων των ποικιλώνυμων παραταξιακών της εκφράσεων κατά τη δεκαετία του 1940.⁷⁰ Από αυτή τη σκοπιά, η σοσιαλιστική προμετωπίδα αξιολογούνταν ως η κυρίαρχη μεταπολεμική εκδοχή του μαρξισμού και, συνακόλουθα, οι δυνητικοί πολιτικοί συνοδοιπόροι του ΚΚΕ αναγορεύονταν σε μέγιστο κίνδυνο: η εκτίμηση της εκλογικής έκφρασης των ψηφοφόρων του ΚΚΕ στο 9,3% του πληθυσμού αμφισβητήθηκε ως έωλη στο έδαφος της μετεμφυλιακής πολιτικής ρευστότητας και ενδεχόμενης άρσης των παραδοσιακών εκπροσωπήσεων, πιθανολογήθηκε η ευμενής στάση των Άγγλων Εργατικών και των Αμερικανών Δημοκρατικών έναντι του σοσιαλιστικού χώρου και, συνακόλουθα, προτάθηκε η ένταση της κατασταλτικής στρατηγικής.⁷¹ Η ολοκληρωτική αντιμετώπιση του «ΕΑΜσοσιαλισμού» και η ευκταία εκλογική επικράτηση της εθνικόφρονος παράταξης θα καθίστατο εφικτή, σύμφωνα με την *Εστία*, με την αυστηροποίηση της ισχύουσας εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας με νέα συμπληρωματικά μέτρα. Παράλληλα, η εφημερίδα πρότεινε και την άμεση εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων ανεξαιρέτως και την παραπομπή ερήμην τους σε δίκη και καταδίκη του στελεχικού δυναμικού του συνόλου των κομμάτων που μετείχαν και αποχώρησαν από το ΕΑΜ, μετά την ολοκληρωτική εμπλοκή του ΚΚΕ στον εμφύλιο πόλεμο.⁷²

Στον αντίποδα της τελετουργικής επίκλησης του κομμουνιστικού κινδύνου και των απόψεων επίταξης του κρατικού αυταρχισμού, από πλευράς του κεντρώου Τύπου διατυπώθηκε μια διαφορετική μεθοδολογία ανάσχεσης της πολιτικής και ιδεολογικής επιρροής της κομμουνιστικής Αριστεράς μετά τη στρατιωτική ήττα της. Η *Ελευθερία* θεωρούσε απαραίγκλιτη την τοποθέτηση της χώρας στο δυτικό στρατόπεδο εκτιμώντας την ύφεση της μεταπολεμικής επαναστατικής δυναμικής του ανατολικού συνασπισμού, ενώ καθ' όλη τη διάρκεια του φθινόπωρου του 1949 εγκαλούσε τη Δεξιά για απόπειρα παραταξιακής διαχείρισης της στρατιωτικής νίκης επί του ΔΣΕ.⁷³ Σύμφωνα με την εφημερίδα, η οριστική μετάβαση στη συνθήκη της μετεμφυλιακής ειρήνης υπαγόρευε την αντιμετώπιση του κομμουνιστικού κινήματος με κοινωνικά και πολιτικά μέσα,⁷⁴ ώστε να περισταλεί η απήχηση των «μεσσιανικών» επαγγελιών του και να αποκατασταθεί πλήρως η ιδεολογική ηγεμονία των αστικών πολιτικών

⁶⁹ «Το ΚΚΕ εκτός και η ΠΕΕΑ εντός νόμου», *Εστία*, φ. 20 Σεπτεμβρίου 1949.

⁷⁰ Στο ίδιο.

⁷¹ Στο ίδιο.

⁷² Στο ίδιο.

⁷³ «Ο χαρακτήρ του πολέμου», *Ελευθερία*, φ. 30/10/1949.

⁷⁴ «Μετά την συντριβήν», *Ελευθερία*, φ. 10/11/1949.

δυνάμεων. Από αυτή τη σκοπιά, η νέα στρατηγική που εισηγούνταν η *Ελευθερία* αποκλήθηκε ως «δημιουργικός αντικομμουνισμός»,⁷⁵ που όφειλε να συμπυκνωθεί σε ένα κοινωνικό συμβόλαιο με τη χάραξη φιλολαϊκής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής στον αντίποδα της μονομερούς εξυπηρέτησης των συμφερόντων της «οικονομικής ολιγαρχίας» που χαρακτηριζόταν ως «παρασιτική», καθώς και στην κατοχύρωση της ισονομίας και της ισοπολιτείας έναντι της διατήρησης και της γενίκευσης της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας.⁷⁶ Στο έδαφος της στρατιωτικής ήττας του ΔΣΕ και της εξάρθρωσης του μηχανισμού των οργανώσεων του ΚΚΕ στις πόλεις⁷⁷, η *Ελευθερία* τοποθετήθηκε αναφανδόν υπέρ της διεξαγωγής βουλευτικών εκλογών έναντι της υπαρκτής προοπτικής δικτατορικής εκτροπής.⁷⁸ Παράλληλα, η εφημερίδα υπεραμυνόταν της άρσης της ισχύος του στρατιωτικού νόμου και της στρατιωτικής λογοκρισίας ως μέτρων που εγγράφονταν στη σταδιακή ουσιαστική αποκατάσταση των πολιτικών ελευθεριών και της δημοκρατικής φυσιογνωμίας της χώρας στη διεθνή κοινότητα κατά το δυτικό κοινοβουλευτικό υπόδειγμα.⁷⁹

1.2. Οι διπλωματικές αντιπαραθέσεις για την εγχώρια εμφυλιοπολεμική νομοθεσία στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1949

Η πολιτική πρωτοβουλία για την εκκίνηση της δημόσιας συζήτησης σχετικά με την υιοθέτηση μέτρων επιεικείας και το ενδεχόμενο νομιμοποίησης του ΚΚΕ κατά τους πρώτους μετεμφυλιακούς μήνες δεν ανήκε κατεξοχήν στην ελληνική πλευρά και δεν περιορίστηκε κυρίως στους κόλπους των εγχώριων αστικών δυνάμεων. Αντίθετα, διαπλέχθηκε με τη διεθνοποίηση του ελληνικού ζητήματος και την ανάδειξή του ως επίδικου αντικειμένου συγκλινοσών ορισμένες φορές και αντιτιθέμενων κατά κανόνα διασυμμαχικών διαβουλεύσεων, στο πλαίσιο του διαμορφούμενου ψυχροπολεμικού διπολισμού, κατά την τέταρτη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, στη διάρκεια των εργασιών της οποίας εξετάστηκαν σε διπλωματικό επίπεδο τα εκκρεμή ζητήματα που αφορούσαν στις ελληνοαλβανικές και ελληνοβουλγαρικές σχέσεις. Προς την κατεύθυνση ειρηνικής επίλυσης των διαφορών της Ελλάδας με τους βόρειους γείτονές της, η Πολιτική Επιτροπή της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ

⁷⁵ «Μετά την συντριβήν», ό.π.· «Πολιτική και στρατιωτική ανάλυσις. Το 'διάγγελμα' των συμμοριτών ομολογία ήττης. Στροφή της ΕΣΣΔ», *Ελευθερία*, φ. 18/10/1949.

⁷⁶ «Ο χαρακτήρ του πολέμου», ό.π.

⁷⁷ «Ο 'μικροπόλεμος'», *Ελευθερία*, φ. 8/9/1949.

⁷⁸ «Ο κυβερνήτης», *Ελευθερία*, φ. 6/10/1949· «Η μαύρη σύναξις», *Ελευθερία*, φ. 20/11/1949·

⁷⁹ «Χρήσιμα και περιττά», *Ελευθερία*, φ. 27/22/2919.

αποφάσισε παμψηφεί, έπειτα από αυστραλιανή πρόταση, τη σύσταση της Συμφιλιωτικής Επιτροπής για τα Βαλκάνια,⁸⁰ στο πλαίσιο της οποίας εκτέθηκαν οι θέσεις της κυβέρνησης Διομήδη καθώς και των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ για την μετεμφυλιακή εξωτερική και την εσωτερική πολιτική της χώρας.

Αναλυτικότερα, η μεταπολεμική αμερικανική στρατηγική συμπυκνώθηκε στη συγκρότηση και υποστήριξη σταθερών φιλοδυτικών αντικομμουνιστικών κυβερνήσεων στην Ελλάδα, με άξονα το δόγμα της «ανάσχεσης» του εκτιμώμενου σοβιετικού επεκτατισμού στην Ευρώπη και την περιμετρική άμυνα των δυτικών κρατών υπό την ηγεμονική οικονομική και στρατιωτική σκέπη των ΗΠΑ έναντι των χωρών του ανατολικού συνασπισμού.⁸¹ Ωστόσο, μετά το τέλος του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, καταγράφηκε, με επικεφαλής τους αξιωματούχους του State Department και την αμερικανική αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, μια ορισμένη τάση αναθεώρησης της αμερικανικής πολιτικής για το ελληνικό ζήτημα: οι εσωτερικές πτυχές του θα μπορούσαν να διευθετηθούν μέσω μιας ειρηνευτικής και συμφιλιωτικής πολιτικής από την ελληνική πλευρά, ενώ οι διπλωματικές πρωτοβουλίες αποκατάστασης συνθηκών ειρηνικής συνύπαρξης της Ελλάδας με τους βόρειους γείτονές της θα μπορούσαν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά στη στρατιωτική νίκη επί του ΔΣΕ.⁸² Αυτή η νέα αμερικανική διπλωματική προσέγγιση μορφοποιήθηκε στις επίμονες συστάσεις στην ελληνική κυβέρνηση για εφαρμογή διευρυμένων μέτρων επεικειάς προς τους ηττημένους αντιπάλους της, την προτεραιότητα αναστολής των εκτελέσεων όλων των θανατικών ποινών των έκτακτων στρατοδικείων και τον συμβιβαστικό πολιτικό διακανονισμό των διακρατικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας, Αλβανίας και Βουλγαρίας.⁸³ Παράλληλα, από τον αμερικανικό παράγοντα δεν είχαν αποκλειστεί κατά τους δύο πρώτους μετεμφυλιακούς μήνες η χορήγηση γενικής αμνηστίας και η επάνοδος των μαχητών

⁸⁰ «Δ' Γενική Συνέλευσις των Ηνωμένων Εθνών (Πολιτική Επιτροπή). Υποστήριξις της ελληνικής υποθέσεως ενώπιον της Πολιτικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών κατά την Τέταρτην Γενικήν Συνέλευσιν (μετάφρασις εις ελληνικήν)», Νέα Υόρκη, 1949, σ. 7.

⁸¹ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Πατάκης, Αθήνα 2002, σ. 30-31 ·Θανάσης Σφήκας, «Το διεθνές πλαίσιο του ελληνικού Εμφυλίου πολέμου», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952*, Δ' Τόμος, Μέρος Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 241-242.

⁸² Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Από τον εμφύλιο στον ψυχρό πόλεμο. Η Ελλάδα και ο συμμαχικός παράγοντας 1949-1952*, ό.π., σ. 32.

⁸³ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, ό.π., σ. 32-33.

του ΔΣΕ στη χώρα, καθώς και η διεξαγωγή δημοψηφίσματος για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ.⁸⁴

Σε αυτό το πλαίσιο, άμεση προτεραιότητα για την αμερικανική πλευρά ήταν η νομοθέτηση των μέτρων επιεικείας από την ελληνική κυβέρνηση πριν από την ανάδειξη του ελληνικού ζητήματος με όρους αντικειμένου διεθνούς διαμάχης στη διάρκεια της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ,⁸⁵ όπως ακριβώς είχε αποτυπωθεί και στο υπόμνημα Πιπινέλη. Παρά τις παλινωδίες και τις διαφοροποιήσεις της, η ελληνική διπλωματική αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ συγχρονίστηκε καταρχήν με τη νέα αμερικανική στρατηγική. Τόσο στο υπόμνημα του Έλληνα διπλωμάτη Β. Δενδραμή προς τον Αλ. Διομήδη όσο και στα ενημερωτικά προς το Υπουργείο Εξωτερικών κρυπτογραφικά τηλεγραφήματα του Π. Πιπινέλη οι κατευθυντήριες γραμμές των Αμερικανών διπλωματών αποκρυσταλλώνονταν στην αναγκαιότητα της διαλλακτικής και συμφιλιωτικής τακτικής της ελληνικής πλευράς εντός ανεκτών ορίων ως προϋπόθεση ανάκτησης της πρωτοβουλίας κινήσεων έναντι των προδιαγραφόμενων σοβιετικών προτάσεων και την υποβολή των τελευταίων σε δοκιμασία ως προς τη διακρίβωση των ειλικρινών τους προθέσεων για την επίλυση του ελληνικού ζητήματος στους κόλπους του ΟΗΕ.⁸⁶ Τα αιτούμενα, άλλωστε, της αμερικανικής πλευράς ήταν να μη διαρραγεί η δημοκρατική φυσιογνωμία της Ελλάδας στη διεθνή κοινότητα, εξέλιξη που, συνακόλουθα, θα έπληττε τη μετακατοχική επεμβατική πολιτική των ΗΠΑ στη χώρα.⁸⁷

Οι κατευθύνσεις της αμερικανικής διπλωματίας δεν ήταν έωλες, καθώς ήταν νωπές οι ειρηνευτικές πρωτοβουλίες διευθέτησης του ελληνικού ζητήματος στις οποίες είχε εμπλακεί ο σοβιετικός παράγοντας τους τελευταίους μήνες πριν από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου. Έναν μήνα έπειτα από την αποτυχημένη έκβαση της ειρηνευτικής πρότασης της Προσωρινής Δημοκρατικής κυβέρνησης στην κυβέρνηση Σοφούλη τον Απρίλιο του 1949 για την παύση του ένοπλου αγώνα με την υπόσχεση των μέγιστων δυνατών υποχωρήσεων από την πλευρά της κομμουνιστικής

⁸⁴ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *ό.π.*, σ. 34 · Μιχάλης Π. Λυμπεράτος, *Μετά τον πόλεμο. Πολιτικές διαδικασίες και κοινωνική πόλωση στις απαρχές της προδικτατορικής περιόδου*, Νότιος Άνεμος, Αθήνα 2015, σ. 88-89.

⁸⁵ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *ό.π.*, σ. 34.

⁸⁶ *Υπόμνημα Δενδραμή σε Πιπινέλη 14/9/1949*, Αρχείο Τσαλδάρη, φάκελος 36, υποφάκελος 2, ΟΗΕ, Βαλκανική Επιτροπή, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, σ. 1· *Κρυπτογραφικό τηλεγράφημα Πιπινέλη, Αρ. Πρωτ. 5793/27-9-1949, Προς ΥΠΕΞ, ΚΟΙΝ: Πρεσβείας Λονδίνου, Παρισίων*, Αρχείο Τσαλδάρη, φάκελος 36, υποφάκελος 2, ΟΗΕ, Βαλκανική Επιτροπή, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής.

⁸⁷ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *ό.π.*, σ. 34.

Αριστεράς,⁸⁸ ακολούθησε η σοβιετική πρόταση συζήτησης του ελληνικού ζητήματος στους κόλπους του ΟΗΕ. Κατόπιν αγγλοαμερικανικής πρωτοβουλίας, ξεκίνησαν συνομιλίες για τον τερματισμό του ελληνικού εμφυλίου μεταξύ του Αμερικανού υπουργού Εξωτερικών Ντ. Ρασκ με του σοβιετικού ομολόγου του Α. Γκρομικό, με τη συμμετοχή και του Βρετανού Ε. Μακ Νιλ,⁸⁹ στο πλαίσιο της τετραμερούς διάσκεψης στο Παρίσι για τη διευθέτηση του γερμανικού ζητήματος υπό τις ΗΠΑ, την Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία και την ΕΣΣΔ. Οι σοβιετικοί όροι συζήτησης του ελληνικού ζητήματος είχαν συμπυκνωθεί στην έκκληση κατάπαυσης των πολεμικών επιχειρήσεων και στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, τη χορήγηση γενικής αμνηστίας, τη διενέργεια βουλευτικών εκλογών με τη συμμετοχή αντιπροσώπων και της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης και την εποπτεία τους υπό τις μεγάλες μεταπολεμικές δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένης και της ΕΣΣΔ.⁹⁰ Ως προς τη διαρρύθμιση των συνόρων της Ελλάδας με τους βόρειους γείτονές της ο Α. Γρομικό πρότεινε τον σχηματισμό διασυμμαχικής επιτροπής και με τη σοβιετική συμμετοχή, ενώ αιτήθηκε και την παύση της αγγλοαμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας και την αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων από τη χώρα.⁹¹ Παρά την αποτυχημένη έκβαση της συγκεκριμένης διασυμμαχικής διαβούλευσης, λόγω της μονόπλευρης επιλογής της στρατιωτικής συντριβής του ΔΣΕ από την ελληνική και την αμερικανική πλευρά και των ρηγμάτων στο εσωτερικό της Κομμουνιστικής Αριστεράς μετά τη ρήξη Τίτο-Στάλιν,⁹² οι όροι της επανέρχονταν ως επαπειλούμενη προοπτική για την ελληνική αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ. Όπως χαρακτηριστικά επισημάνθηκε το *Βήμα* οι μετεμφυλιακές σοβιετικές προτάσεις για την κατοχύρωση πλήρους ισοπολιτείας και επαναφοράς του ΚΚΕ στη νομιμότητα ελέγχονταν ως αξιώσεις ισοδύναμες με την επάνοδο των ηττημένων στρατιωτικών δυνάμεων του ΔΣΕ στη χώρα, με επαπειλούμενη την προοπτική επανεγγραφής της κομμουνιστικής Αριστεράς στο πολιτικό σύστημα, προοπτική που δεν κατέστη εφικτή με την ένοπλη δράση της καθ' όλη τη

⁸⁸ Θανάσης Σφήκας, «Η 'ειρηνολόγημη' διάσταση του ελληνικού εμφυλίου πολέμου: ειρηνευτικές πρωτοβουλίες και δυνατοότητες συμβιβασμού, 1945-1949», στο Ηλίας Νικολακόπουλος, Γρηγόρης Ψαλλίδας, Αλκης Ρήγος (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1949)*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σ. 75.

⁸⁹ Λόρενς Γουίντερ, *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 358.

⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 358.

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 358.

⁹² Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Από τον εμφύλιο στον ψυχρό πόλεμο. Η Ελλάδα και ο συμμαχικός παράγοντας 1949-1952*, ό.π., σ. 37.

μεταπολεμική περίοδο.⁹³ Δεδομένης της θέσης του ΚΚΕ για το μακεδονικό ζήτημα, από την κεντρία εφημερίδα υπογραμμιζόταν η αναγκαιότητα τόσο της πλήρους πολιτικής απομόνωσής του όσο και της λήψης αυστηρών μέτρων κρατικής ασφαλείας.⁹⁴

Στην τρέχουσα Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ οι θέσεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής βρίσκονταν σε ορισμένη διάσταση με τις διπλωματικές διεργασίες του διεθνούς περιβάλλοντος. Αμέσως μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου η καταδίωξη του ΔΣΕ επί των αλβανικών εδαφών είχε απασχολήσει τους ελληνικούς πολιτικούς και στρατιωτικούς κύκλους,⁹⁵ ενώ, παρά την επίκληση μιας ιδεαλιστικής γενεαλογίας μετριοπάθειας και ανεκτικότητας των Ελλήνων ιθυνόντων από τον Π. Πιπινέλη, αμυντική ήταν η στάση της ελληνικής κυβέρνησης στη συγκρότηση της Συμφιλιοτικής Επιτροπής για τα Βαλκάνια.⁹⁶ Παρά την αντίθεση των Αμερικανών και των Βρετανών αξιωματούχων, η ειρηνική ανακίνηση του ζητήματος των υφιστάμενων ελληνοαλβανικών συνόρων βρισκόταν στις προτεραιότητες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, καταθέτοντας ως πρόταση τη διαπίστωση αφοπλισμού των βόρειων γειτόνων της χώρας σε διεθνές όργανο.⁹⁷ Επίσης, η ελληνική κυβέρνηση προτιμούσε τη ρύθμιση των ελληνοβουλγαρικών και των ελληνοαλβανικών σχέσεων μέσω διμερών περιφερειακών συμφώνων ή στο πλαίσιο του βορειοατλαντικού συμφώνου.⁹⁸

Κύρια πηγή ανησυχίας, ωστόσο, των ελληνικών κυβερνητικών κύκλων υπήρξε η διπλωματική στροφή της αμερικανικής πολιτικής σε σχέση με τα μέτρα

⁹³ Α. Δημάκος, «Η αξίωσις της Σοβ. Ένώσεως περί επανόδου του ΚΚΕ εις την νομομότητα», *Το Βήμα*, 28 Σεπτεμβρίου 1949.

⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 4.

⁹⁵ Π. Καραβίας, «Η κυβέρνησις αντιμετώπιζει διπλωματικόν αδιέξοδον λόγω αδυναμίας της ΟΗΕ να εξασφαλίση την Ελλάδα», *Ελευθερία*, φ. 8/9/1949.

⁹⁶ Π. Καραβίας, «Ένισχυμένη η διπλωματική θέσις της χώρας. Θεωρείται πιθανή η εγκατάλειψις του ελληνικού λαού υπό της Σοβ. Ρωσίας», *Ελευθερία*, φ. 30/9/1949· επίσης, όπως ανέφερε ο Π. Πιπινέλης, στην πρώτη συζήτηση του ελληνικού ζητήματος στην Πολιτική Επιτροπή του ΟΗΕ, στις 28 Σεπτεμβρίου 1949, «η συνεργασία εις προσπάθειαν συνδιαλλαγής είναι ημαρτημένη εξ αυτής ταύτης της βάσεως της. Έχομεν εν προκειμένω πλείονας λόγους ίνα είμεθα δύσπιστοι [...]. Η Ελλάς [...] δεν είναι αποφασισμένη να προσφέρει εαυτήν εις χειρισμούς, οι οποίοι υπό όνομα ψευδές δεν θα απέβλεπον ειμή εις ένα μόνον σκοπόν: να διαιωνίσουν επί του εδάφους ημών την ύπαρξιν αληθούς διεθνους συνομοσίας και να παρατείνουν επ' αυτού την επιπεσούσαν απέραντον δυστυχίαν», στο «Δ' Γενική Συνέλευσις των Ηνωμένων Εθνών (Πολιτική Επιτροπή). Υποστήριξις της ελληνικής υποθέσεως ενώπιον της Πολιτικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών κατά την Τετάρτην Γενικήν Συνέλευσιν (μετάφρασις εις ελληνικήν)», ό.π., σ. 5-7.

⁹⁷ Κρυπτογραφικό τηλεγράφημα Πιπινέλη, Αρ. Πρωτ. 5793, 27/9/1949, Προς ΥΠΕΞ, ΚΟΙΝ: Πρεσβείας Λονδίνου – Παρισιών, Αρχείο Τσαλδάρη, φάκελος 36, υποφάκελος 2, ΟΗΕ, Βαλκανική Επιτροπή, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, σ. 1-2.

⁹⁸ «Η Ελλάς ζητεί κατοχύρωσιν διά περιφερειακού συμφώνου», *Ελευθερία*, φ. 27/9/1949· «Ο κύριος Τσαλδάρης μεταβαίνων εις το Παρίσι θα συνομιλήση με τους κ.κ. Μπέβιν και Σούμαν δια την συμμετοχήν της Ελλάδος εις περιφερειακόν σύμφωνον», *Ελευθερία*, φ. 2/11/1949.

ειρήνευσης, τα οποία προσέλαβαν ως «επικίνδυνα πειράματα»⁹⁹ ως προς το περιεχόμενό τους όσο και ως όρο διευθέτησης του ελληνικού ζητήματος. Η διαφορετική ιεράρχηση των πολιτικών προτεραιοτήτων ανάμεσα στις δύο πλευρές ήταν εμφανής: η ελληνική κυβέρνηση επιθυμούσε την ένταξη των μέτρων επιεικειάς σε διαφορετικό πλαίσιο από αυτό της δημόσια διακηρυγμένης συμφιλιωτικής πολιτικής του συμμαχικού παράγοντα στη βάση της αμοιβαία καλής θέλησης όλων των ενδιαφερόμενων μερών, διπλωματική τακτική από την οποία διαχωριζόταν λόγω της υποτίμησης της υποτιθέμενης σλαβικής επιβουλής της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας.¹⁰⁰ Η ελληνική κυβέρνηση επικαλούνταν τελετουργικά τον κομμουνιστικό κίνδυνο με όρους διαρκούς, θανάσιμης απειλής και τα μέτρα επιεικειάς που είχε ανακοινώσει ήταν εξαιρετικά περιοριστικά και διάστικτα από την αντικομμουνιστική ρητορική της εμφυλιακής περιόδου, ενώ τον Νοέμβριο του 1949 επιζήτούσε την εγγύηση των δυτικών κρατών για τη διευκόλυνση της πρακτικής δρομολόγησής τους.¹⁰¹ Τα βασικά ιδεολογικά σχήματα που τα διαπερνούσαν ήταν αυτά της αναπαράστασης του κομμουνισμού ως «απάτης» και «ψέματος» και της μεθοδευμένης παραπλάνησης του κοινωνικού χώρου της Αριστεράς από το ΚΚΕ κατά την κατοχική περίοδο,¹⁰² καθώς και της επαπειλούμενης προοπτικής ανασυγκρότησης του τελευταίου για την επανάληψη της ένοπλης στρατηγικής σε έναν «τέταρτο γύρο» επαναστατικής διεκδίκησης της πολιτικής εξουσίας. Από αυτή τη σκοπιά, οι αμερικανικές προτάσεις για την αμνήστευση και τον επαναπατρισμό των μαχητών του ηττημένου ΔΣΕ και τη διενέργεια εκλογών με την ενδεχόμενη συμμετοχή του έκνομου ΚΚΕ, όριζαν καταρχήν το ελληνικό πρόβλημα ως απότοκο της καταπιεστικής πολιτικής των μετακατοχικών ελληνικών κυβερνήσεων και της θεσμοθετημένης έκτακτης αντικομμουνιστικής νομοθεσίας, που, συνεπώς, όφειλαν να αναθεωρηθούν.¹⁰³ Αντίστοιχα, στα γαλλικά διαβήματα προς την ελληνική κυβέρνηση, ήδη από το καλοκαίρι του 1949, επισημαινόταν η αναγκαιότητα κατάργησης της

⁹⁹ *Κρυπτογραφικό τηλεγράφημα Πιπινέλη, Αρ. Πρωτ. 5793, 27/9/1949, Προς ΥΠΕΞ, ΚΟΙΝ: Πρεσβείας Λονδίνου – Παρισίων, ό.π., σ. 1.*

¹⁰⁰ *Στο ίδιο, σ. 2.*

¹⁰¹ Π. Καραβίας, «Αι επιδιώξεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής», *Ελευθερία*, φ. 2/11/1949, σ. 4.

¹⁰² Στρατής Μπουρνάζος, «Το κράτος των εθνικοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», ό.π., σ. 18.

¹⁰³ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Από τον εμφύλιο στον ψυχρό πόλεμο. Η Ελλάδα και ο συμμαχικός παράγοντας 1949-1952*, ό.π., σ. 34-35.

εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας και αναστολής των αποφάσεων των έκτακτων στρατοδικείων για τις θανατικές καταδίκες όφειλαν.¹⁰⁴

Σε αυτό το πλαίσιο, η ελληνική κυβέρνηση προσέλαβε τις διαπραγματεύσεις μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ με όρους αναβίωσης της σοβιετικής πρότασης υπό τον υφυπουργό Εξωτερικών Α. Γκρομικό του Μαΐου του 1949. Ωστόσο, σύμφωνα με κρυπτογραφικό τηλεγράφημα του Π. Πιπινέλη προς το Υπουργείο Εξωτερικών Ελλάδας, Ουάσινγκτον και Λονδίνου παρέμενε ανεξακρίβωτο ζήτημα για την ελληνική διπλωματία το κατά πόσο οι σοβιετικές προτάσεις για τη συνολική επίλυση του ελληνικού προβλήματος ήταν αλληλένδετες με το ζήτημα των εκτελέσεων αντιφρονούντων.¹⁰⁵

Η τοποθέτηση του Έλληνα πρεσβευτή Β. Δενδραμή από το βήμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στις 7 Οκτωβρίου 1949 ήταν δηλωτική της προσπάθειας ανασκευής του ελλείμματος του μεταπολεμικού εκδημοκρατισμού της χώρας και της αναπαράστασης του κομμουνισμού ως διαμετρικά αντίθετου με τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό. Οι αναφορές του Έλληνα διπλωμάτη σε περιπτώσεις καταστρατήγησης θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτών της σκέψης, της έκφρασης, της γνώμης, της θρησκείας του Τύπου και του συνέρχεσθαι σε χώρες του ανατολικού συνασπισμού, εγγράφονταν στον εξοβελισμό του χριστιανικού πολιτισμού ως κρατική πολιτική των δορυφόρων της ΕΣΣΔ και την εξομοίωση του φασισμού και του κομμουνισμού στο επίπεδο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁰⁶ Ενδεικτικά παραδείγματα, σύμφωνα με τον Β. Δενδραμή αποτελούσαν η φυλάκιση του επικεφαλής του ρουμανικού Εθνικού Αγροτικού Κόμματος, το έλλειμμα λαϊκής νομιμοποίησης της βουλγαρικής κυβέρνησης, η διατήρηση υπέρτερων σε σχέση με τις προβλεπόμενες όριο βουλγαρικών ενόπλων δυνάμεων, η άρνηση καταβολής των οφειλόμενων πολεμικών επανορθώσεων στη χώρα, καθώς και η απόρριψη του αγγλοαμερικανικού διαβήματος ελέγχου της μεθοριακής ελληνο-βουλγαρικής ζώνης

¹⁰⁴ Ιωάννα Παπαθανασίου, «Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου: Γαλλικές Διπλωματικές Ευαισθησίες και Κυβερνητικό Ενδιαφέρον», στο *Ιστορικό Τοπίο και Ιστορική Μνήμη. Το Παράδειγμα της Μακρονήσου. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000, σ. 197.

¹⁰⁵ *Κρυπτογραφικό τηλεγράφημα Πιπινέλη, Αρ. Πρωτ. 6364/13-10-1949, προς ΥΠΕΞ, ΚΟΙΝ: Ουασινγκτόνα, Λονδίνον, Παρισίους*, Αρχείο Τσαλδάρη, φάκελος 36, υποφάκελος 2, ΟΗΕ, Βαλκανική Επιτροπή, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, σ. 3.

¹⁰⁶ «Δ' Γενική Συνέλευσις των Ηνωμένων Εθνών (Πολιτική Επιτροπή). Υποστήριξις της ελληνικής υποθέσεως ενώπιον της Πολιτικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών κατά την Τέταρτην Γενικήν Συνέλευσιν (μετάφρασις εις ελληνικήν)», ό.π., σ. 22-23.

από εμπειρογνώμονες των δύο χωρών με την επίκληση της διαφωνίας της σοβιετικής αντιπροσωπείας, βάσει του καταστατικού του ΟΗΕ.¹⁰⁷

Σε αυτό το φόντο, ο ελληνικός Τύπος επιχείρησε με όρους του διεθνούς δικαίου την αναπαράσταση της χώρας ως αμυνόμενης έναντι της «επιβουλής» των βορείων γειτόνων της και διακήρυξε την ανεξαρτησία της από τις απόπειρες ανάμειξης του σοβιετικού παράγοντα ως προς την εξωτερική της πολιτική και τη θέση του έκνομου ΚΚΕ στο μετεμφυλιακό πολιτικό σύστημα.¹⁰⁸ Άλλωστε, καθ' όλη τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου οι έλληνες ιθύνοντες εγκαλούσαν την Αλβανία και τη Βουλγαρία για την παροχή στρατιωτικής βοήθειας στον ΔΣΕ, του οποίου τα αφοπλισμένα μάχιμα τμήματα παρουσιάζονταν συχνά στον Τύπο τον Σεπτέμβριο του 1949 ως ετοιμοπόλεμα εναντίον της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας. Παράλληλα, από την *Ελευθερία* διατυπώθηκε η εκτίμηση ότι οι σοβιετικές βλέψεις εστιάζονταν ενδεχομένως στην εξασφάλιση της εν τοις πράγμασι μετεμφυλιακής ατιμωρησίας και ελευθερίας πολιτικής δράσης των κομμουνιστών, καθώς και της αποφυγής της εκλογικής του φθοράς του ΚΚΕ στον απόηχο του εμφυλίου πολέμου, ακόμη και στην περίπτωση που ως κόμμα παρέμενε τυπικά έκνομο.¹⁰⁹ Διακριτή, ήσσονος βαρύτητας από τη στιγμή που δεν αποτέλεσε επίσημη κυβερνητική θέση, ήταν η μεμονωμένη δήλωση του Σ. Βενιζέλου στις 11 Οκτωβρίου 1949 για την ενδεχόμενη συμμετοχή του ΚΚΕ στις πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές υπό τις προϋποθέσεις απεμπόλησης των «συνωμοτικών» μεθόδων του και αποδοχής του πλαισίου της αστικής νομιμότητας.¹¹⁰

Οι διπλωματικές διεργασίες στο επίπεδο του ΟΗΕ περιεπλάκησαν μετά το διάγγελμα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης στις 18 Οκτωβρίου 1949, που σηματοδοτούσε την επίσημη παραδοχή λήξης του εμφυλίου πολέμου και τον αναπροσανατολισμό της πολιτικής του στρατηγικής του έκνομου και οργανωτικά αποδιαρθρωμένου ΚΚΕ.¹¹¹ Παρά την επιθετική ρητορική που διαπερνούσαν τόσο το διάγγελμα όσο και τις μετεμφυλιακές πολιτικές αποφάσεις του ΚΚΕ στο πλαίσιο των κατευθύνσεων της Κομινφόρμ για τα αντιπολιτευόμενα κομμουνιστικά κόμματα της

¹⁰⁷ Στο ίδιο, 24.

¹⁰⁸ Νίκος Γαζής, «Ενώπιον της ΟΗΕ τα δικαιώματα της Ελλάδος. Η νομική θέση του ελληνικού ζητήματος», *Ελευθερία*, φ. 4/10/1949.

¹⁰⁹ Γ. Ανδρουλιδάκης, «Η Σοβ. Ρωσσία επιδιώκει μόνον να εξασφαλίσει την νομιμότητα του ΚΚΕ;», *Ελευθερία*, φ. 9/10/1949.

¹¹⁰ «Ο κ. Βενιζέλος υπέρ του πλειοψηφικού με εκπροσώπησιν της μειοψηφίας», *Ελευθερία*, φ. 11/11/1949.

¹¹¹ Χριστόφορος Βερναρδάκης – Γιάννης Μαυρής, Γιάννης *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, διαδικτυακή ανατύπωση, Αθήνα 2012, σ. 97.

Δύσης,¹¹² ήταν εμφανής η μεταστροφή της κομμουνιστικής ηγεσίας στη νέα συγκυρία της οριστικής ήττας της στον εμφύλιο πόλεμο και της διαβίωσης της στην αναγκαστική υπερορία. Η ανασύνταξη των οικονομικών και των πολιτικών αγώνων των υποτελών λαϊκών τάξεων, η αναζήτηση όρων διαμόρφωσης ενός ευρύτατου μετώπου εκδημοκρατισμού της χώρας με τη συμμετοχή του ΚΚΕ ως κομμουνιστικής συνιστώσας του, κατά το πρότυπο του κατοχικού ΕΑΜ, η οργάνωση του αντιιμπεριαλιστικού ειρηνιστικού κινήματος και η διερεύνηση των δυνατοτήτων έκδοσης νόμιμης εφημερίδας της Αριστεράς,¹¹³ προδιέγραφαν τις νέες πολιτικές ιεραρχήσεις και τη μεθοδολογία έμμεσης επανεγγραφής της κομμουνιστικής Αριστεράς ως αντιπολίτευσης στο ελληνικό πολιτικό σύστημα.¹¹⁴

Ο χρόνος της ανακοίνωσης του διαγγέλματος της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης δύο ημέρες πριν από την λήξη της προθεσμίας για την υποβολή της έκθεσης της Συμφιλιωτικής για τα Βαλκάνια Επιτροπής προς τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, ερμηνεύτηκε από τον εγχώριο και τον διεθνή Τύπο με όρους ομολογίας ήττας και μονόπλευρης ανακωχής από την πλευρά της ελληνικής κομμουνιστικής ηγεσίας, αλλά κυρίως ως προσπάθειας ειρηνιστικής αντεπίθεσης της σοβιετικής πλευράς σε σχέση με το ελληνικό ζήτημα.¹¹⁵ Υπό το βάρος αυτών των εξελίξεων ο αμερικανικός παράγοντας προσπάθησε να ισορροπήσει τη στάση του στη διεκυστίνδα μεταξύ του διακριτικά επεμβατικού ρόλου του και της δημόσιας υποστήριξης μέτρων επεικειάς και αμνήστευσης των «παραπλανημένων» ηττημένων του εμφυλίου,¹¹⁶ θέσεις στις οποίες συνέκλινε και ο Άγγλος πρέσβης Μακ Νηλ, αφήνοντας με τις δημόσιες δηλώσεις του ανοιχτό το ενδεχόμενο μελλοντικής

¹¹² Ιωάννα Παπαθανασίου, «Το όπλο παρά πόδα»: λεκτική πολεμική ή στρατηγική ανασυγκρότησης», στο Νικολακόπουλος, Ηλίας, Ρήγος, Άλκης, Ψαλλίδας, Γρηγόρης (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949)*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σ. 157.

¹¹³ «Απόφαση. Η νέα κατάσταση και τα καθήκοντά μας», *Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα*, τ. 7ος 1949-1955, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1995, σ. 16-18· αναλυτικότερα για τη λειτουργία του ΕΑΜ ως προτύπου κοινωνικού και πολιτικού μετώπου του ΚΚΕ για την ανασυγκρότηση της μετεμφυλιακής Αριστεράς βλ., Μιχάλης Π. Λυμπεράτος, *Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ. Η ραγδαία ανασυγκρότηση της ελληνικής Αριστεράς και οι μετεμφυλιακές πολιτικές αναγκαιότητες*, Στοχαστής, Αθήνα 2011, σ. 39-45.

¹¹⁴ Όπως χαρακτηριστικά επισημαινόταν στην απόφαση της 6^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ της 9^{ης} Οκτωβρίου 1949, το κόμμα θα κατέβαλλε προσπάθειες αποκάλυψης και απομόνωσης του «διασπαστικού» ΣΚ-ΕΛΔ υπό τους Αλ. Σβώλο και Ηλ. Τσιριμώκο, που επιχειρούσε να κατοχυρωθεί ως «τρίτη κατάσταση» του πολιτικού συστήματος αποκλείοντας το ΚΚΕ. «Απόφαση. Η νέα κατάσταση και τα καθήκοντά μας», ό.π., σ. 17.

¹¹⁵ «Πολιτική και στρατιωτική ανάλυση. Το 'διάγγελμα των συμμοριτών' ομολογία ήττης. Στροφή της ΕΣΣΔ», *Ελευθερία*, φ. 18/10/1949· «Ο διεθνής αντίκτυπος εκ του 'διαγγέλματος'. Τα σχόλια εις τας δυτικές πρωτεύουσας. Άρθρα του αγγλοαμερικανικού Τύπου», *Ελευθερία*, φ. 18/10/1949.

¹¹⁶ Π. Καραβιάς, «Εκάμφθη η ρωσική πίεσις επί της Ελλάδος. Θα αφεθή εκκρεμές το ελληνικόν μέχρι της εκκαθαρίσεως της θέσεως του Τίτο», *Ελευθερία*, φ. 23/10/1949.

νομιμοποίησης του ΚΚΕ πλην της υπάρχουσας ηγεσίας του.¹¹⁷ Από την άλλη πλευρά, η σοβιετική αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ επαναδιατύπωσε, μετά το διάγγελμα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης, την προγενέστερη πρότασή Γκρομικό ως συνολικό πλαίσιο των διασυμμαχικών διαπραγματεύσεων για το ελληνικό ζήτημα προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης της ισοπολιτείας και της μετεμφυλιακής πολιτικής αποκατάστασης του ΚΚΕ.¹¹⁸

Μετά την απόφαση λήξης του εμφυλίου πολέμου από την πλευρά της κομμουνιστικής ηγεσίας, οι εκτελέσεις των Ελλήνων πολιτικών κρατουμένων αναδείχθηκαν σε κεντρικό ζήτημα, που επενέργησε στις εργασίες της Γενικής Συνέλευσης του διεθνούς οργανισμού διευρύνοντας το ρήγμα μεταξύ του αμερικανικού και του σοβιετικού παράγοντα. Με αφορμή τη θανατική καταδίκη οκτώ στελεχών του ΚΚΕ,¹¹⁹ ο Α. Βισίνσκι κατέθεσε αίτημα αναστολής των εκτελέσεων στην Ελλάδα που δυνητικά αναβίωναν «αντιστασιακές πρακτικές» της κατοχικής περιόδου παρά τον τερματισμό του εμφυλίου πολέμου,¹²⁰ επικαλούμενος και τις σχετικές δηλώσεις του Έλληνα υπουργού Στρατιωτικών Π. Κανελλόπουλου, για την ανυπαρξία κυβερνητικής διευθέτησης του θέματος.¹²¹ Κατά την πρώτη ήδη συνεδρίαση της Πολιτικής Επιτροπής του ΟΗΕ, στις 24 Οκτωβρίου 1949, ο σοβιετικός αντιπρόσωπος καταφέρθηκε εναντίον της ειλημμένης με οριακή πλειοψηφία απόφασης του στρατοδικείου της Αθήνας για τη θανατική καταδίκη των στελεχών του ΚΚΕ, καταγγέλλοντας το σαθρό κατηγορητήριο εναντίον τους βάσει αμιγώς αστυνομικών καταθέσεων και τις επαχθείς συνθήκες κράτησής τους, με παράλληλες αναφορές στις κυβερνητικές δηλώσεις για τη μη επικινδυνότητά τους και τη διαφοροποίηση επιμέρους στρατοδικών με την άρνηση υπογραφής της απόφασης της θανατικής καταδίκης τους.¹²² Στην προοπτική όξυνσης των αντιφάσεων και των παλινωδιών της ελληνικής κυβέρνησης για το ζήτημα των εκτελέσεων

¹¹⁷ Π. Καραβίας, «Αι επιδιώξεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής», ό.π.

¹¹⁸ Α. Ι. Βισίνσκι, *Το ελληνικό πρόβλημα στον Ο.Ε.Ε. Λόγοι στην IVη Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Ε.Ε., Οχτώβρης 1949*, Εκδοτικό 'Νέα Ελλάδα', ΑΣΚΙ, σ. 41.

¹¹⁹ Μεταξύ των οκτώ στελεχών του ΚΚΕ περιλαμβάνονταν και η προπολεμική κομμουνίστρια Καίτη Νισυρίου-Ζεύγου.

¹²⁰ Π. Καραβίας, «Ο κ. Βενιζέλος υπεγράμμισε την πίστιν της Ελλάδος εις τα δημοκρατικά ιδεώδη. Αίσθησις εις την Πολιτικήν Επιτροπήν», *Ελευθερία*, φ. 26/10/1949.

¹²¹ Π. Καραβίας, ό.π., σ. 6· την επομένη της επίμαχης δήλωσης διαφοροποίησης του Π. Κανελλόπουλου, η *Ελευθερία* τον καλούσε με το καταγγελτικό πρωτοσέλιδο άρθρο της σε παραίτηση λόγω της διάστασής του με τις αμερικανικές θέσεις για τη μείωση της στρατιωτικής δύναμης της χώρας τη μετεμφυλιακή περίοδο και της αναστολής των εκτελέσεων αντιφρονούντων, θέση που έπληττε το κύρος της χώρας στη διεθνή σκηνή. Αναλυτικότερα, βλ. «Ο κ. επί των Στρατιωτικών», *Ελευθερία*, φ. 27/10/1949.

¹²² Α. Ι. Βισίνσκι, σ. 18-21.

αντιφρονούντων και παράλληλης ανάκλησης συνδηλώσεων της αντιφασιστικής ενότητας στο εσωτερικό των αντιπροσωπειών των τέως συμμαχικών χωρών κατά των δυνάμεων του Άξονα, η σοβιετική πλευρά επιχείρησε την ανθρωπιστική αναπλαισίωση του ζητήματος,¹²³ δεδομένου ότι και οι τέσσερις μεγάλες μεταπολεμικές δυνάμεις μαζί με τη Χιλή και το Σαλβαδόρ είχαν τοποθετηθεί εναντίον των θανατικών καταδικών στην Ελλάδα.¹²⁴

Παρά την οξύτατη λεκτική πολεμική εναντίον του «μοναρχοφασιστικού καθεστώτος» της Αθήνας και των έκτακτων στρατοδικείων ως «δολοφονικών κρεατομηχανών»,¹²⁵ η σοβιετική τακτική δεν εστιάστηκε στην υπεράσπιση των μελών του ΚΚΕ ως κομμουνιστών. Αντίθετα, προκειμένου να υπερκεραστούν οι κυβερνητικές κατηγορίες περί «αντεθνικού εγκλήματος», ο Α. Βισίνσκι υπεραμύνθηκε της πολιτικής τους ταυτότητας ως «πατριωτών» και ως «αγωνιστών της δημοκρατίας και της εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας»,¹²⁶ αντιδιαστέλλοντας τον πατριωτισμό με την εθνοφοροσύνη ως κρατική πολιτική και ιδεολογία των ελληνικών αρχών με τη στήριξη των δυτικών χωρών.¹²⁷ Η διαφορετική εννοιολόγηση του πατριωτισμού είχε ως νομιμοποιητική αναφορά την αντιφασιστική αντίσταση εναντίον των δυνάμεων του Άξονα κατά την κατοχική περίοδο και μεταπολεμικά εμβραπτιζόταν με την υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας από την Αριστερά στον αντίποδα της πολυεπίπεδης ένταξης της χώρας στην αμερικανική σφαίρα επιρροής. Προς επίρρωση της αποστροφής της παγκόσμιας προοδευτικής κοινής γνώμης για το ζήτημα των εκτελέσεων, ο σοβιετικός διπλωμάτης επικαλέστηκε τις εκκλήσεις των συγγενών των μελλοθάνατων κρατουμένων στην Ελλάδα για την αναστολή των εκτελέσεων, καθώς και το διάβημα διαμαρτυρίας μιας διαταξικής αντιπροσωπείας προοδευτικών εργατικών συνδικάτων και κοινωνικών οργανώσεων των ΗΠΑ στον πρόεδρο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ Κ. Π. Ρόμouλο.¹²⁸ Από αυτή τη σκοπιά ο

¹²³ Στο ίδιο, σ. 16· σύμφωνα με τον Α. Βισίνσκι ήταν απαράγραφη η «ανθρωπιστική πτυχή των αντιφασιστών».

¹²⁴ Στο ίδιο, σ. 12.

¹²⁵ Στο ίδιο, σ. 20-21.

¹²⁶ Στο ίδιο, σ. 23, 26, 29-30· σύμφωνα με τον επικεφαλής της σοβιετικής αντιπροσωπείας η ελληνική εσωτερική και εξωτερική πολιτική δεν μπορούσαν να διαχωριστούν με «σινικά τείχη» στις συνθήκες «απώλειας της εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας από τις αγγλοαμερικανικές αρχές κατοχής», με των οποίων τις «λόγγες» βρίσκονταν αντιμέτωποι οι αριστεροί πολιτικοί κρατούμενοι.

¹²⁷ Στο σημείο αυτό οι αναφορές του Α. Βισίνσκι τεκμηριώνονταν σε αμερικανικά άρθρα που έθιγαν την απώλεια των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας κατόπιν των ελληνοαμερικανικών συμφωνιών του 1947, καθώς και τη διασπάθιση μέρους του προγράμματος οικονομικής βοήθειας για τη διατήρηση των προνομίων της εγχώριας αστικής τάξης. Αναλυτικότερα, βλ. στο ίδιο, σ. 28-29.

¹²⁸ Στο ίδιο, σ. 7, 10· σύμφωνα με τον Α. Βισίνσκι η αντιπροσωπεία των προοδευτικών επαγγελματικών και κοινωνικών οργανώσεων που επισκέφθηκε τον πρόεδρο Ρομouλο αποτελούνταν

Α. Βισίνσκι διαχώρισε την υπόσχεση της ελληνικής κυβέρνησης για την μη έκδοση νέων αποφάσεων από την παύση του συνόλου των εκτελέσεων και αιτήθηκε τη σύσταση αναθεωρητικού δικαστηρίου,¹²⁹ στο οποίο οι αντιφρονούντες θα μπορούσαν να εφεσιβάλλουν εναντίον της θανατικής καταδίκης τους.¹³⁰ Συνολικότερα, ενόψει της προοπτικής γενίκευσης των αναμορφωτικών οργανισμών στην Ελλάδα, η σοβιετική πλευρά κατήγγειλε τους μηχανισμούς υλικής και συμβολικής κρατικής βίας στο στρατόπεδο της Μακρονήσου ως πρόσφορες πρακτικές πολιτικής μεταστροφής των αντιφρονούντων στην Ελλάδα.¹³¹

Σε αυτό το πλαίσιο ο Π. Πιπινέλης επιχείρησε να ανασκευάσει τις σοβιετικές αιτιάσεις για τις εκτελέσεις των αριστερών πολιτικών κρατουμένων επιχειρηματολογώντας για την κατά το δοκούν ανθρωπιστική αναπλαισίωση των «αντεθνικών εγκλημάτων» από την πλευρά του ανατολικού συνασπισμού.¹³² Παράλληλα, δεσμεύθηκε εκ νέου για την παραπομπή των θανατικών ποινών στο Συμβούλιο Χαρίτων, τη νομοθετική κατοχύρωση της συγκεκριμένης διαδικασίας,¹³³ καθώς και για τη δυνατότητα της σταδιακής επέκτασης των μέτρων επεικειάς λόγω της ομαλότητας και της παύσης της βοήθειας του ΔΣΕ από τις λαϊκές δημοκρατίες ως όρων εμπέδωσης της κοινωνικής γαλήνης και της λήθης του εμφυλιακού παρελθόντος,¹³⁴ με την επισήμανση της διαφοροποίησης της σοβιετικής ρητορικής από τις αρχικές αναφορές στις επικείμενες εκτελέσεις στις καταδικαστικές αποφάσεις.¹³⁵ Άλλωστε, σύμφωνα με τον Π. Πιπινέλη το πολυκομματικό πολιτικό σύστημα και η ελευθεροτυπία πιστοποιούσαν τα διευρυμένα όρια της δημοκρατικής αρχής και της λαϊκής κυριαρχίας στη χώρα.¹³⁶ Τόσο ο μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών όσο και ο Σ. Βενιζέλος απέρριψαν τις σοβιετικές προτάσεις ως επεμβατικές στο έργο του δικαιικού συστήματος,¹³⁷ που αντέβαιναν στο καταστατικό του ΟΗΕ, και ως εγχείρημα νομιμοποίησης της «εγκληματικής φύσης» του

από την αμερικανική συνδικαλιστική ένωση δασκάλων, την ένωση Αμερικανίδων γυναικών, τοπικές οργανώσεις του συνδικάτου εργατών κατεργασίας δέρματος και του συλλόγου συγγραφέων θεατρικών έργων.

¹²⁹ Στο ίδιο, σ. 11, 17.

¹³⁰ Στο ίδιο, σ. 9.

¹³¹ Στο ίδιο, σ. 23-25.

¹³² «Δ' Γενική Συνέλευσις των Ηνωμένων Εθνών (Πολιτική Επιτροπή). Υποστήριξις της ελληνικής υποθέσεως ενώπιον της Πολιτικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών κατά την Τετάρτην Γενικήν Συνέλευσιν (μετάφρασις εις ελληνικήν)», ό.π., σ. 26.

¹³³ Στο ίδιο, σ. 27.

¹³⁴ Στο ίδιο, σ. 28, 42.

¹³⁵ Στο ίδιο, σ. 27.

¹³⁶ Στο ίδιο, σ. 59.

¹³⁷ Στο ίδιο, σ. 27, 41,

στρατιωτικά ηττημένου ΚΚΕ.¹³⁸ Σε αντίστοιχο πνεύμα, οι αναφορές του Σ. Βενιζέλου στην ενιαία περιοδολόγηση της δεκαετίας του 1940, το σύμφωνο Μολότωφ-Ρίμπεντροπ ως προπομπή της σλαβικής επιβουλής της χώρας, τις εμφύλιες συγκρούσεις μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων, τη δολοφονία του μεταπολεμικού υπουργού Δικαιοσύνης Χρ. Λαδά¹³⁹ εγγράφονταν στην αναπαράσταση των Ελλήνων ιθυνόντων στη θέση του «διωκόμενου διώκτη»¹⁴⁰ που αμυνόταν σ' έναν πόλεμο όχι εμφύλιο αλλά «ξενοκίνητο» από τις χώρες του ανατολικού συνασπισμού, θεωρητικό σχήμα προσφιλές στην αντικομμουνιστική φιλολογία της περιόδου.¹⁴¹ Σε αυτό το έδαφος η Ελλάδα κατανήφισε ως «επικίνδυνο» και «ατελές» το σχέδιο ψηφίσματος του Ισημερινού για την αναστολή των καταδικαστικών σε θανατική ποινή αποφάσεων των έκτακτων στρατοδικείων για πολιτικούς λόγους, το οποίο υιοθετήθηκε με ευρεία πλειοψηφία ως απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Η στάση της ελληνικής αντιπροσωπείας αιτιολογήθηκε από τον Π. Πιπινέλη ως αντίρροπη στην εφεκτική μεταχείριση των Ελλήνων κομμουνιστών από το δικαϊκό σύστημα.¹⁴²

Υπό το βάρος αυτών των εξελίξεων αποκρυσταλλώθηκαν τα σημεία προσέγγισης και αντίθεσης μεταξύ της Δύσης και των χωρών του ανατολικού συνασπισμού για τη διπλωματική διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος στο πλαίσιο του ΟΗΕ. Πέραν του τερματισμού του εμφυλίου πολέμου ως καταρχήν αμοιβαία αποδεκτού όρου, η δυτική πλευρά πρότεινε διμερείς συμφωνίες μεταξύ της Ελλάδας και των βόρειων γειτόνων της για τον συνοριακό διακανονισμό, ενώ η σοβιετική αντιπροσωπεία τη σύσταση αρμόδιας επιτροπής των Μεγάλων Δυνάμεων.¹⁴³ Ως προς

¹³⁸ Ο «εγκληματικός» χαρακτήρας του κομμουνισμού, που ερειδόταν σε γενικευμένες πρακτικές βίας και τρομοκρατίας αποτελούσε βασικό υποσύνολο της εμφυλιακής και μετεμφυλιακής αντικομμουνιστικής κρατικής ρητορικής. Αναλυτικότερα, βλ. Στρατής Μπουρνάζος, «Το κράτος των εθνοκοφρώνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», ό.π., σ. 18.

¹³⁹ «Δ' Γενική Συνέλευσις των Ηνωμένων Εθνών (Πολιτική Επιτροπή). Υποστήριξις της ελληνικής υποθέσεως ενώπιον της Πολιτικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών κατά την Τετάρτην Γενικήν Συνέλευσιν (μετάφρασις εις ελληνικήν)», ό.π., σ. 49.

¹⁴⁰ Νίκος Κοταρίδης – Νίκος Σιδέρης, «Εμφύλιος πόλεμος: ιδεολογικά και πολιτικά διακυβεύματα», στο Ηλίας Νικολακόπουλος, Γρηγόρης Ψαλλίδας, Άλκης Ρήγος (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1949)*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σ. 119-120.

¹⁴¹ Στρατής Μπουρνάζος, «Το κράτος των εθνοκοφρώνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», ό.π., σ. 18.

¹⁴² «Μονομερής αντιμετώπισις του ζητήματος των εκτελέσεων, θα ηδύνατο ενδεχομένως να φθάση να δημιουργήση προνομιακήν θέσιν εις παρανόμως δρώντα πρόσωπα έναντι νομίμως λειτουργούντων δικαστηρίων. Θα εδεχόμεθα ευχαρίστως την κατάργησιν της θανατικής ποινής, αν ο σεβασμός προς την ανθρωπίνην ζωήν ήρχιζεν εφαρμοζόμενος από τους δολοφόνους».

¹⁴³ «Μάχη οπισθοφυλακής της Σοβιετικής Ρωσίας δια τους Έλληνας συμμορίτας. Κατετέθη σοβιετικών αντισχέδιον. Η χθεσινή συζήτησις εις την Πολιτικήν Επιτροπήν της ΟΗΕ», *Ελευθερία*, 29 Οκτωβρίου 1949.

την αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων, μετά την αντίστοιχη αγγλική απόφαση για τα τέλη Νοεμβρίου του 1949, εκκρεμής παρέμενε για τη σοβιετική πλευρά η απόσυρση της αμερικανικής αποστολής και στρατιωτικής βοήθειας στη χώρα.¹⁴⁴ Πέραν του ψηφίσματος για την παύση των εκτελέσεων των αντιφρονούντων, η δυτική πλευρά αντιτέθηκε στη χορήγηση γενικής αμνηστίας και εισηγήθηκε την επάνοδο των μαχητών του ΔΣΕ στη χώρα υπό όρους, είτε με τη διαβίωσή τους με περιοριστικά μέτρα, είτε τη δημιουργία «κέντρων επαναπατρισμού» υπό διεθνή εποπτεία βάσει της σχετικής αυστραλιανής πρότασης.¹⁴⁵ Κεντρικό ζήτημα παρέμενε ο επαναπατρισμός των παιδιών που είχαν αποσταλεί από τον ΔΣΕ στις ανατολικές χώρες στη διάρκεια κορύφωσης του εμφυλίου πολέμου. Η κύρια αντίθεση, ωστόσο, ανάμεσα στις δύο ψυχοπολεμικές δυνάμεις συμπυκνώθηκε στους όρους διεξαγωγής των εκλογών και τη Βαλκανική Επιτροπή του ΟΗΕ, της οποίας η σοβιετική πλευρά επιζητούσε τη διάλυση.¹⁴⁶ Στο αντίποδα αυτών των θέσεων, η δυτική πλευρά εισηγήθηκε ως μέτρα αποτροπής της προοπτικής επανείσδυσης του ΔΣΕ στη χώρα την παύση της πολεμικής βοήθειας της Αλβανίας και της Βουλγαρίας και τις συστάσεις για τον τερματισμό του εξοπλισμού των δύο χωρών από τα μέλη του ΟΗΕ, την αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων της Ελλάδας με τους τρεις βόρειους γείτονές της και τη σύγκληση έκτακτης συνόδου της Γενικής Συνέλευσης του διεθνούς οργανισμού στην περίπτωση επαναδραστηριοποίησης των ανταρτών.¹⁴⁷

Στο έδαφος των πιέσεων που αντικειμενικά δεχόταν η ελληνική κυβέρνηση από τις αμερικανικές προτάσεις για τη διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος στους κόλπους του ΟΗΕ, από τις στήλες του *Βήματος* συγκεκριμενοποιήθηκε το μόνο αποδεκτό πλαίσιο εκδημοκρατισμού στο έδαφος της εθνικοφροσύνης. Αυτό συμπυκνώθηκε αποκλειστικά στη βαθμιαία άρση του στρατιωτικού νόμου και ορισμένων περιοριστικών μέτρων της εμφυλιακής περιόδου, καθώς και στη γενικόλογη δέσμευση για την αποκατάσταση και επαναλειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.¹⁴⁸ Κυρίως όμως, διαμηνύθηκε η απόσταση των ελληνικών κυβερνητικών κύκλων από τις αγγλοαμερικανικές προτάσεις για την άμεση χορήγηση γενικής αμνηστίας και συμμετοχής του ΚΚΕ στις πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές ως

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 1.

¹⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 1.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 1.

¹⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 1.

¹⁴⁸ Το *Βήμα*, 9 Νοεμβρίου 1949.

ισοδύναμες με τη νομιμοποίησή του ως κόμματος.¹⁴⁹ Προϊόντος του χρόνου, οι θέσεις της κυβέρνησης Διομήδη οριοθετήθηκαν πλήρως από τις ειρηνευτικές πρωτοβουλίες της διεθνούς κοινότητας από τον Κ. Τσαλδάρη. Οι σοβιετικές προτάσεις για τη χορήγηση γενικής αμνηστίας και διεξαγωγή των πρώτων μετεμφυλιακών εκλογών υπό διεθνή επιτήρηση απορρίφθηκαν ως ανθελληνική συνωμοσία της Κομμουνιστικής Κόμης που εγγράφονταν στη στρατηγική ηθικής αποκατάστασης του στρατιωτικά συντετριμμένου ΚΚΕ και διακοπής του προγράμματος αμερικανικής οικονομικής βοήθειας.¹⁵⁰ Συγχρόνως, ανάγονταν στην αντιπαράθεση μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ σε σχέση με τις μετακατοχικές εκλογές του 1946, οι οποίες από την αμερικανική πλευρά αξιολογήθηκαν ως αντιπροσωπευτικότερες του λαϊκού φρονήματος συγκριτικά με άλλες εκλογικές διαδικασίες, ενώ από τη σοβιετική πλευρά καταγγέλλθηκαν ως νόθες.¹⁵¹

Σε αυτό το φόντο οι τελικές αποφάσεις της πολιτικής επιτροπής του ΟΗΕ για την απόρριψη των σοβιετικών προτάσεων, την παράταση της λειτουργίας της βαλκανικής επιτροπής, την απαγόρευση αποστολής οπλισμού στη Βουλγαρία και την Αλβανία για τον εφοδιασμό του ηττημένου ΔΣΕ, καθώς τη συνεργασία των γειτονικών κρατών με τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό για τον επαναπατρισμό των ελληνοπαίδων από τις χώρες του ανατολικού συνασπισμού χαιρετίστηκαν από την κυβέρνηση Διομήδη και τον κεντρώο Τύπο ως δικαιωτικές των ελληνικών θέσεων.¹⁵² Μεμονωμένη περίπτωση δημόσιας τοποθέτησης υπέρ της νομιμοποίησης του ΚΚΕ υπήρξε στα τέλη Δεκεμβρίου 1949 αυτή του στρατηγού και πρώτου μετεμφυλιακού πρωθυπουργού Ν. Πλαστήρα. Επικαλούμενος την «ανθρωπιστική στάση» του κυρίαρχου πολιτικού μπλοκ με την αμνήστευση της παραπλανημένης κοινωνικής βάσης του ΚΚΕ μετά τα Δεκεμβριανά και εκκινώντας από την εκτίμηση ότι οι συνθήκες αποκλεισμού και παράνομης δράσης του το καθιστούν πόλο έλξης κυρίως για τη νέα γενιά στον αντίποδα της σοβούσας κρίσης του, ο Ν. Πλαστήρας υποστήριξε τη συμμετοχή του στις μετεμφυλιακές εκλογές για την κατάδειξη της πολιτικής αδυναμίας του και την ακριβή αποτύπωση της επιρροής της κομμουνιστικής ιδεολογίας.¹⁵³

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 1.

¹⁵⁰ Το Βήμα, 18 Νοεμβρίου 1949.

¹⁵¹ Στο ίδιο, σ. 4.

¹⁵² Το Βήμα, 19 Νοεμβρίου 1949.

¹⁵³ Το Βήμα, 25 Δεκεμβρίου 1949.

Η εκτενής ανασκόπηση των πεπραγμένων της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ αναδείχθηκε τον Δεκέμβριο του 1949 στο κύριο επίδικο αντικείμενο της τελευταίας συνεδρίασης της συνόδου της Δ΄ Αναθεωρητικής Βουλής. Ο πρωθυπουργός Α. Διομήδης εξήρε τον ρόλο του κυβερνητικού στρατού στην ολοκληρωτική ήττα του ΔΣΕ ως συντελεστή ανάκτησης της πολιτειακής ομοιογένειας του «εθνικόφρονος λαού» έναντι της υποκίνησης πολιτικών διαιρέσεων στο εσωτερικό του και χαιρέτισε τις αποφάσεις του ΟΗΕ ως δικαιωτικές των κατευθύνσεων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.¹⁵⁴ Στην προοπτική εμπέδωσης της πολιτικής ομαλότητας στο πλαίσιο της μετεμφυλιακής ειρηνευτικής στρατηγικής ανακοινώθηκε η άμεση προκήρυξη βουλευτικών εκλογών και, κατά συνέπεια, η βαθμιαία άρση του στρατιωτικού νόμου για την επαναφορά της χώρας στον συνταγματικό βίο και την απρόσκοπτη άσκηση των συνταγματικών λαϊκών ελευθεριών.¹⁵⁵ Η έκδοση, άλλωστε της μπροσούρας του Γ. Λαμπρινού «Μακρονήσι – Το Αμερικανικό Νταχάου στην Ελλάδα» τον Νοέμβριο του 1949 και η αρθρογραφία του Ηλ. Τσιριμώκου στην εφημερίδα *Μάχη* για το ίδιο θέμα επικαθόρισαν τις εισηγήσεις του Αμερικανού πρεσβευτή στην Αθήνα Grady προς την ελληνική κυβέρνηση για την άρση ή τουλάχιστον την αναστολή της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας πριν από τη διεξαγωγή βουλευτικών εκλογών.¹⁵⁶ Κατόπιν των σχετικών αμερικανικών εισηγήσεων ήρθη τελικά ο στρατιωτικός νόμος και ανεστάλη η ισχύς του Γ΄ Ψηφίσματος.¹⁵⁷

Από την πλευρά της αντιπολίτευσης, το Νέο Κόμμα υπό τον Σπ. Μαρκεζίνη αντιτέθηκε πλήρως στην κυβερνητική απόφαση άμεσης διενέργειας βουλευτικών εκλογών. Ο εκπρόσωπος του κόμματος Χρ. Ζαλοκώστας αντιπαρέβαλε τη διαδικασία αποκατάστασης των εσωτερικών προσφύγων, την άρση πτυχών της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας και τα μέτρα οικονομικής ανασυγκρότησης ως προτεραιότητες ασύμβατες με την προκήρυξη βουλευτικών εκλογών, οι οποίες, συγχρόνως, επρόκειτο να υποβιάσουν το πολιτικό αίτημα της λήθης του άμεσου

¹⁵⁴ Συνεδρίασις Ε΄, Τρίτη 6 Δεκεμβρίου 1949, *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, (Δ΄ Αναθεωρητική Βουλή, Δ΄ Σύνοδος)*, σ. 7-8.

¹⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 8.

¹⁵⁶ Χάγκεν Φλάϊσερ, «Μακρόνησος 1950: Πρότυπο για τη Γερμανία του Ψυχρού Πολέμου; Αμερικανικοί Προβληματισμοί και Συνταγές για τη Δημοκρατική 'Αναμόρφωση'», στο *Ιστορικό Τοπίο και Ιστορική Μνήμη. Το Παράδειγμα της Μακρονήσου. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000, σ. 202.

¹⁵⁷ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964. Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2000, σ. 158.

παρελθόντος σε κενή περιεχομένου προεκλογική επαγγελία.¹⁵⁸ Παράλληλα, το Νέο Κόμμα τάχθηκε υπέρ του πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος προς την κατεύθυνση συγκρότησης ισχυρής και ομοιογενούς κυβέρνησης ως προϋπόθεσης διάλυσης της Βουλής του 1946.¹⁵⁹

Ο κυβερνητικός απολογισμός των πεπραγμένων της ελληνικής αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ καταδικάστηκε από το σύνολο των αντιπολιτευόμενων κομμάτων. Το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα υπό τον Γ. Παπανδρέου αποτίμησε ως απατηλή την κυβερνητική τακτική αναμονής λήψης θετικών διπλωματικών μέτρων για το ελληνικό ζήτημα από τον ΟΗΕ λόγω της λανθασμένης ανάγνωσης των αντικειμενικά περιορισμένων δυνατοτήτων του διεθνούς οργανισμού.¹⁶⁰ Κυρίως, όμως, ο Γ. Παπανδρέου κατήγγειλε συνολικά τους όρους πρόσληψης και το πολιτικό σχέδιο της συντηρητικής παράταξης για την αποσόβηση του κομμουνιστικού κινδύνου καθ' όλη της διάρκεια της εμφύλιας σύγκρουσης. Σύμφωνα με τον αρχηγό του ΔΣΚ, το Λαϊκό Κόμμα υποτίμησε συστηματικά τη σταδιακή συγκρότηση του ΔΣΕ με τη συνένωση των αρχικά κατακερματισμένων ομάδων καταδιωκόμενων μαχητών, έχοντας υπερτιμήσει, συγχρόνως, τις δυνατότητες διπλωματικής διευθέτησης του ελληνικού ζητήματος στους κόλπους του ΟΗΕ, μέσω της διεθνοποίησής του στη βάση της κρίσιμης γεωπολιτικής θέσης της χώρας στο συνοριακό μεταίχμιο των δύο διαμορφούμενων ψυχροπολεμικών συνασπισμών.¹⁶¹ Στο πλαίσιο αυτής της ανασκόπησης ο Γ. Παπανδρέου αποτίμησε ως εξίσου λανθασμένη την επαμφοτερίζουσα στάση του Κόμματος Φιλελευθέρων κατά την πρώιμη εμφυλιακή περίοδο με τις αρχικές συμφιλιοτικές προτάσεις του για την παροχή αμνηστίας, ισοπολιτείας και την προκήρυξη νέων εκλογών μετά τις τελευταίες του 1946 στην προοπτική τερματισμού του εμφυλίου πολέμου.¹⁶² Υπ' αυτό το πρίσμα εξήρε την ανάγνωση της προηγούμενης τριετίας από το ΔΣΚ με όρους «παρατεταμένου ειρηνολέμου», που έληξε με τη σύμπληξη αρραγούς αντικομμουνιστικού κυβερνητικού μετώπου και την καθοριστική συμβολή του συνόλου των κατασταλτικών μηχανισμών και του ένοπλου αγροτικού κόσμου.¹⁶³ Σε σχέση με την προσεχή διεξαγωγή των εκλογών το ΔΣΚ, παρά την αντίθεσή του στην κομματική πολυδιάσπαση, διαχωρίστηκε από το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα ως

¹⁵⁸ Συνεδρίασις Ε', Τρίτη 6 Δεκεμβρίου 1949, ό.π., σ. 16.

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 16.

¹⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 12.

¹⁶¹ Στο ίδιο, σ. 13.

¹⁶² Στο ίδιο, σ. 13.

¹⁶³ Στο ίδιο, σ. 13.

προπομπό αναβίωσης τόσο του μεσοπολεμικού πολιτειακού διχασμού όσο και ενός επαπειλούμενου νέου, μέσω της διαμόρφωσης ενός διπαραταξιακού κομματικού συστήματος με σχηματοποιημένους πόλους αναφοράς τον «μοναρχοφασισμό» και την «συνοδοιοπορία» με το ΚΚΕ, ανεξαρτήτως των αναπόδραστων καταγγελιών της κομμουνιστικής Αριστεράς σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο.¹⁶⁴ Προς την κατεύθυνση αποτροπής της προοπτικής συμμετοχής του έκνομου ΚΚΕ στις προσεχείς εκλογές ως κόμματος της «προδοσίας» και του «εγκλήματος» και παρά την κυβερνητική διαβεβαίωση διατήρησης σε ισχύ των διατάξεων του ΑΝ 509/1947, ο Γ. Παπανδρέου εισηγήθηκε ως συμπληρωματική πρόταση διττής θωράκισης του κυρίαρχου πλέγματος εξουσίας από τον κομμουνισμό και τον φασισμό την ψήφιση διάταξης για τη νομοθετική απαγόρευση συγκρότησης ξενοκίνητων κομμάτων με συνωμοτική λειτουργία και στρατηγική τη βίαιη κατάληψη της πολιτικής εξουσίας.¹⁶⁵

Περισσότερο πολωτική ρητορική σε σχέση το διπλωματικούς χειρισμούς του ελληνικού ζητήματος στον ΟΗΕ και τα κυβερνητικά μέτρα επιεικείας αρθρώθηκε από το δεξιό άκρο του πολιτικού φάσματος, το Κόμμα των Εθνικοφρόνων υπό τον Θ. Τουρκοβασίλη. Οι αποφάσεις του διεθνούς οργανισμού καταγγέλθηκαν από τον αρχηγό του κόμματος ως πλήρως ασύμμετρες με την διεθνούς εμβέλειας καθολική νίκη του κυβερνητικού στρατού εναντίον του ΔΣΕ και τη, συνακόλουθα, αναβαθμισμένη θέση της ελληνικής αντιπροσωπείας στο διεθνές διπλωματικό περιβάλλον, δεδομένα που όφειλαν να αποτυπωθούν σε αντίστοιχη χαιρετιστήρια πολιτική απόφαση του ΟΗΕ.¹⁶⁶ Εκκινώντας από αυτές τις αξιωματικές παραδοχές, ο Θ. Τουρκοβασίλης καταφέρθηκε εναντίον της κυβέρνησης αφενός λόγω της απεμπόλησης των εθνικών διεκδικήσεων και των οφειλόμενων στη χώρα πολεμικών επανορθώσεων και αφετέρου λόγω του ελλείμματος του «πολεμικού αντικομμουνισμού» στον δημόσιο λόγο της,¹⁶⁷ τακτική που αξιοποιήθηκε από τον σοβιετικό παράγοντα για την εκδίπλωση της ειρηνιστικής του αντεπίθεσης με την ανακίνηση των εκτελέσεων των πολιτικών κρατουμένων και την παραπλάνηση ορισμένων δυτικών χωρών υποβιβάζοντας την ελληνική αντιπροσωπεία σε αμυντική θέση.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 14.

¹⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 15.

¹⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 17.

¹⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 17-19.

¹⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 18.

Το Κόμμα των Εθνικοφρόνων ανήγαγε με εργαλειακούς όρους την αντιπολιτευτική του αντιπαράθεση στη δεκαετία του 1940, παραγράφοντας παράλληλα τις πολιτικές διεργασίες της κατοχικής περιόδου και τη συνακόλουθη αναδιάταξη των πολιτικών συμμαχιών και εκπροσωπήσεων στο έδαφος της ανάπτυξης και της μαζικοποίησης του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος. Στην οξύτερη αντικομμουνιστική λεκτική πολεμική του εγγράφονταν η αναπαράσταση του ΕΑΜ ως μετώπου λαϊκής παραπλάνησης με καθοριστική τη συμβολή και του βρετανικού παράγοντα, μονοπώλησης της εθνικής αντίστασης κατά των δυνάμεων του Άξονα και εγκληματικών πρακτικών εναντίον των εθνικοφρόνων οργανώσεων ως πρώτης απόπειρας του ΚΚΕ επαναστατικής ανατροπής, με παράλληλες αναφορές στις υπηρεσίες των Ταγμάτων Ασφαλείας στην καταπολέμηση του κομμουνισμού και στους τρεις επάλληλους γύρους ως στρατηγικής της κομμουνιστικής ηγεσίας.¹⁶⁹ Από αυτή τη σκοπιά για το Κόμμα των Εθνικοφρόνων τόσο οι αστικές δυνάμεις όσο και ο συμμαχικός παράγοντας ολιγώρησαν έναντι της επαπειλούμενης κομμουνιστικής προοπτικής κατά την μετακατοχική περίοδο, ενώ μετά τα Δεκεμβριανά όφειλαν να επιβάλλουν τη λογοκρισία και την απαγόρευση του κομμουνιστικού Τύπου ως ελάχιστα μέτρα θωράκισης του κυρίαρχου πολιτικού μπλοκ.¹⁷⁰ Σε αυτό το πνεύμα ο Θ. Τουρκοβασίλης αντιτάχθηκε ολοκληρωτικά στα «ανεπίτρεπτα» μετεμφυλιακά μέτρα επεικειάς με τη επίκληση της συμφωνίας της Βάρκιζας ως προγενέστερου πλαισίου αμνήστευσης των «ανθρωπόμορφων τεράτων» της κομμουνιστικής Αριστεράς και τη διατήρηση του υπάρχοντος νομοθετικού οπλοστασίου για την ολοκληρωτικά κατασταλτική αντιμετώπιση του ΚΚΕ.¹⁷¹

¹⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 20-21.

¹⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 21-22.

¹⁷¹ Στο ίδιο, σ. 22.

Κεφάλαιο 2: Μέτρα επιεικείας, κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις και η καμπάνια για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ την περίοδο 1950-1956

2.1. Οι κεντρώες κυβερνήσεις 1950-1952 στη διελκυστίδα των μέτρων επιεικείας και του «παρασυντάγματος»

Μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου και ενόψει της λήξης της θητείας της Βουλής του 1946, τέθηκε αναπόδραστα το ζήτημα της μορφής της διακυβέρνησης της χώρας. Οι ποικίλες προτάσεις που προτάθηκαν από τα πολιτικά κόμματα και τα εξωκοινοβουλευτικά κέντρα εξουσίας, είτε προς την κατεύθυνση σχηματισμού «μεταβατικής» κυβέρνησης με απροσδιόριστη θητεία και χαρακτηριστικά, ως προϋπόθεσης της σταθεροποίησης του κυρίαρχου πολιτικού μπλοκ, είτε προς την κατεύθυνση διενέργειας βουλευτικών εκλογών, απηχούσαν την ταλάντευση μεταξύ της κοινοβουλευτικής ή της αυταρχικής διαχείρισης της πρόσφατης στρατιωτικής νίκης.¹⁷² Ωστόσο, η αντισυνταγματική αναστολή των εκλογικών διαδικασιών προσέκρουσε στην οξύτατη αντίδραση τόσο των τριών μεγαλύτερων κομμάτων, της Δεξιάς και του Κέντρου, όσο και του αμερικανικού παράγοντα.¹⁷³ Χαρακτηριστικές υπήρξαν οι δημόσιες παρεμβάσεις του ίδιου του πρεσβευτή Χ. Γκρέιντι σχετικά με την αναγκαιότητα της διατήρησης των κοινοβουλευτικών θεσμών και της δρομολόγησης ορισμένων πρώτων μέτρων επιεικείας, που εστιάζονταν κυρίως στην αναστολή της εκτέλεσης των θανατικών ποινών.¹⁷⁴

Οι πολιτικές εξελίξεις επιταχύνθηκαν την επαύριον του εμφυλίου πολέμου με την κυβερνητική κρίση που προκλήθηκε λόγω των παραιτήσεων του Σοφ. Βενιζέλου, αντιπροέδρου της κυβέρνησης Διομήδη, του υπουργού Στρατιωτικών Παν. Κανελλόπουλου και του αρχιστράτηγου Αλ. Παπάγου. Οι εκλογές της 5ης Μαΐου 1950, που ορίστηκαν από τη διάδοχη υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον Τζ. Θεοτόκη, διενεργήθηκαν τελικά με το σύστημα της απλής αναλογικής. Είχαν προηγηθεί οι αντιδράσεις της πλειονότητας των κομμάτων στην αρχική κυβερνητική πρόταση υιοθέτησης ενός πλειοψηφικού συστήματος χωρίς κομματικά ψηφοδέλτια, που προέκρινε τις πολιτικές συμμαχίες των βουλευτών ανεξαρτήτως των κομματικών τους εντάξεων, προς την κατεύθυνση της διασφάλισης της μετεκλογικής κυριαρχίας των

¹⁷² Ηλίας Νικολακόπουλος, «Κομματική και εκλογική αποτύπωση του εμφυλίου, 1950-1952», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952*, Δ' Τόμος, Μέρος 2ο, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 328.

¹⁷³ Στο ίδιο, σ. 329.

¹⁷⁴ «Ο κ. Γκρέιντι τονίζει την ανάγκη διεξαγωγής εκλογών δια να συνεχισθεί η λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών», *Ελευθερία*, 20 Ιανουαρίου 1949.

εθνικοφρόνων πολιτικών δυνάμεων.¹⁷⁵ Σε αυτό το πλαίσιο, κατά την προεκλογική περίοδο ολοκληρώθηκε η άρση του στρατιωτικού νόμου και η αναστολή της ισχύος του Γ΄ Ψηφίσματος, δεδομένης της ασυμβατότητάς τους με τη διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών, εξασφαλίζοντας, ωστόσο, τυπικές συνθήκες ισοπολιτείας για την Αριστερά.¹⁷⁶

Το διακύβευμα των πρώτων μετεμφυλιακών εκλογών συμπυκνώθηκε στην αποτύπωση και καταγραφή των τάσεων του εκλογικού σώματος και της απήχησης των πολιτικών κομμάτων,¹⁷⁷ σε συνθήκες διαφορετικές από τις αντίστοιχες των πρώτων μεταπολεμικών εκλογών του 1946. Παρά την εμφάνιση πληθώρας κομματικών σχηματισμών, τα εκλογικά αποτελέσματα αποτύπωσαν την πολιτική αποδοκιμασία της νικήτριας παράταξης του εμφυλίου πολέμου, διαμέσου της φθοράς των παραδοσιακών κομμάτων και της επιτυχίας των συνδυασμών της Κεντροαριστεράς και δευτερευόντως της Αριστεράς, μέσω της Δημοκρατικής Παράταξης.¹⁷⁸ Η κατακερματισμένη κομματικά συντηρητική παράταξη κατέγραψε πτώση, ενώ από τον τριχοτομημένο χώρο του Κέντρου, η ΕΠΕΚ, με επικεφαλής τον Ν. Πλαστήρα, εμφανίστηκε ισοδύναμη με τα παραδοσιακά προπολεμικά κόμματα, το Λαϊκό Κόμμα και το Κόμμα Φιλελευθέρων. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΠΕΚ ανήχθη σε παράγοντα αναμόρφωσης του κομματικού συστήματος, κατοχυρώνοντας τη διακριτή πολιτική παρουσία και εκλογική αποτύπωση της Κεντροαριστεράς.¹⁷⁹ Από αυτή τη σκοπιά, το μετεμφυλιακό κομματικό σύστημα διαφοροποιούνταν από το αντίστοιχο προπολεμικό, δεδομένο που αναδιαμόρφωσε και τους όρους πολιτικής αποτίμησης των εκλογικών αποτελεσμάτων. Η συντηρητική παράταξη απέκλειε τη μετεκλογική διαμόρφωση ενός τριπαραταξιακού κομματικού συστήματος ως αντιθετικού στην εθνικοφροσύνη,¹⁸⁰ ενώ, στην ερμηνεία των εκλογικών αποτελεσμάτων από τον Τύπο,

¹⁷⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2015, σ. 103.

¹⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 103.

¹⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 104.

¹⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 117-124· Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945-1963)*, Παπαζήσης, Αθήνα 1992, σ. 292.

¹⁷⁹ Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 120.

¹⁸⁰ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις Α΄, 77ή, 6 Ιουνίου 1950, σ. 286· όπως χαρακτηριστικά σημείωνε λίγους μήνες αργότερα ο Κ. Τσαλδάρης, στην αγόρευσή του για τα εισηγούμενα από την κυβέρνηση Πλαστήρα μέτρα επεικειάς, «είναι γνωστόν ότι εις την Ελλάδα δεν υπάρχει δεξιά, υπάρχουν μόνον εθνικόφρονες και τίποτε άλλο, Έλληνες και μη Έλληνες».

οι προπολεμικές διαχωριστικές τομές του εθνικού διχασμού ήταν αναμειγμένες με τις αντίστοιχες μετεμφυλιακές μεταξύ Δεξιάς, Κέντρου και Αριστεράς.¹⁸¹

Η ΕΠΕΚ, συσπειρώνοντας το βενιζελικής προέλευσης και αντιμοναρχικής τοποθέτησης τμήμα της Αριστεράς, αντιπαρέβαλε ιδεολογικά τον πατριωτισμό στην εθνοφοροσύνη και επαγγέλθηκε προεκλογικά τη λήθη του εμφυλιοπολεμικού παρελθόντος, σύνθημα που αποκρυσταλλώθηκε σταδιακά σε συγκεκριμένα μέτρα ειρήνευσης στην προοπτική της κατοχύρωσης του κράτους δικαίου.¹⁸² Ο Ν. Πλαστήρας, σε συνέντευξή του στο γαλλικό πρακτορείο ειδήσεων στις αρχές Δεκεμβρίου 1949, η οποία αναδημοσιεύθηκε στο *Βήμα* στα τέλη του ίδιου μήνα, είχε ταχθεί υπέρ μιας διακομματικής κυβέρνησης, που όφειλε να άρει τον στρατιωτικό νόμο, το σύνολο της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας και να νομιμοποιήσει το ΚΚΕ, προκειμένου να χαρτογραφηθεί η πολιτική και ιδεολογική του επιρροή στις συνθήκες ήττας και οργανωτικής του αποδιάρθρωσης, μετά τον τερματισμό του τον εμφυλίου πολέμου.¹⁸³ Στις προεκλογικές του ομιλίες, ο αρχηγός της ΕΠΕΚ καταφερόταν εναντίον των έκτακτων μέτρων και επαγγελλόταν τη διάλυση των παρακρατικών οργανώσεων και των ένοπλων ομάδων, την απόλυση σημαντικής μερίδας των πολιτικών κρατουμένων, ενώ στο προεκλογικό του μήνυμα προς τις ένοπλες δυνάμεις υπήρξε ειδική αναφορά και στους εκτοπισμένους της Μακρονήσου.¹⁸⁴

Μετά το εκλογικό αποτέλεσμα της 5^{ης} Μαΐου 1950, εγκαινιάστηκε μια διετία αλληπάλληλων κεντρώων κυβερνήσεων που συγκροτήθηκαν με ποικίλες συμμαχίες για τη διασφάλιση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Καθοριστικός παράγοντας που επέτεινε τις εύθραυστες ενδοκυβερνητικές ισορροπίες και τη βιωσιμότητα εντέλει των κυβερνήσεων της περιόδου 1950-1952, παράλληλα με τις ευρύτερες πολιτικές εξελίξεις και το διεθνές ψυχροπολεμικό πλαίσιο, ήταν η δρομολόγηση των μέτρων ειρήνευσης για τους ηττημένους του εμφυλίου πολέμου. Πιο συγκεκριμένα, παρά τους διαμορφωμένους εκλογικούς συσχετισμούς και την προτίμηση της αμερικανικής πρεσβείας στον σχηματισμό κεντρώας κυβέρνησης, ο βασιλιάς Παύλος ανέθεσε αρχικά την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον αρχηγό του Λαϊκού Κόμματος Κ. Τσαλδάρη και, μετά την άρνηση του τελευταίου, στον Σοφ. Βενιζέλο. Ο αρχηγός του

¹⁸¹ Κατερίνα Δέδε, *Ο σύντομος πολιτικός βίος της ΕΠΕΚ. Η ανάδυση του Κέντρου στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Εθνικό ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2016, σ. 147-150.

¹⁸² Στο ίδιο, σ. 134-139.

¹⁸³ Το *Βήμα*, 25/12/1949.

¹⁸⁴ Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα. τ. Α' 1949-1952*, Παπαζήσης, Αθήνα 1977, σ. 55-56.

κόμματος Φιλελευθέρων σχημάτισε βραχύβια κυβέρνηση τριών εβδομάδων με τον Π. Κανελλόπουλο και την υποστήριξη του Λαϊκού Κόμματος, που οδηγήθηκε σε παραίτηση μετά τη διαφωνία και δημόσια παρέμβαση του Χ. Γκρέντι.¹⁸⁵ Στο έδαφος αυτών των εξελίξεων, συγκροτήθηκε τελικά κεντρώα κυβέρνηση από την ΕΠΕΚ, το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα και το Κόμμα Φιλελευθέρων, που παρέμεινε στην εξουσία για τέσσερις μήνες. Η ίδια η διάρθρωση, ωστόσο, της κυβέρνησης Πλαστήρα δεν επέτρεπε τη δρομολόγηση των μέτρων ειρήνευσης, δεδομένου ότι το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα είχε αναλάβει τα κρίσιμα υπουργεία των Εσωτερικών, της Δημόσιας Τάξης και της Δικαιοσύνης.¹⁸⁶ Τον Σεπτέμβριο, μάλιστα, του ίδιου χρόνου ο Γ. Παπανδρέου δήλωσε στον νέο Αμερικανό πρεσβευτή Πιουριφού την αντίθεσή του στο ειρηνευτικό πρόγραμμα του Ν. Πλαστήρα και την ενδεχόμενη απελευθέρωση μερίδας των πολιτικών κρατουμένων στο περιβάλλον έναρξης του πολέμου της Κορέας.¹⁸⁷ Ο Ν. Πλαστήρας, την πρώτη ημέρα της ανάληψης της κυβερνητικής εξουσίας, ανέστειλε τις προγραμματισμένες από την προκάτοχη κυβέρνηση του Σοφ. Βενιζέλου εκτελέσεις θανατοποινιτών πολιτικών κρατουμένων των φυλακών της Αίγινας, ενώ στο πρώτο υπουργικό συμβούλιο αποφασίστηκε η αντικατάσταση των διοικητών όλων των ταγμάτων της Μακρονήσου.¹⁸⁸

Κατά την παρουσίαση των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης, στις 24 Απριλίου 1950, ο Ν. Πλαστήρας εννοιολόγησε τα μέτρα επιεικείας ως «μέτρα ασφαλείας» και τοποθετήθηκε γενικόλογα υπέρ της αναθεώρησης «άδικων» ενδεχομένως δικαστικών αποφάσεων, της επανόδου των «παραπλανηθέντων» στον εθνικό κορμό και πιθανών βιαιοπραγιών εναντίον πολιτικών κρατουμένων στη Μακρόνησο.¹⁸⁹ Το σύνολο, ωστόσο, της συντηρητικής παράταξης αντιτέθηκε ολοκληρωτικά στην προοπτική θεσμοθέτησης των μέτρων επιεικείας και υπεραμύνθηκε της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας. Ειδικότερα, ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Κ. Τσαλδάρης κατήγγειλε την προοπτική αναθεώρησης των δικαστικών αποφάσεων και της απόλυσης πολιτικών κρατουμένων της Μακρονήσου ως προπομπού νέας εμφύλιας αναμέτρησης.¹⁹⁰ Οξύτερη υπήρξε η

¹⁸⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 126.

¹⁸⁶ Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 110-111.

¹⁸⁷ Σωτήρης Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο: κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σ. 36.

¹⁸⁸ Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 115-116.

¹⁸⁹ Κατερίνα Δεδε, *ό.π.*, σ. 156.

¹⁹⁰ *Επίσημα Πρακτικά Συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίαση Ζ', 25/4/1950, σ. 20.

πολεμική του Κ. Μανιαδάκη και του Θ. Τουρκοβασίλη, πολιτικών κληρονόμων της μεταξικής δικτατορίας και εκπροσώπων του Κόμματος της Ελληνικής Αναγεννήσεως και του Κόμματος Εθνικοφρόνων αντίστοιχα. Η ρητορική τους στοιχειοθετήθηκε με την αμφισβήτηση του Κέντρου ως αυτοτελούς ιδεολογικής και πολιτικής παράταξης, τις αιτιάσεις της προνομιακής μεταχείρισης των αριστερών ψηφοφόρων κατά την πρόσφατη εκλογική διαδικασία, την πλήρη καταδίκη της ενδεχόμενης μερικής αμνήστευσης των πολιτικών κρατουμένων ως τεκμηρίου ελλειμματικής εθνικοφροσύνης και προπομπού του «τρίτου γύρου» του εμφυλίου πολέμου, καθώς και τη συνακόλουθη ταξινόμηση της κυβέρνησης στο φάσμα της «συνοδοιπορίας» με την κομμουνιστική Αριστερά και τον «πανσλαβισμό».¹⁹¹

Από την άλλη πλευρά, οι μετεκλογικά διακριτές συνιστώσες της Δημοκρατικής Παράταξης αντιπολιτεύθηκαν την κυβέρνηση Πλαστήρα, κατά την παρουσίαση των προγραμματικών της δηλώσεων, υποστηρίζοντας την υπέρβαση των εμφυλιοπολεμικών διαιρέσεων και τη γενίκευση των εξαγγελόμενων μέτρων ειρήνευσης. Ο αρχηγός του ΣΚ-ΕΛΔ Αλ. Σβώλος ενέγραψε τη συμφιλιωτική πολιτική στην ανολοκλήρωτη κατοχύρωση της λαϊκής κυριαρχίας που αντλούσε από το προεπαναστατικό σύνταγμα της Τροιζήνας του 1827 και το συγχρονικό δυτικό κοινοβουλευτικό υπόδειγμα του κράτους δικαίου, διακηρύσσοντας την ασυμβατότητα του θεσμού της Μακρονήσου και των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων με την κατοχύρωση της ισοπολιτείας και τον μετεμφυλιακό εκδημοκρατισμό.¹⁹² Παράλληλα, εισηγήθηκε τη χορήγηση γενικής αμνηστίας ως της θεσμικής δρομολόγησης της λήθης του εμφυλιοπολεμικού παρελθόντος, την αποκατάσταση των συνδικαλιστικών ελευθεριών, καθώς και την κατάργηση των έκτακτων στρατοδικείων ως αντισυνταγματικού δικαιικού μηχανισμού σκοπιμότητας και περιορισμένης ισχύος.¹⁹³ Επεκτείνοντας σε ριζοσπαστικότερο πνεύμα τη διαδικασία της μετεμφυλιακής εξειρήνευσης, ο εκπρόσωπος του κόμματος των Αριστερών Φιλελευθέρων Νεόκοσμος Γρηγοριάδης συνέδεσε την απόδοση της γενικής αμνηστίας με την προοπτική διάλυσης των ανταρτοομάδων και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, ενώ εισηγήθηκε την επαναπρόσληψη των απολυμένων για τα πολιτικά τους φρονήματα δημοσίων υπαλλήλων, τη θεσμική αναγνώριση της εθνικής αντίστασης

¹⁹¹ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις Η', Τετάρτη 26 Απριλίου 1950, σ. 34-35, 37, 50-53.

¹⁹² Στο ίδιο, σ. 42-44.

¹⁹³ Στο ίδιο, σ. 44-45.

και τη διεκδίκηση των πολεμικών αποζημιώσεων από τις τέως δυνάμεις του Άξονα κατά την κατοχική περίοδο.¹⁹⁴

Σε αυτό πλαίσιο αναπτύχθηκε η απολογητική στάση της κυβέρνησης Πλαστήρα, κατά τις προγραμματικές της δηλώσεις, σε σχέση με τα εξαγγελόμενα μέτρα ειρήνευσης. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός οριοθέτησε τη θεμελίωση της λαϊκής κυριαρχίας και του κράτους δικαίου από τη «συνοδοιοπορία» με τον κομμουνισμό,¹⁹⁵ ενώ ο Γ. Παπανδρέου ενέγραψε την κυβερνητική στρατηγική στο εγχείρημα πολιτικής μεταστροφής και κοινωνικής επανένταξης της «παραπλανημένης» βάσης της Αριστεράς, για την ανάκτηση της τελευταίας από την «πρακτορειακή» κομμουνιστική ηγεσία.¹⁹⁶ Υπεραμυνόμενος της γεωπολιτικής ένταξης της χώρας στο μπλοκ των δυτικών κρατών, ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης προδιέγραψε την προάσπιση της εθνικής ασφάλειας με όρους «δικαιοσύνης» και «ισοπολιτείας», αποκλείοντας, παράλληλα, την χορήγηση γενικής αμνηστίας και συναρτώντας την τελευταία αφενός με τον ολοκληρωτικό αναπροσανατολισμό της κομμουνιστικής στρατηγικής και αφετέρου τον παγκόσμιο κατευνασμό του ψυχροπολεμικού διπολισμού.¹⁹⁷ Υπ' αυτή την οπτική, ο Γ. Παπανδρέου προδιέγραψε και το περιοριστικό πλαίσιο των μελλοντικών κυβερνητικών μέτρων ειρήνευσης και τη διατήρηση της ισχύος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας: τη συμβατότητα των έκτακτων στρατοδικείων με το κράτος δικαίου υπό την προϋπόθεση της δίκαιης εφαρμογής της κείμενης νομοθεσίας και την επανεξέταση της λειτουργίας του Οργανισμού Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου.¹⁹⁸ Ως προϋπόθεση κατάργησης του τελευταίου ως τόπου εγκλεισμού των πολιτικών κρατουμένων έθεσε τα τελικά πορίσματα των επιτροπών Ασφαλείας, προς την κατεύθυνση της εξειρήνευσης στο εσωτερικό της χώρας και άρσης της δυσφήμισής της στη διεθνή σκηνή.¹⁹⁹ Οι κυβερνητικές εξαγγελίες για την κατάργηση της Μακρονήσου ως στρατοπέδου πολιτικών κρατουμένων, την απόλυση τμήματός τους, καθώς και τη μεταγωγή των εναπομεινάντων και της ανθρωπιστικής μεταχείρισής τους διαμνηύθηκαν και μέσω του πρωθυπουργικού διαγγέλματος έναν μήνα αργότερα.²⁰⁰

¹⁹⁴ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις Θ', Πέμπτη 27 Απριλίου 1950, σ. 61.

¹⁹⁵ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις Ι', Παρασκευή 28 Απριλίου 1950., σ. 81-82.

¹⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 84-85.

¹⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 89.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 88-90.

¹⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 90.

²⁰⁰ Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 129.

Στο φόντο της δίκης της *Μάχης*, δημοσιογραφικού οργάνου του Σοσιαλιστικού Κόμματος-Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας (ΣΚ-ΕΛΔ), από το πλημμελειοδικείο Αθηνών για την καμπάνια της σε σχέση με τις πρακτικές βασανισμού στη Μακρόνησο,²⁰¹ κατατέθηκαν στις 6 Ιουνίου 1950 τέσσερα νομοσχέδια που συμπύκνωναν τα «μέτρα επεικειάς». Αυτά αποτελούσαν προϊόντα συμβιβασμού των κομμάτων που συγκροτούσαν την κυβερνητική πλειοψηφία, δεδομένης της επαπειλούμενης αποχώρησης των Γ. Παπανδρέου και του Σοφ. Βενιζέλου από τον κυβερνητικό συνασπισμό, στην περίπτωση κατάθεσης και του νομοσχεδίου για την αναστολή της εκτέλεσης των θανατικών ποινών.²⁰² Ως αποφάσεις για την αντιμετώπιση της δραστηριότητας των ανταρτοομάδων ανακοινώθηκαν η απηνής καταστολή τους από τον στρατό και τη χωροφυλακή, η γενίκευση των επικηρύξεων με την αύξηση του χρηματικού τους ποσού και η κατάθεση νομοσχεδίου για την παροχή «ευεργετημάτων» στους «αυθορμήτως παραδιδόμενους» αντάρτες.²⁰³ Ο υπουργός Δικαιοσύνης Θ. Τσάτσος κατέθεσε, επίσης, το νομοσχέδιο για την προσωρινή απόλυση αφενός των καταδίκων και υποδίκων πολιτικών κρατουμένων υπό τους όρους της έκτισης του 1/3 της ποινής τους και αφετέρου των φυλακισμένων λόγω παράβασης του Γ΄ Ψηφίσματος, υπό την προϋπόθεση της συγκατάθεσης της εισαγγελίας του τόπου τέλεσης του αδικήματος και του τόπου κράτησής τους για τη νομιμοφροσύνη τους.²⁰⁴ Το τρίτο νομοσχέδιο «περί ελέγχου της νομιμοφροσύνης των δημοσίων υπαλλήλων» κατατέθηκε ως συμπληρωματικό στις ισχύουσες διατάξεις διατήρησης της εθνικοφροσύνης ως ιδεολογικού προσανατολισμού και συντελεστή ασφαλείας της δημόσιας διοίκησης. Εγκαινίασε την επαναλειτουργία του δευτεροβάθμιου συμβουλίου νομιμοφροσύνης και την προεδρία του από σύμβουλο της Επικρατείας αντί του αντιπροέδρου, προς την κατεύθυνση ουσιαστικής ενάσκησης του ένδικου μέσου της έφεσης από τους ενδιαφερομένους και λόγω του όγκου των εκκρεμών υποθέσεων.²⁰⁵ Η δέσμη των προτεινόμενων μέτρων για τον έλεγχο της «νομιμοφροσύνης» των δημοσίων υπαλλήλων συμπληρωνόταν με αντίστοιχο νομοσχέδιο για τη διακρίβωση των

²⁰¹ Στο ίδιο, σ. 129.

²⁰² Τάτσος Τρίκκας, *ΕΔΑ 1951-1967. Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, Τόμος Α΄, Θεμέλιο, Αθήνα 2009, σ. 110.

²⁰³ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις Α΄, Τρίτη 6 Ιουνίου 1950, σ. 280-281· σύμφωνα με την εκτίμηση του υπουργού Δημόσιας Τάξης Π. Γαρουφαλιά, τα ποσοστά παράδοσης των ανταρτών θα πολλαπλασιάζονταν, έπειτα από τις υποσχέσεις των αρχών για την απελευθέρωση αντί της φυλάκισής τους.

²⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 281-282.

²⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 281-282.

συνθηκών απόλυσής τους και την επαναπρόσληψή τους στην περίπτωση που «ηνδραγάθησαν» στον εμφύλιο πόλεμο στο πλευρό του κυβερνητικού στρατού.²⁰⁶ Το τελευταίο νομοσχέδιο αφορούσε τον πολλαπλασιασμό των Συμβουλίων Χαρίτων και στη θέσπιση της δυνατότητας υποβολής νέων αιτήσεων χάριτος για δεύτερη φορά από τους θανατοποινίτες πολιτικούς κρατουμένους.²⁰⁷

Ο Γ. Παπανδρέου ενέταξε τα εισηγούμενα μέτρα επιεικείας στο σύνθετο πλέγμα υλικών, πολιτικών και κοινωνικών μέσων για την καταπολέμηση του κομμουνισμού: η έξαρση του ρόλου των κατασταλτικών μηχανισμών, η κατοχύρωση όρων ισοπολιτείας και δικαιοσύνης και η κοινωνική πολιτική αντίστοιχα,²⁰⁸ προδιέγραψαν την κυβερνητική μεθοδολογία ανάσχεσης της επιρροής του έκνομου ΚΚΕ και των διαδικασιών κοινωνικής ενσωμάτωσης των ηττημένων του εμφυλίου πολέμου. Η προοπτική χορήγησης της γενικής αμνηστίας αποκλείστηκε εκ νέου με την πάγια επιχειρηματολογία της συντηρητικής πτέρυγας του Κέντρου, που συμπληρώθηκε με την επίκληση του ελλείμματος συγκατάθεσης της κομμουνιστικής ηγεσίας κατά το παράδειγμα του 1935 και την αναφορά στην υιοθέτηση της μετωπικής της πολιτικής, βάσει της 6ης ολομέλειας του ΚΚΕ, ως στρατηγικής της υπαγωγής της χώρας στον ανατολικό συνασπισμό.²⁰⁹ Τέλος, η κυβερνητική απόφαση παύσης της λειτουργίας της Μακρονήσου ως στρατοπέδου πολιτικών κρατουμένων αιτιολογήθηκε λόγω της ασυμβατότητάς του με τη συμφιλιοτική και δημοκρατική πολιτική ως άμεσο αιτούμενο της μετεμφυλιακής περιόδου.²¹⁰ Από την πλευρά της συντηρητικής παράταξης, το Λαϊκό Κόμμα αμφισβήτησε την αποτελεσματικότητα των μέτρων επιεικείας, υπογραμμίζοντας την εύθραυστη κυβερνητική πλειοψηφία.²¹¹ Από την άλλη, οι αιτιάσεις της άκρας δεξιάς υπό τον Θ. Τουρκοβασίλη συμπυκνώθηκαν εκ νέου στη «συνοδοιοπορία» της κυβέρνησης με τον κομμουνισμό: τα μέτρα επιεικείας απορρίφθηκαν ως «ανεπίτρεπτα» και «επείγοντα παρά μόνον με το ζήτημα ανακουφίσεως των κομμουνιστών», λόγω του ελλείμματος μεταμέλειας της ηγεσίας του ΚΚΕ και της δράσης των ανταρτοομάδων.²¹² Πολύ περισσότερο, σύμφωνα με την ακροδεξιά ρητορική, η τοποθέτηση του Ευαγγ. Παπανούτσου ως γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας απειλούσε τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό και

²⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 281-282.

²⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 281-282.

²⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 283-284.

²⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 285-286.

²¹⁰ Στο ίδιο, σ. 285-286.

²¹¹ Στο ίδιο, σ. 286.

²¹² Στο ίδιο, σ. 286-287.

πιστοποιούσε την οικοδόμηση ενός μονοκομματικού κράτους από μια κυβέρνηση ευεπίφορη στον κομμουνισμό.²¹³ Λίγες μέρες αργότερα, η επερώτηση του βουλευτή της Δημοκρατικής Παράταξης Δ. Χριστάκου για την ακαταλληλότητα της Γυάρου ως τόπου εξορίας κρατουμένων, φυματικών και υποσιτισμένων στην πλειονότητά τους, που συνέπεσε με την έναρξη του πολέμου στην Κορέα, οδήγησε στον αντικομμουνιστικό παροξυσμό και τις βιαιοπραγίες ακροδεξιών βουλευτών εναντίον βουλευτών της ΕΠΕΚ.²¹⁴

Η εισήγηση των συγκεκριμένων μέτρων επιεικειάς σήμαναν την αρχή του τέλους της πρώτης κυβέρνησης Πλαστήρα. Στο διεθνές πλαίσιο, η σκλήρυνση της στάσης του αμερικανικού παράγοντα με την έναρξη του πολέμου της Κορέας, στα τέλη Ιουνίου του 1950, εκδηλώθηκε με την άρση της στήριξης κεντρικών κυβερνήσεων και με τις διαβουλεύσεις με τον βασιλιά Παύλο για τη συγκρότηση διάδοχης μεταβατικής κυβέρνησης υπό τον Αλ. Παπάγο.²¹⁵ Παράλληλα, η απόλυση ενενήντα πέντε ασθενών εξορίστων της Μακρονήσου ως «αδειούχων» και η πρωθυπουργική δήλωση εναντίον της θανατικής ποινής την ημέρα του Δεκαπενταύγουστου λειτούργησαν ως θρυαλλίδα για την αποχώρηση του Κόμματος Φιλελευθέρων από την κυβέρνηση Πλαστήρα και, συνακόλουθα, την παραίτηση της τελευταίας.²¹⁶

Η πτώση της κυβέρνησης Πλαστήρα και η αποτυχία των διαπραγματεύσεων για τη «λύση Παπάγου» επέφεραν παρατεταμένη πολιτική κρίση με τον σχηματισμό βραχύβιων κεντρικών κυβερνήσεων, αρχικά υπό τους Σοφ. Βενιζέλο και Γ. Παπανδρέου ως πρόεδρο και αντιπρόεδρο αντίστοιχα. Στο συγκεκριμένο κυβερνητικό σχήμα βραχύχρονη ήταν και η συμμετοχή του Λαϊκού Κόμματος, έως τις αποκαλύψεις του πολιτικού και οικονομικού σκανδάλου του Οργανισμού Λιμένος Πειραιά, τον Οκτώβριο του 1950, εμπλεκόμενος στο οποίο φερόταν και ο Κ. Τσαλδάρης.²¹⁷ Η σύνθεση της νέας κυβέρνησης σηματοδότησε την ένταση της κατασταλτικής στρατηγικής του κράτους με τη σύλληψη του υπευθύνου του *Δημοκρατικού Τύπου*, εφημερίδας της Ένωσης των Δημοκρατικών Αριστερών του Ι. Σοφιανόπουλου, με την κατηγορία δημοσιεύματος σχετικού με τα βασανιστήρια ανήλικων πολιτικών κρατουμένων των φυλακών της Κηφισιάς την περίοδο του

²¹³ Στο ίδιο, σ. 287.

²¹⁴ Τάσος Τρίκας, *ό.π.*, σ. 110.

²¹⁵ Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 133-137· Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 126.

²¹⁶ «Το πρόσχημα διά την κρίσιν. Αι δηλώσεις του κ. Πλαστήρα περί ειρηνεύσεως της χώρας», *Ελευθερία*, 17/8/1950.

²¹⁷ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 127.

εμφυλίου.²¹⁸ Λίγες μέρες αργότερα ακολούθησαν η θανατική καταδίκη πολλών μελών του ΚΚΕ και δύο στελεχών του ΣΚ-ΕΛΔ για την παράβαση του ΑΝ 509/47, η παραπομπή κρατουμένων της Μακρονήσου στο διαρκές στρατοδικείο λόγω απόπειρας αυτοκτονίας, καθώς και η μεταγωγή εξορίστων από τον Άγιο Ευστράτιο στη Μακρόνησο, για τους οποίους υπήρξαν καταγγελίες βασανισμού, παρά τις επίσημες ανακοινώσεις διάψευσής τους από το ΓΕΣ.²¹⁹

Η αποκορύφωση του πολέμου της Κορέας προς τα τέλη του 1950 οδήγησε στην έξαρση του αντικομμουνιστικού κλίματος, στο πλαίσιο του οποίου εγκαταλείφθηκε κάθε συζήτηση για τα μέτρα επεικειάς και επαναφέρθηκαν με βασιλικό διάταγμα σε ισχύ τα άρθρα του Γ΄ Ψηφίσματος και τα ψηφίσματα του 1947 που αφορούσαν στον Τύπο.²²⁰ Η παραπομπή των συλληφθέντων Ν. Μπελογιάννη και άλλων ενενήντα τριών αριστερών πολιτών στο έκτακτο στρατοδικείο με την κατηγορία της παράβασης του ΑΝ 509/47 γενίκευσαν την αντικομμουνιστική εκστρατεία, καθώς την ίδια περίοδο συνεχίζονταν οι καταδικαστικές αποφάσεις των έκτακτων στρατοδικείων για υποθέσεις σχετικές με τα «αντεθνικά εγκλήματα» της εμφυλιοπολεμικής περιόδου. Σε αυτό το φόντο απαγορεύθηκε η κυκλοφορία οποιουδήποτε εντύπου χωρίς την άδεια του υπουργού Τύπου, η λειτουργία των εφημερίδων και των περιοδικών που «υπηρετούσαν την ανταρσία», καθώς και η παραπομπή των παραβατών στα έκτακτα στρατοδικεία, με ποινές που κυμαίνονταν από την φυλάκιση έως τη θανατική καταδίκη.²²¹ Στο έδαφος αυτών των εξελίξεων, αποφασίστηκε από το Συμβούλιο Εφετών και η παύση του *Δημοκρατικού* ως προπαγανδιστικού μέσου του ΚΚΕ,²²² αμέσως μετά τη σύλληψη του στελέχους Ν. Μπελογιάννη, με τη συγκατάθεση και της αμερικανικής πλευράς μετά την καταγγελτική αρθογραφία της εφημερίδας για τον πόλεμο της Κορέας, παρά την αρχική της θέση για την αναγκαιότητα της περιοριστικής χρήσης των έκτακτων μέτρων για τον Τύπο.²²³ Στο ίδιο πνεύμα, ο στρατιωτικός διοικητής Αθηνών ζήτησε την άρση της βουλευτικής ασυλίας των Αλ. Σβώλου και Ηλ. Τσιριμώκου και τη δίωξή τους για την «ανατρεπτική» αρθογραφία του στη *Μάχη* κατά της επαναφοράς σε ισχύ του Γ΄ Ψηφίσματος. Παρά το διωκτικό πλαίσιο, τα αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών του Απριλίου του 1951, αποτέλεσαν επιτυχές πρόκριμα της αυτοτελούς

²¹⁸ Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 164-165.

²¹⁹ Στο ίδιο, σ. 165-167.

²²⁰ Στο ίδιο, σ. 182-183.

²²¹ Στο ίδιο, σ. 181-182.

²²² Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 130.

²²³ Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 183.

εκλογικής καταγραφής για το ΚΚΕ. Μολονότι χαιρετίστηκαν ως νίκη κατά του κομμουνισμού από το Κέντρο και τη συντηρητική παράταξη,²²⁴ το ΚΚΕ, με τη στρατηγική του «πανδημοκρατικού μετώπου» με άλλες πολιτικές δυνάμεις,²²⁵ συνέβαλε στη δημιουργία του Δημοκρατικού Συναγερμού. Ο τελευταίος, μάλιστα, αναδείχθηκε σε κύριο πόλο συσπείρωσης των δυνάμεων της Αριστεράς και των συζητήσεων ενός νέου πολιτικού φορέα της, ενώ συγκροτήθηκε και σε αυτόνομη κοινοβουλευτική ομάδα πέντε βουλευτών, κατόπιν σχετικής δήλωσής τους στη Βουλή.²²⁶

Τα αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών του Απριλίου του 1951 επιτάχυναν τις πολιτικές εξελίξεις, αποδεικνύοντας ότι η δικομματική κυβέρνηση Σοφ. Βενιζέλου και Γ. Παπανδρέου εξέφραζε μια μειοψηφία του εκλογικού σώματος και οδήγησε σε συμφωνία των τριών αρχηγών του Κέντρου για τη διεξαγωγή βουλευτικών εκλογών τον Σεπτέμβριο του 1951. Οι φραγμοί του νέου εκλογικού συστήματος της ενισχυμένης αναλογικής για την είσοδο των κομμάτων στη δεύτερη κατανομή αποσκοπούσαν στην ενδυνάμωση των πρώτων δύο ή τριών κομμάτων και την υπο-αντιπροσώπηση των μικρότερων, ιδίως της Αριστεράς, προς την κατεύθυνση του επαναπροσδιορισμού των συσχετισμών των πολιτικών δυνάμεων.²²⁷ Στις δεύτερες μετεμφυλιακές εκλογές συμμετείχαν δύο νέοι σχηματισμοί: ο Ελληνικός Συναγερμός υπό τον Αλ. Παπάγο, ως εγχείρημα ανασυγκρότησης της Δεξιάς και διεύρυνσης του προς τον χώρο του Κέντρου, και η ΕΔΑ, ως πολιτικός συνασπισμός των κομμάτων που συμμετείχαν στο ΕΑΜ και με βαρύνοντα τον ρόλο του στελεχικού δυναμικού και της λαϊκής της βάσης του ΚΚΕ στο εσωτερικό της.²²⁸ Αυτά τα δεδομένα, άλλωστε, καταγράφηκαν στην κατάρτιση των ψηφοδελτίων της ΕΔΑ με τη συμμετοχή πολιτικών κρατούμενων μελών του ΚΚΕ, των οποίων η εκλογή ακυρώθηκε από το Εκλογοδικείο Αθηνών. Με βάση τα εκλογικά αποτελέσματα και το έλλειμμα αυτοδύναμης πλειοψηφίας από τον Ελληνικό Συναγερμό, την ΕΠΕΚ και το Κόμμα Φιλελευθέρων, σχηματίστηκε τελικά από τα δύο τελευταία κόμματα η τελευταία κεντρώα κυβέρνηση έως το 1963.

Στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής, η πρώτη πρωτοβουλία του δεύτερου κυβερνητικού συνασπισμού υπό τον Ν. Πλαστήρα ήταν η ψήφιση του νέου

²²⁴ Στο ίδιο, σ. 221.

²²⁵ Μιχάλη Λυμπεράτος, *Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ. Η ραγδαία ανασυγκρότηση της ελληνικής αριστεράς και οι μετεμφυλιακές πολιτικές αναγκαιότητες*, Στοχαστής, Αθήνα 2011, σ. 86-93.

²²⁶ Τάσος Τρίκας, *ό.π.*, σ. 113-114.

²²⁷ Η. Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 132-133.

²²⁸ Στο ίδιο, σ. 135-136.

συντάγματος, που θα διασφάλιζε τη δυνατότητα άσκησης καθηκόντων αντιβασιλείας από τη βασίλισσα Φρειδερίκη, παράβατο όρο, άλλωστε, του Στέμματος για τη διεξαγωγή των πρόσφατων εκλογών.²²⁹ Ο νέος καταστατικός χάρτης της χώρας, που κατοχύρωνε ένα σύνολο αντισυνταγματικών διατάξεων οι οποίες αποκλήθηκαν ως «παρασύνταγμα», καθώς αλλοίωναν τον φιλελεύθερο χαρακτήρα του πολιτεύματος,²³⁰ ψηφίστηκε σε μια μόνο κοινοβουλευτική συνεδρίαση από την οποία απείχαν ο Ελληνικός Συναγερμός και η ΕΔΑ και δημοσιεύθηκε την 1η Ιανουαρίου του 1952. Κύριες διατάξεις του νέου συντάγματος αποτέλεσαν ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός και η εθνικοφροσύνη ως ιδεολογικοί προσανατολισμοί του εκπαιδευτικού συστήματος και των λειτουργών της δημόσιας διοίκησης, οι περιορισμοί της ελευθερίας της έκφρασης και του Τύπου, η δυνατότητα αναστολής των ελευθεριών με την μονομερή εφαρμογή του νόμου «περί κατάστασης πολιορκίας» από την εκτελεστική εξουσία, καθώς και η δυνατότητα υπαγωγής ιδιωτών στην αρμοδιότητα των έκτακτων στρατοδικείων, διευρύνοντας δυνητικά τις δικαιοδοσίες τους στο μέλλον.²³¹

Ωστόσο, η «παρασυνταγματική» νομοθεσία κατοχύρωνε την μετεμφυλιακή εγκυρότητα του συνόλου των συντακτικών πράξεων και των ψηφισμάτων τόσο της περιόδου της απελευθέρωσης έως τις εκλογές του 1946 όσο και της εμφυλιοπολεμικής περιόδου, κατά παρέκκλιση των διατάξεων του συντάγματος,²³² διαμορφώνοντας το διωκτικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1950. Το τελευταίο, άλλωστε, απηχούσε την κληρονομιά του εμφυλίου πολέμου και τις συγχρονικές ψυχροπολεμικές συνθήκες.²³³ Πιο συγκεκριμένα, η συνταγματική ισχύς των θεμελιωδών ατομικών ελευθεριών και η παράλληλη αναίρεσή τους από το παρασύνταγμα διαμόρφωσαν τον «συνταγματικό δυισμό» της προδικτατορικής περιόδου.²³⁴ Στις συνθήκες διατήρησης της ισχύος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας, περιορισμένη υπήρξε η χρήση του Γ΄ Ψηφίσματος και του ΑΝ 509/47, που αναιρέθηκαν για τελευταία φορά κατά την περίοδο των δημοτικών και βουλευτικών

²²⁹ Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 258, 261.

²³⁰ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Κομματική και εκλογική αποτύπωση του εμφυλίου, 1950-1952», *ό.π.*, σ. 345.

²³¹ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974). Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σ. 526-530, 533-542.

²³² Στο ίδιο, σ. 536-542.

²³³ Νίκη Καλτσογια-Τουρναβίτη, «Η μεταπολεμική ελληνική κοινωνία και η πορεία της προς τον θεσμικό-πολιτικό εκσυγχρονισμό», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994, σ. 666-667.

²³⁴ Γ. Κατηφόρης, *Η νομοθεσία των βαρβάρων*, Θεμέλιο, Αθήνα 1975, σ. 81-82.

εκλογών του 1951 και 1952, συμπυκνώνοντας κυρίως τη δυνητική αντί της πραγματικής εφαρμογής τους.²³⁵ Αντίθετα, ευρύτερη υπήρξε η χρήση του επανενεργοποιημένου AN 375/1936, θεσπισμένου από τη μεταξική δικτατορία και σύστοιχου με το αμερικανικό πρότυπο την εποχή του μακαρθισμού, διαμέσου του οποίου μετατοπιζόταν ο πολιτικός ανταγωνισμός από το πεδίο των ελευθεριών σε αυτό της καταστολής της «κατασκοπείας» και της προάσπισης της εθνικής ασφάλειας. Η διατήρηση σε ισχύ του AN 375/36 προσέφερε αδιαμφισβήτητα οφέλη στο κυρίαρχο πολιτικό μπλοκ: η αυστηρότητα των ποινών και η αποκλειστική αρμοδιότητα των στρατοδικείων για τα κακουργήματα και τα πλημμελήματα που θέσπιζε, επέτρεπαν τη διασταλτική ερμηνεία των τελευταίων, ανεξαρτήτως της τέλεσης συγκεκριμένης πράξης μέσω συγκεκριμένων αποδείξεων, πέραν των πληροφοριών και των υποδείξεων των αστυνομικών αρχών σχετικά με την κομματική ένταξη και θέση των υπόδικων κομμουνιστών για τη διάπραξη «κατασκοπείας» ή την «προσφορά τους σε αυτήν».²³⁶

Σε αυτό το πλαίσιο ο AN 375/1936 δεν εφαρμόστηκε την επαύριον της επανενεργοποίησής του, παρά μόνο μετά την αξιοποίηση κατάλληλων προσχημάτων για την καταστολή του κομμουνιστικού κινήματος και της Αριστεράς. Δεδομένου ότι οι θανατικές καταδίκες είχαν ανασταλεί από τον Οκτώβριο του 1949, με μοναδική εξαίρεση την εκτέλεση του μέλους της παράνομης ΕΠΟΝ Ν. Νικηφορίδη στη Θεσσαλονίκη τον Μάρτιο του 1951, λόγω συλλογής υπογραφών για την υπεράσπιση της παγκόσμιας ειρήνης και την ίδρυση του «Φιλειρηνικού Μετώπου Νέων»,²³⁷ η επάνοδος στις εμφυλιοπολεμικές πρακτικές σηματοδοτήθηκε από τη δεύτερη δίκη του Ν. Μπελογιάννη και των ενενήντα δύο συγκατηγορουμένων του και την κρατική σκευωρία της υποτιθέμενης κομμουνιστικής διείσδυσης στην Πολεμική Αεροπορία. Πιο συγκεκριμένα, ο εντοπισμός από τις αστυνομικές αρχές δύο κρυπτών ασυρμάτων που χρησιμοποιούνταν για την επικοινωνία του εγχώριου μηχανισμού του ΚΚΕ με την ηγεσία του στην υπερορία, τον Νοέμβριο του 1951, οδήγησε στη νέα εκτόπιση του γενικού γραμματέα της ΕΔΑ Κ. Γαβριηλίδη, στην απαγόρευση της κυκλοφορίας της εφημερίδας της ΕΔΑ *Δημοκρατική* και του περιοδικού της νεολαίας της ΕΔΝΕ *Φρουροί της Ειρήνης* και της ίδιας της οργάνωσης το φθινόπωρο του 1952, με

²³⁵ Νίκος Αλιβιζάτος, *ό.π.*, 556-578.

²³⁶ Στο ίδιο, σ. 572-575.

²³⁷ Τάσος Τρίκκας, *ό.π.*, σ. 264.

απόφαση της επιτροπής δημοσίας ασφαλείας του νομού Αττικής.²³⁸ Κυρίως όμως οι συγκεκριμένες αστυνομικές επιχειρήσεις εξάρθρωσης του εγχώριου δικτύου του ΚΚΕ έδωσαν άλλη τροπή στην υπόθεση του Ν. Μπελογιάννη, που εκδικάστηκε για δεύτερη φορά στο Διαρκές Στρατοδικείο με βάση τον νόμο περί κατασκοπείας και ολοκληρώθηκε την 1η Μαρτίου 1951 με την επιβολή οκτώ θανατικών καταδικών, από τις οποίες, παρά τη διεθνείς πιέσεις αναστολής τους και τις ενδοκυβερνητικές αντιθέσεις, εκτελέστηκαν οι τέσσερις. Η γενίκευση του αντικομμουνιστικού κλίματος και το εγχείρημα ελέγχου της Πολεμικής Αεροπορίας από τον ΙΔΕΑ συμπυκνώθηκε τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου με στη δίκη των αεροπόρων και την καταδίκη δώδεκα στρατιωτικών και πολιτών, δυο εκ των οποίων με τη θανατική ποινή.²³⁹

Στον απόηχο της δεύτερης δίκης του Ν. Μπελογιάννη, ψηφίστηκαν τον Απρίλιο του 1952 τα μέτρα ειρήνευσης της κυβέρνησης Πλαστήρα, καταδεικνύοντας, συγχρόνως, την αδυναμία συνάρθρωσής τους με τις μετεμφυλιακές δομές εξουσίας. Με τον νόμο 2058/1952 «περί μέτρων ειρηνεύσεως» μετατράπηκαν όλες οι θανατικές καταδίκες που είχαν έως τότε επιβληθεί στην ποινή της ισόβιας κάθειρξης, κατοχυρώθηκε η δυνατότητα αναθεώρησης των δικαστικών αποφάσεων της εμφυλιακής περιόδου, ενώ επετράπη και η προσωρινή ή οριστική απόλυση από τις φυλακές της πλειονότητας των πολιτικών κρατουμένων, ο αριθμός των οποίων μειώθηκε από 14.000 σε 5.500 τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου.²⁴⁰ Παράλληλα, ελαττώθηκε ο αριθμός των εκτοπισμένων στον Άγιο Ευστράτιο και στο Τρικέρι σε 1.000 στα τέλη του 1952.²⁴¹ Ωστόσο, δεν επανεξετάστηκαν οι περιπτώσεις των απολυμένων για πολιτικούς λόγους δημοσίων υπαλλήλων και δεν καταργήθηκαν τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, παρά την αντίθετη προηγηθείσα συμφωνία Ν. Πλαστήρα, Σοφ. Βενιζέλου και του Γ. Καρτάλη ως υπουργού Συντονισμού για την επέκταση της συμφιλιωτικής πολιτικής της κυβέρνησης.²⁴² Μολονότι τα μέτρα επεικειάς καταγγέλλθηκαν από τον Ελληνικό Συναγερμό ως δηλωτικά της «εθνικής μειοδοσίας» και από την Αριστερά ως ημίμετρα,²⁴³ ουσιαστικά αφίσταντο του ίδιου του αρχικού προγράμματος που είχε ανακοινώσει ο κυβερνητικός συνασπισμός τον Οκτώβριο του προηγούμενου χρόνου. Σύμφωνα με τις αρχικές εξαγγελίες, επρόκειτο να νομοθετηθούν και η κατάργηση των έκτακτων στρατοδικείων, η εκδίκαση των

²³⁸ Τάσος Τρίκκας, *ό.π.*, σ. 173· Μιχάλης Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 429-432.

²³⁹ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, *ό.π.*, σ. 157.

²⁴⁰ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 156· Τάσος Τρίκκας, *ό.π.*, σ. 178.

²⁴¹ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 156

²⁴² Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 442· Τάσος Τρίκκας, *ό.π.*, σ. 178.

²⁴³ Κατερίνα Δέδε, *ό.π.*, σ. 158-161.

αδικημάτων βάσει του ΑΝ 509/1947 από τα πενταμελή εφετεία, η παύση της λειτουργία των στρατοπέδων εκτόπισης και η θέσπιση περιοριστικών όρων διαβίωσης των απολυμένων εξορίστων.²⁴⁴

Μετά την ψήφιση των μέτρων επιεικείας, οι αντιφάσεις της κυβερνητικής πολιτικής οξύνθηκαν στο έδαφος της αντιπολιτευτικής πολεμικής του Ελληνικού Συναγερμού και της αποχώρησης τεσσάρων κυβερνητικών βουλευτών, λόγω της πολύμηνης ασθένειας του ίδιου του πρωθυπουργού. Η σοβούσα πολιτική κρίση, ωστόσο, εκδηλώθηκε, κατόπιν της πρότασης μομφής του Ελληνικού Συναγερμού, μέσω της παροχής ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση Πλαστήρα από τους αποχωρήσαντες βουλευτές της ΕΔΑ Μ. Κύρκο και Λ. Καραμαούνα, γεγονός που πιστοποιούσε το έλλειμμα «εθνικόφρονος» κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας.²⁴⁵ Στο έδαφος αυτών των εξελίξεων, επαναφέρθηκε το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα της μεσοπολεμικής περιόδου²⁴⁶ και αποφασίστηκε η διεξαγωγή βουλευτικών εκλογών στις 16 Νοεμβρίου 1952.

Τα εκλογικά αποτελέσματα αναδιαμόρφωσαν πλήρως τους μετεμφυλιοπολεμικούς συσχετισμούς των πολιτικών δυνάμεων. Η πλειοψηφία του Ελληνικού Συναγερμού αντανάκλουσε την ανασυγκρότηση και την ενιαία εκλογική έκφραση της συντηρητικής παράταξης, καθώς και την εκπροσώπηση μιας ευρείας κοινωνικής συμμαχίας με τα μεσοαστικά, μικροαστικά και αγροτικά στρώματα.²⁴⁷ Από την άλλη πλευρά, μειώθηκαν τα ποσοστά των κεντρικών κομμάτων, παρά την κοινή εκλογική κάθοδο ΕΠΕΚ-Κόμματος Φιλελευθέρων, ενώ η ΕΔΑ έμεινε χωρίς κοινοβουλευτική εκπροσώπηση, παρά τη σταθερότητα της εκλογικής της επιρροής.²⁴⁸

²⁴⁴ Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 302.

²⁴⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 158.

²⁴⁶ Σύμφωνα με τον Μ. Λυμπεράτο, ο Ν. Πλαστήρας παρέκαμψε τις εσωκομματικές αντιθέσεις στο εσωτερικό της ΕΠΕΚ και τάχθηκε υπέρ του πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος, προσβλέποντας στη συγχώνευση της ΕΠΕΚ με το Κόμμα Φιλελευθέρων, την οποία προωθούσε και ο αμερικανικός παράγοντας. Οι αμερικανικές πιέσεις εντάθηκαν την άνοιξη του 1952 προς την κατεύθυνση της συγκρότησης σταθερών κυβερνήσεων και την αποφυγή του διπόλου Δεξιάς-Αριστεράς. Παράλληλα, η ΕΔΑ προσέλαβε την αλλαγή του εκλογικού συστήματος ως τακτική του Ν. Πλαστήρα για τη στέρωση της κοινοβουλευτικής της εκπροσώπησης, τη στιγμή μάλιστα που αιωρούνταν οι φήμες ότι δεν επρόκειτο να αποτρέψει τα σχέδια διάλυσής της. Αναλυτικότερα, βλ. Μιχάλης Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 490-503 Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 158.

²⁴⁷ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 161-166, 166-176· Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, *ό.π.*, σ. 301-302.

²⁴⁸ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 170-176.

2.2: Η περίοδος του Ελληνικού Συναγερμού: η πόλωση, η καμπάνια για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις

Ο Αλ. Παπάγος σχημάτισε την πρώτη σταθερή μονοκομματική κυβέρνηση της μεταπολεμικής περιόδου, που σηματοδότησε την έναρξη της διακυβέρνησης της χώρας από τη συντηρητική παράταξη έως το 1963. Στο φόντο της ολοκλήρωσης της διαδικασίας ένταξης της χώρας στο ΝΑΤΟ από την κυβέρνηση Πλαστήρα, τον Φεβρουάριο του 1952, από το κυβερνών κόμμα επισφραγίστηκε ο φιλοαμερικανικός προσανατολισμός της χώρας, διάμεσου της παραχώρησης στρατιωτικών διευκολύνσεων και βάσεων των ΗΠΑ.²⁴⁹ Παράλληλα, η υποτίμηση της δραχμής, ως συνέχειας της αυστηρά αντιπληθωριστικής και περιοριστικής πολιτικής της προηγούμενης κυβέρνησης, διαμόρφωσε τους όρους της αναπτυξιακής δυναμικής της ελληνικής οικονομίας, μέσω της ανόδου της βιομηχανικής και γεωργικής παραγωγής και της προσέλκυσης ξένων κεφαλαίων.²⁵⁰ Στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής, η κυβέρνηση έθεσε τις βάσεις ενός μονοκομματικού κράτους, ενώ συγκρότησε, σύμφωνα με τις αμερικανικές αντικομμουνιστικές πρακτικές, μια νέα γραφειοκρατική δομή «εθνικής ασφαλείας», στο πλαίσιο της οποίας συστάθηκε η Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΚΥΠ), κατά το πρότυπο της CIA.²⁵¹

Η κυβέρνηση Παπάγου ακολούθησε κατασταλτική στρατηγική έναντι της Αριστεράς. Η συμβολική μετεκλογική συνάντηση του Αλ. Παπάγου με τον Ι. Πασαλίδη αποτύπωσε την κυβερνητική απόφαση να μην τεθεί εκτός νόμου η ΕΔΑ.²⁵² Ωστόσο, καθ' όλη την περίοδο διακυβέρνησης του Ελληνικού Συναγερμού ο αριθμός των πολιτικών κρατουμένων παρέμεινε αμείωτος, επανενεργοποιήθηκε ο θεσμός των διοικητικών εκτοπίσεων και εκκαθαρίστηκε η Τοπική Αυτοδιοίκηση από ανεπιθύμητα πρόσωπα.²⁵³ Εμβληματική θέση στην κατασταλτική στρατηγική εναντίον της Αριστεράς, είχαν οι αστυνομικές επιχειρήσεις εξάρθρωσης των παράνομων εγχώριων οργανώσεων του ΚΚΕ.

Η αναδιάταξη των πολιτικών δυνάμεων μετά τις εκλογές του 1952 προς την κατεύθυνση διαμόρφωσης ενός διπαραταξιακού συστήματος με πόλους αναφοράς είτε την ανασυγκροτημένη Δεξιά υπό τον Ελληνικού Συναγερμό είτε την ΕΔΑ

²⁴⁹ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 180-181· Τάσος Τρίκκας, *ό.π.*, σ. 223-224.

²⁵⁰ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 180.

²⁵¹ Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ. 132.

²⁵² Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 180.

²⁵³ Στο ίδιο, σ. 181.

πυροδότησε πολιτικές διεργασίες στον χώρο του Κέντρου.²⁵⁴ Στις συνθήκες πολυδιάσπασής του ιδρύθηκε τον Σεπτέμβριο του 1953 από τον Γ. Καρτάλη το Δημοκρατικό Κόμμα, που ένα μήνα αργότερα ενοποιήθηκε με τα εναπομείναντα τμήματα του ΣΚ-ΕΛΔ, συγκροτώντας το σοσιαλδημοκρατικό Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού (ΔΚΕΛ), με συναρχηγό τον Αλ. Σβώλο. Με προγραμματικές αρχές την «πλήρη κοινωνική και πολιτική δημοκρατία», τη λήθη και τη λήψη ειρηνευτικών μέτρων, το ΔΚΕΛ αναζήτησε όρους πολιτικής συνεργασίας με το έκνομο ΚΚΕ, στο φόντο των εκλογικών αποτυχιών στις αναπληρωματικές εκλογές του Έβρου και της Θεσσαλονίκης και στο έδαφος κατάθεσης του σχεδίου νόμου για την υιοθέτηση πολυεδρικού εκλογικού συστήματος από την κυβέρνηση.²⁵⁵ Το συγκεκριμένο βήμα πολιτικής συνεργασίας αποτυπώθηκε στην αρθρογραφία του Γ. Καρτάλη στην *Ελευθερία*, στο πλαίσιο της οποίας καταγγέλθηκε η κυβερνητική πολιτική για παραφθορά του δημοκρατικού πολιτεύματος και διατυπώθηκε η πρόταση προγραμματικής σύγκλισης της αντιπολίτευσης στη βάση της εθνικής ανεξαρτησίας, των αναδιανεμητικών πολιτικών και του εκδημοκρατισμού.²⁵⁶ Ακολούθησε η πρόταση της *Ελευθερίας* για την ενιαία στάση της αντιπολίτευσης ενόψει των κοινοβουλευτικών συζητήσεων και της ψήφισης του νέου εκλογικού νόμου με την πρόταση αποχής της από τις εργασίες της Βουλής και τις μελλοντικές εκλογές, καθώς και με τη συνεργασία των αντικυβερνητικών δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένης και της ΕΔΑ.²⁵⁷ Σε αυτό το φόντο αναμεταδόθηκε από τον ραδιοσταθμό *Ελεύθερη Ελλάδα* το άρθρο του Ν. Ζαχαριάδη «Τον λόγο έχει ο κ. Καρτάλης», δηλωτικό της ύπαρξης μυστικής έγγραφης συμφωνίας του με το ΔΚΕΛ, στο πλαίσιο αναπροσανατολισμού του ΚΚΕ στην κατεύθυνση της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής και στα θέματα συμμαχιών υπό το βάρος της νέας χρουτσωφικής ηγεσίας του ΚΚΣΕ.²⁵⁸

Οι διεργασίες διαμόρφωσης ενός οιονεί λαϊκού μετώπου ως του βασικού πόλου αντιπολίτευσης και η προοπτική της σταδιακής επαναφοράς του ΚΚΕ στην

²⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 161-162, 176.

²⁵⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Το Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού (ΔΚΕΛ): μια προσπάθεια για την κομματική συγκρότηση της Κεντροαριστεράς», στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας Σχολής Μωραΐτη, *Ο Γεώργιος Καρτάλης και η δύσκολη δημοκρατία. Σαράντα χρόνια από το θάνατο του*, Αθήνα 1998, σ. 40-42.

²⁵⁶ Γεώργιος Καρτάλης, «Προγραμματισμός και αντιπολίτευση», *Ελευθερία*, 2 Φεβρουαρίου 1954.

²⁵⁷ «Διά την προόπισιν του κοινοβουλευτισμού θα καταπολεμηθή διά παντός μέσου ο νέος εκλογικός νόμος. Εξετάζεται αντισυναγερμικών μέτωπον. Η αποχή από μελλοντικές εκλογάς κρίνεται ενδεδειγμένον μέσον αντιδράσεως», *Ελευθερία*, 27 Φεβρουαρίου 1954.

²⁵⁸ Φίλιππος Ηλιού, «Δημοκρατικές συγκλίσεις και συμμαχίες. Ο Γεώργιος Καρτάλης και οι έλληνες κομμουνιστές μετά τον εμφύλιο πόλεμο», *Αρχεϊόταξιο*, τεύχος 7, ΑΣΚΙ, Αθήνα 2005, σ. 25-28.

αστική νομιμότητα και το κοινοβουλευτικό σύστημα προκάλεσαν την εκτεταμένη αρθρογραφία της *Καθημερινής*. Στο πλαίσιο μιας κλιμακούμενης αντικομμουνιστικής ρητορικής, η εφημερίδα προσκάλεσε την κυβέρνηση σε αναθεώρηση της στάσης της για το κατατεθειμένο εκλογικό νομοσχέδιο και τον Γ. Παπανδρέου στη διαδικασία ανασυγκρότησης του Κέντρου στο πλαίσιο της εθνικόφρονος παράταξης.²⁵⁹ Σε αυτό το πλαίσιο η *Καθημερινή* κατήγγειλε τις πρωτοβουλίες Καρτάλη ως φραστική διασκευή του σχεδίου του ΚΚΕ²⁶⁰ και την εμφάνιση του κομμουνισμού ως «παραφυάδας» εντός της αντιπολίτευσης με τη μορφή των «παραπλανητικών λαϊκών μετώπων»,²⁶¹ επικρότησε την άρνηση ραδιοφωνικής κάλυψης των θέσεων της ΕΔΑ για το αναλογικό εκλογικό σύστημα ως προπομπή της «αναρχίας, της ακυβερνησίας και της σοβιετικής επιβουλής»²⁶² και φιλοξένησε στο διεθνές ρεπορτάζ της ανταποκρίσεις για ενδεχόμενη κήρυξη εκτός νόμου των κομμουνιστικών κομμάτων στην Ιταλία και τις ΗΠΑ. Στην ενδεχόμενη προοπτική φθοράς του κυβερνώντος κόμματος εναντίον του κομμουνισμού, με τον οποίο «ερωτοτροπούσαν ράκη κομμάτων» του Κέντρου, ως διάδοχη κατάσταση εκτιμήθηκε από την εφημερίδα η δικτατορική εκτροπή.²⁶³

Από το φθινόπωρο του 1953 έως τον Απρίλιο του 1954 και στο φόντο της εκτέλεσης του Ν. Πλουμπίδη συνελήφθη μεγάλος αριθμός στελεχών του ΚΚΕ της υπερορίας, μεταξύ των οποίων οι Χ. Φλωράκης, Λ. Τζεφρώνης, Στ. Καράς, αλλά και κομμουνιστές που διαβιούσαν στη χώρα. Η κυβέρνηση έκανε λόγο για ανακάλυψη και αποδιάρθρωση «δικτύου κατασκοπείας», βάσει του ΑΝ 375/1936, εντείνοντας το κλίμα τρομοκρατίας έναντι της ΕΔΑ και της κοινωνικής βάσης της Αριστεράς.²⁶⁴ Η κυβερνητική κατασταλτική στρατηγική εγγραφόταν στη συγχρονία της στην κορύφωση του ελληνικού μακαρθισμού, σύστοιχου με το αμερικανικό παράδειγμα, που συνίστατο στην κυβερνητική σκλήρυνση εναντίον της ΕΔΑ με διαρκείς τις πιέσεις ενσωμάτωσής της στο εθνικόφρον πολιτικό πλαίσιο και τον αστυνομικό κλοιό γύρω της μετά τις συλλήψεις στελεχών του ΚΚΕ το 1954. Προς αυτή την κατεύθυνση πρόσφορες κυβερνητικές πρακτικές υπήρξαν οι διαρκείς εκ νέου εκτοπίσεις

²⁵⁹ «Ο Δούρειος», *Καθημερινή*, 14 Μαρτίου 1954.

²⁶⁰ «Ιδεολογικά», *Καθημερινή*, 16 Μαρτίου 1954.

²⁶¹ «Νέος ελιγμός Κ.Κ.Ε.», *Καθημερινή*, 13 Μαρτίου 1954.

²⁶² «Το ερυθρόν θράσος», *Καθημερινή*, 17 Μαρτίου 1954· «Ο άλλος χαβάς», *Καθημερινή*, 19 Μαρτίου 1954.

²⁶³ «Ο Δούρειος», *ό.π.*

²⁶⁴ Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα. 1952-1955 (η τριετία του συναγερμού)*, τ. Β΄ Παπαζήσης, Αθήνα 1977, σ. 175-176· Τάσος Τρίκκας, *ό.π.* σ. 213-216.

αδειούχων πολιτικών εξορίστων και η εγκαινίαση των διώξεων στον χώρο του βιβλίου, με δικαστικές διώξεις, εκτοπίσεις και προφυλακίσεις βάσει του ΑΝ 509/1947 των διακινητών τους, μεταφραστών μαρξιστικών θεωρητικών έργων και αριστερών λογοτεχνών, καθώς και κατασχέσεων βιβλίων με εισαγγελική παραγγελία, κατόπιν σχετικής εισήγησης του ειδικού γραφείου δίωξης του βιβλίου της Γενικής Ασφάλειας.²⁶⁵

Σε αυτές τις συνθήκες και αξιοποιώντας τα ρήγματα στην κυβερνητική συνοχή,²⁶⁶ η ΕΔΑ ανταπάντησε με την οργάνωση καμπάνιας για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ μέσω της *Αυγής*.²⁶⁷ Η εφημερίδα του κόμματος φιλοξένησε για έναν μήνα, από τα μέσα Σεπτεμβρίου του 1954, τις δημόσιες τοποθετήσεις και παρεμβάσεις πολιτικών προσωπικοτήτων του Κέντρου και της μη κομμουνιστικής Αριστεράς για την επαναφορά του ΚΚΕ στη νομιμότητα. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά η εφημερίδα, οι πρόσφατες συλλήψεις και η απαγγελία της κατηγορίας της κατασκοπείας επέβαλαν την πολιτική αντί της αστυνομικής αντιμετώπισης του ζητήματος της δράσης του ΚΚΕ.²⁶⁸ Προς επίρρωση της θέσης της η *Αυγή* παρέπεμπε σε παλαιότερες δηλώσεις του Ν. Πλαστήρα, που συμπύκνωναν το πολιτικό πρόβλημα της χώρας στο δίπολο της δικτατορικής προοπτικής με προληπτική καταστολή ή της δημοκρατίας με τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, προς την κατεύθυνση αναίρεσης των περιθωρίων «λαϊκής παραπλάνησης» εκ μέρους του.²⁶⁹ Επιπρόσθετα, η *Αυγή* επικαλέστηκε την αρθογραφία της εφημερίδας *Φιλελεύθερος*, σύμφωνα με την οποία η διατήρηση του ΚΚΕ εκτός νόμου συνιστούσε πολιτικό στρουθοκαμηλισμό και

²⁶⁵ Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1953-1967*, Αφοί Τολίδη, Αθήνα χ.χ.έ, σ. 59-61.

²⁶⁶ Η αποδοχή της παραίτησης του Σπ. Μαρκεζίνη ως υπουργού Συντονισμού από τον Αλ Παπάγο μετά τις οικονομικές συμφωνίες του πρώτου με τη Δ. Γερμανία, ο συνακόλουθος κυβερνητικός ανασχηματισμός, η αναγωγή του κυπριακού ζητήματος σε προτεραιότητα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς και οι εκλογικές επιτυχίες της ΕΔΑ στις αναπληρωματικές και επαναληπτικές εκλογές το 1953 και το 1954 διέρρηξαν την κυβερνητική παντοδυναμία. Αναλυτικότερα, βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές*, ό.π., σ. 185-186· Τάσος Τρίκκας, ό.π., σ. 209-210, 224.

²⁶⁷ Σπύρος Λιναρδάτος, ό.π., σ. 175-178.

²⁶⁸ «Το βαρύτατο εσωτερικό μας πρόβλημα. Ο πρωθυπουργός κ. Παπάγος ομιλεί για την νομιμοποίησιν του ΚΚΕ», *Αυγή*, 9 Οκτωβρίου 1954.

²⁶⁹ Η αναπαράσταση του κομμουνισμού ως απατηλής ιδεολογίας που οδηγεί στη λαϊκή παραπλάνηση υπήρξε κομβικό εργαλείο της αντικομμουνιστικής ρητορικής. Αναλυτικότερα, βλ. Στρατής Μπουρνάζος, «Το κράτος των εθνοκροφόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», ό.π., σ. 18· επίσης, για το δίλημμα φασισμού ή δημοκρατίας και την αμφισβήτηση της εθνοκροφουσύνης ως νομιμοποιητικής βάσης διάκρισης των κομμάτων από την ΕΠΕΚ υπό τον Πλαστήρα, βλ. Κατερίνα Δέδε, ό.π., σ. 279-280.

απόκλιση από το δυτικό κοινοβουλευτικό παράδειγμα, εφόσον ως κόμμα επηρέαζε την πολιτική ζωή διαθέτοντας ευρεία κοινωνική βάση.²⁷⁰

Σε αυτό το έδαφος, οι διακριτές θέσεις των πολιτικών κομμάτων σε σχέση με τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ αποτυπώθηκαν σε δύο διαδοχικά αφιερώματα του εβδομαδιαίου περιοδικού *Ταχυδρόμος* τον Οκτώβριο του 1954. Συνεντευξιαζόμενοι ήταν ο πρωθυπουργός Αλ. Παπάγος, ο αρχηγός του Κόμματος Φιλελευθέρων Γ. Παπανδρέου, καθώς και οι Αλ. Σβώλος και Γ. Καρτάλης από πλευράς του ΔΚΕΛ.

Αναλυτικότερα, υπέρ της νομιμοποίησης του ΚΚΕ τάχθηκαν οι συναρχηγοί του ΔΚΕΛ Αλ. Σβώλος και Γ. Καρτάλης. Σύμφωνα με τον πρώτο, η ύπαρξη αξιόλογου αριθμού κομμουνιστών πολιτών και ψηφοφόρων καθιστούσε αναγκαία την επαναφορά του ΚΚΕ στη νομιμότητα, διαδικασία που δεν μπορούσε να αναβάλλεται επ' αόριστον, καθώς η πολιτική του δραστηριότητα υπό συνθήκες παρανομίας μεταβαπτιζόταν σε «κατασκοπεία» με την ευθύνη του κρατικού μηχανισμού.²⁷¹ Συνακόλουθα, δημιουργούνταν όροι σύγχυσης στην πολιτική ζωή με την καθιέρωση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων και τη διαρκή κατηγορία της «συνοδοιορίας», δεδομένα που αντέβαιναν στο δυτικό κοινοβουλευτικό παράδειγμα, του οποίου η χώρα δεν μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση.²⁷² Σε αντίστοιχο πνεύμα, ο Γ. Καρτάλης, αξιολογούσε ως δίκαιη την αξίωση του ΚΚΕ να λειτουργεί υπό συνθήκες νομιμότητας, καθώς θα συνεπαγόταν την πολιτική ομαλότητα και τη μετεμφυλιακή ειρήνευση, διεργασίες σύμφωνες με τον εκδημοκρατισμό και το ευρωπαϊκό παράδειγμα, σε αντίθεση με τις συνθήκες παρανομίας από τις οποίες προσποριζόνταν πολιτικά οφέλη οι «κερδοσκόποι» και οι «τυχοδιώκτες».²⁷³ Σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτική επιβίωση της ΕΔΑ και η ακριβής χαρτογράφηση του ποσοστού των οπαδών και των ψηφοφόρων της θα μπορούσε να αποσυνδεθεί από το ΚΚΕ.²⁷⁴ Υπό την οπτική του ΔΚΕΛ, η νομιμοποίηση του ΚΚΕ θα λειτουργούσε ως καταλύτης υπέρβασης της διαιρετικής τομής της εθnikοφροσύνης, της αποκατάστασης της λαϊκής κυριαρχίας και της ακριβούς αποτύπωσης των συσχετισμών των μετεμφυλιακών πολιτικών δυνάμεων.

²⁷⁰ «Το βαρύτατο εσωτερικό μας πρόβλημα. Ο πρωθυπουργός κ. Παπάγος ομιλεί για την νομιμοποίησιν του ΚΚΕ», *ό.π.*, σ. 1.

²⁷¹ «Πρέπει να νομιμοποιηθή το Κ.Κ.Ε.», *Ο Ταχυδρόμος*, 9 Οκτωβρίου 1954, σ. 12.

²⁷² «Πρέπει να νομιμοποιηθή το Κ.Κ.Ε.», *Ο Ταχυδρόμος*, 23 Οκτωβρίου 1954, σ. 12.

²⁷³ «Πρέπει να νομιμοποιηθή το Κ.Κ.Ε.», *Ο Ταχυδρόμος*, 9 Οκτωβρίου 1954, σ. 12.

²⁷⁴ *Στο ίδιο*, σ. 12.

Στον αντίποδα της παραπάνω τοποθέτησης κινήθηκε ο Αλ. Παπάγος. Πιο συγκεκριμένα, ο πρωθυπουργός αναφέρθηκε στην ιδιοτυπία της φυσιογνωμίας του ΚΚΕ ως πολιτικού φορέα «επαναστατικού» και «ξενοκίνητου», ο οποίος, χωρίς πολιτική και οργανωτική αυτοτέλεια, λειτουργούσε ως χρηματοδοτούμενο τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς.²⁷⁵ Από αυτή τη σκοπιά τα οφέλη της νομιμοποίησης του ΚΚΕ θα περιορίζονταν αποκλειστικά στην ανασυγκρότηση των παράνομων κομματικών του οργανώσεων, προς την κατεύθυνση επανάληψης της επαναστατικής του στρατηγικής, καθώς, βάσει των διακηρυγμένων μετεμφυλιακών θέσεών του, ωρίμαζε και επερχόταν η προοπτική της κοινωνικής ανατροπής.²⁷⁶ Σε αυτό το πλαίσιο η επαναφορά του ΚΚΕ στη νόμιμη πολιτική δράση θα αξιοποιούνταν για την διάδοση της κομμουνιστικής ιδεολογίας, με τη σύμπληξη ενός «πατριωτικού μετώπου» υπό την καθοδήγησή του, ανεξαρτήτως της τυπικής ή άτυπης συμμετοχής του σε αυτό. Εκκινώντας από την αντικομμουνιστική θεωρία των τριών διαδοχικών γύρων ως απόπειρας επαναστατικής επικράτησης του ΚΚΕ,²⁷⁷ ο Αλ. Παπάγος κατέληγε στην ασυμβατότητα της μετεμφυλιακής ειρήνευσης και της εθνικής ασφάλειας με την επάνοδό του στη νομιμότητα, επικρίνοντας για ανευθυνότητα τη μερίδα του αστικού πολιτικού προσωπικού που τασσόταν υπέρ της νομιμοποίησής του.²⁷⁸ Η ΕΔΑ, παρότι δεν ταυτιζόταν απολύτως με το έκνομο κόμμα της κομμουνιστικής Αριστεράς ταξινομούταν από τον Έλληνα πρωθυπουργό στους ακροαριστερούς πολιτικούς οργανισμούς, που επικαλούνταν υποκριτικά τη νομιμοφροσύνη, αποσκοπώντας στην κοινωνική ανατροπή. Η μερική, ωστόσο, ταύτιση του έκνομου ΚΚΕ με την ΕΔΑ προκάλεσε αντιδράσεις, που οδήγησαν σε νέες διευκρινιστικές δηλώσεις του πρωθυπουργού στον Τύπο.²⁷⁹ Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Αλ. Παπάγο, τα σημεία πολιτική τομής του ΚΚΕ και της ΕΔΑ συμπυκνώνονταν στη χορήγηση γενικής αμνηστίας, τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και την πρόθεση δημιουργίας αντικυβερνητικού μετώπου, μολονότι δεν υπήρχε ταύτιση των στελεχών και της

²⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 12· επίσης, για την ταύτιση του κομμουνισμού με τη σλαβική επιβουλή και την εξωτερική απειλή, καθώς και την αναπαράσταση των κομμουνιστών ως προδοτών κατά την περίοδο του μακαρθισμού, βλ. Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σ. 17-18.

²⁷⁶ «Πρέπει να νομιμοποιηθή το Κ.Κ.Ε.», *ό.π.*, σ. 12.

²⁷⁷ Σύμφωνα με το συγκεκριμένο αντικομμουνιστικό σχήμα, οι εμφύλιες συγκρούσεις μεταξύ του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) με τον Εθνικό Δημοκρατικό Ελληνικό Σύνδεσμο (ΕΔΕΣ) κατά την κατοχική περίοδο, τα Δεκεμβριανά και ο εμφύλιος πόλεμος εγγράφονταν ως διαδοχικά εγχειρήματα στη στρατηγική του ΚΚΕ να καταλάβει την εξουσία. Αναλυτικότερα βλ. Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σ. 19.

²⁷⁸ «Πρέπει να νομιμοποιηθή το Κ.Κ.Ε.», *ό.π.*, σ. 12.

²⁷⁹ «Ο κ. Παπάγος αποκρούει τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, αλλά δεν ταυτίζει τούτο με την ΕΔΑ», *Ελευθερία*, 10/10/1954.

δημόσιας δράσης των δύο κομμάτων.²⁸⁰ Ωστόσο, η ΕΔΑ μπορούσε να λειτουργεί μόνο υπό την κυβερνητική ανοχή και το πλαίσιο της κατεστημένης αστικής νομιμότητας.²⁸¹

Η πρωθυπουργική συνέντευξη δεν έμεινε ασχολίαστη από την ΕΔΑ. Την επομένη της δημοσίευσής της καταγγέλθηκε από την *Αυγή* για την αστυνομική επιχειρηματολογία της, την παρανόληση της πραγματικότητας, δεδομένης της αυτοδιάλυσης της Κομμουνιστικής Διεθνούς το 1943, και την αναδημοσίευση των ανακοινώσεων του ΚΚΕ για τον τερματισμό του εμφυλίου πολέμου το 1949.²⁸² Συγχρόνως, η εφημερίδα κατήγγειλε ως κυβερνητικές αντιφάσεις την επίκληση της εθνικής ασφάλειας και την πολιτική ανωμαλία λόγω της καταστρατήγησης των ατομικών ελευθεριών, που σύμφωνα με την ΕΔΑ πυροδοτούσαν διαφοροποιήσεις και εντός του κυβερνώντος κόμματος.²⁸³ Σε αυτό το πλαίσιο η *Αυγή* αποτιμούσε τη δικαίωση της πρωτοβουλίας της σχετικά με την οργάνωση της καμπάνιας για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, καθώς εκτιμούσε ότι οι λόγοι δημιουργίας και πολιτικής επιρροής ήταν αμιγώς κοινωνικοί. Λίγες μέρες αργότερα φιλοξενήθηκε στις στήλες της και η τοποθέτηση του Σ. Αλλαμανή, πρώην στελέχους της ΕΠΕΚ και εκπροσώπου του Δημοκρατικού Κόμματος, σύμφωνα με τον οποίο η νομιμοποίηση του ΚΚΕ αποτελούσε όρο επίλυσης της πολιτικής ανωμαλίας και δρομολόγησης της προεκλογικής κυβερνητικής δέσμευσης της λήθης, αντί των κρατικών σκευωριών βάσει των εκάστοτε κυβερνητικών διαθέσεων.

Σε συντηρητικότερο πνεύμα σε σχέση με την πρωθυπουργική τοποθέτηση, ο Γ. Παπανδρέου αμφισβήτησε την υπόσταση του ΚΚΕ ως κόμματος με την επίκληση του σταλινικού ορισμού των κομμουνιστικών κομμάτων ως «επαναστατικών στρατών» που αποσκοπούσαν στη βίαιη κατάλυση του κράτους και, συνακόλουθα, όφειλαν να είναι έκνομα.²⁸⁴ Εκκινώντας από το θεωρητικό σχήμα ταύτισης του φασισμού με τον κομμουνισμό,²⁸⁵ σύμφωνα με τον Γ. Παπανδρέου η νομιμοποίηση του ΚΚΕ θα επανέφερε στο προσκήνιο την επαναστατική στρατηγική του,

²⁸⁰ Στο ίδιο.

²⁸¹ Στο ίδιο.

²⁸² «Η πλήρης συνέντευξίς του κ. Παπάγου. Δεν είχε υπ' όψιν του την τελευταία απόφασιν του ΚΚΕ ή υποτίμησε την σημασίαν της και γι' αυτό την αγνόησε;», *Αυγή*, 10 Οκτώβριου 1954.

²⁸³ Στο ίδιο.

²⁸⁴ «Πρέπει να νομιμοποιηθή το Κ.Κ.Ε.», *Ο Ταχυδρόμος*, 23 Οκτωβρίου 1954, σ. 12.

²⁸⁵ Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου ο φασισμός και ο σταλινισμός εξισώθηκαν στη Γαλλία από τη Δεξιά, ενώ μεταπολεμικά, μετά την εξαγγελία του δόγματος Τρούμαν το 1947 και τις απαρχές του ψυχροπολεμικού διπολισμού μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, ο αντικομμουνισμός συναρθρώθηκε ιδεολογικά με τον αντι-ολοκληρωτισμό ως ανάχωμα στην επέκταση της σοβιετικής σφαίρας επιρροής. Αναλυτικότερα, βλ. Δέσποινα Ι. Παπαδημητρίου, *ό.π.*, σ. 109-110, 184-187.

προσφέροντάς του ηθική νίκη, αίγλη και αμνήστευση των εγκλημάτων του, δυσχεραίνοντας την παρακολούθηση των δραστηριοτήτων του από τις κρατικές αρχές.²⁸⁶ Αντίθετα, η διατήρηση της θέσης του εκτός νόμου λειτουργούσε παραδειγματικά ως ηθική ήττα του και ως υπόμνηση της «συνωμοτικής» και «εγκληματικής» του δράσης. Επιτιθέμενος στο ΔΚΕΛ χωρίς την ονομαστική αναφορά των ηγετών του, ο Γ. Παπανδρέου οριοθετούνταν από τους «μωρούς» διανοομένους που είχαν μόνο αντιφασιστική και όχι αντικομμουνιστική δημόσια τοποθέτηση, ενώ, παράλληλα, εισηγήθηκε την κήρυξη εκτός νόμου και της ΕΔΑ ως «προσωπείου» του ΚΚΕ, με αιτιολογική βάση την πλήρη ιδεολογική τους ταύτιση.²⁸⁷

Το ίδιο διάστημα η εξόριστη κομμουνιστική ηγεσία επιχείρησε να παρέμβει στις πολιτικές διεργασίες σε σχέση με την καμπάνια νομιμοποίησης του ΚΚΕ με διαρκείς ανακοινώσεις σχολιασμού, μέσω του ραδιοσταθμού *Ελεύθερη Ελλάδα*, των σχετικών δημόσιων τοποθετήσεων των κοινοβουλευτικών κομμάτων και των νομικών κύκλων. Σχολιάζοντας τις αναφορές κυβερνητικών πηγών που απέρριπταν οποιαδήποτε δημόσια συζήτηση σχετική με την επαναφορά του ΚΚΕ στη νομιμότητα, η ηγεσία του χαρακτήριζε το αίτημα της νομιμοποίησης ως το πιο επίμαχο ζήτημα της πολιτικής ζωής, με το οποίο ήταν άμεσα συναρτημένες η αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης, η κατάργηση του «αστυνομικού κράτους» και οι προϋποθέσεις δημιουργίας του πατριωτικού μετώπου των δημοκρατικών κομμάτων και προσωπικοτήτων.²⁸⁸ Σε αυτό το πλαίσιο η πρωθυπουργική συνέντευξη στον *Ταχυδρόμο* στηλιτεύθηκε ως κατάπτυστη εκδήλωση αστυνομικού αυταρχισμού και ως ενορχηστρωμένη από τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες. Σύμφωνα με την ηγεσία του ΚΚΕ, η πρωθυπουργική συνέντευξη έθετε τον Ελληνικό Συναγερμό εκτός του φάσματος των πατριωτικών δυνάμεων, καθώς τρομοκρατούσε προληπτικά τους δημοκρατικούς πολιτικούς κύκλους, επισείοντας την κατηγορία της «συνοδοιοπορίας» στην περίπτωση της συνηγορίας τους στη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, και

²⁸⁶ Ο εγκληματικός χαρακτήρας του κομμουνισμού ήταν βασικό υποσύνολο της μετεμφυλιακής αντικομμουνιστικής ρητορικής. Αναλυτικότερα, βλ. Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σ. 18.

²⁸⁷ «Πρέπει να νομιμοποιηθεί το Κ.Κ.Ε.», *ό.π.*, σ. 12.

²⁸⁸ ΑΔ 947-«Σχόλιο για την κυβερνητική ανακοίνωση ότι δεν αντιμετωπίζει ζήτημα νομιμοποίησης του ΚΚΕ», *Ρ/Σ ΕΕ*, 15/9/1954, Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης»-«Σχόλιο για τις προσπάθειες της κυβέρνησης να αποκρύψει τις κινητοποιήσεις για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ», *Ρ/Σ ΕΕ*, ΑΜ 405891, 18/9/1954, Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης». Στην τελευταία ανακοίνωση η ηγεσία του ΚΚΕ διεκήρυσσε ότι το αίτημα νομιμοποίησης του ΚΚΕ λειτουργούσε ως κίνητρο συνεργασίας δυνάμεων της αντιπολίτευσης με το ΚΚΕ στη βάση ενός πατριωτικού πολιτικού προγράμματος ενόψει των δημοτικών εκλογών, που διεξήχθησαν στις 21 Νοεμβρίου 1954.

απαγορεύοντας, συγχρόνως, την εκδήλωση οποιασδήποτε αντίστοιχης τάσης και εντός του κυβερνώντος κόμματος.²⁸⁹

Από αυτή τη σκοπιά, η ηγεσία του ΚΚΕ κατήγγειλε δριμύτατα τον Έλληνα πρωθυπουργό για την απεμπόληση της προεκλογικής επαγγελίας της λήθης και για τον αντικομμουνισμό ως αταλάντευτη κυβερνητική πρακτική, μέσω της ταξινόμησης οποιασδήποτε πολιτικής κίνησης εκτός του κυβερνώντος κόμματος στο πλαίσιο της «συνοδοιορίας».²⁹⁰ Οι κυβερνητικές πρακτικές αντιδιαστέλλονταν με τις δημόσιες τοποθετήσεις των συναρχηγών και των στελεχών του ΔΚΕΛ, που αναγνώριζαν ευθέως την ύπαρξη αξιόλογου αριθμού κομμουνιστών πολιτών και ψηφοφόρων,²⁹¹ και εγκαλούσαν την κυβέρνηση για την απαγόρευση της δυνατότητας νόμιμης πολιτικής δράσης του ΚΚΕ.²⁹² Επιχειρώντας να τροποποιήσει τη μετεμφυλιακή διαιρετική τομή μεταξύ της εθνικοφροσύνης και «αντεθνικής δράσης» με αυτήν του πατριωτισμού, στο φόντο του συμμαχικού αντιφασιστικού συνασπισμού της κατοχικής περιόδου, έναντι της συγχρονικής κυβερνητικής υποτέλειας στον αμερικανικό παράγοντα, η ηγεσία του ΚΚΕ κατήγγειλε ως «αντεθνική» πολιτική το έλλειμμα αποκατάστασης της δημοκρατικής ομαλότητας, της παραχώρησης αμνηστίας και των εγγυήσεων εθνικής ανεξαρτησίας από πλευράς των κυβερνητικών «μπούδων».²⁹³ Συγχρόνως, σε επίπεδο τακτικής αιτούνταν την κατάργηση του θεσμικού πλαισίου των «έκτακτων μέτρων» ως κόμβων στην κατεύθυνση παραχώρησης της γενικής αμνηστίας και της πολιτικής αποκατάστασης του ΚΚΕ. Σε αυτό το έδαφος, η ηγεσία του ΚΚΕ κατήγγειλε την ασυμβατότητά της αντικομμουνιστικής νομοθεσίας με τις διεθνείς συμβάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το εκτιμώμενο από την ίδια κλίμα διεθνούς ψυχροπολεμικής ύφεσης, ενώ, συγχρόνως, επιχείρησε να αξιοποιήσει τις σχετικές δημόσιες τοποθετήσεις μεμονωμένων πολιτικών και νομικών κύκλων, που αιτήθηκαν κατάργηση του ΑΝ 509/1947 και της παράλληλης νομιμοποίησης του ΚΚΕ, και καταδίκασαν τη σωρεία αντισυνταγματικών παραβιάσεων των δικαιωμάτων των

²⁸⁹ ΑΔ 1059-«Σχόλιο για τη συνέντευξη Παπάγου στον ΤΑΧΥΔΡΟΜΟ για το ζήτημα της νομιμοποίησης του ΚΚΕ », Ρ/Σ ΕΕ, ΑΜ 397037, 14/10/1954, Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης».

²⁹⁰ Στο ίδιο.

²⁹¹ ΑΔ 1043-«Συνέντευξη του Σβώλου στον ΤΑΧΥΔΡΟΜΟ για την ανάγκη νομιμοποίησης του ΚΚΕ», Ρ/Σ ΕΕ, ΑΜ 372034, 15/9/1954, Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης».

²⁹² ΑΔ 1067-«Σημείωμα για την πατριωτική κίνηση από παράγοντες, νομομαθείς, προσωπικότητες από διάφορα κόμματα υπέρ της νομιμοποίησης του ΚΚΕ», ό.π.

²⁹³ Στο ίδιο.

πολιτικών κρατουμένων, στο έδαφος των πρόσφατων συλλήψεων στελεχών του ΚΚΕ.²⁹⁴

Στο φόντο της καμπάνιας νομιμοποίησης του ΚΚΕ από την *Αυγή* και στον πυκνό πολιτικό χρόνο ενόψει των δημοτικών εκλογών του Νοεμβρίου του 1954, η κομμουνιστική ηγεσία κοινοποίησε στις 4 Οκτωβρίου του 1954 στα πολιτικά κόμματα την επίσημη κοινή δήλωση του ΚΚΕ και του ΑΚΕ για τη λήξη του εμφυλίου πολέμου. Η κίνηση αυτή σηματοδότησε την προσπάθεια αποκατάστασης της φυσιογνωμίας της κομμουνιστικής Αριστεράς σε ρήξη με την κληρονομιά της ένοπλης σύγκρουσης της περιόδου 1946-1949 και διαμόρφωσης των όρων επανένταξής της στο κοινοβουλευτικό σύστημα. Ειδικότερα, το ΚΚΕ διεκήρυξε εκ νέου την οριστική παύση του ένοπλου αγώνα από πλευράς του τον Σεπτέμβριο του 1949 και τον συνακόλουθο αναπροσανατολισμό της πολιτικής του στρατηγικής στην οργάνωση των οικονομικών και πολιτικών λαϊκών αγώνων.²⁹⁵ Συγχρόνως, η ηγεσία του ΚΚΕ καταδίκασε ως παράνομες και αντισυνταγματικές τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας για τη νομολογιακή κατασκευή της «διαρκούς ανταρσίας», υπό το πρόσχημα της ανυπαρξίας συνθηκολόγησης του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας με τον εθνικό στρατό ή της επίσημης κήρυξης της λήξης του,²⁹⁶ αποφάσεις που ήταν το νομικό κώλυμα των διαδοχικών παρατάσεων των διοικητικών εκτοπίσεων μετά τη λήξη τους ή συμπλήρωσής του προβλεπόμενου ανώτατου

²⁹⁴ Οι συγκεκριμένες καταγγελίες αφορούσαν τις συνθήκες κράτησης και εγκλεισμού των συλληφθέντων, τις βασανιστικές προανακριτικές μεθόδους της Ασφάλειας, καθώς και την παραπομπή τους σε έκτακτα στρατοδικεία με το σαθρό κατηγορητήριο της «κατασκοπευτικής» δράσης. Ο Γ. Παπανδρέου έκανε λόγο για ψευδομάρτυρες που συνέργησαν στις συλλήψεις, ο Αλ. Σβάλος για καταπάτηση του συντάγματος, ο τέως υπουργός Δ. Παπασπύρου για διάτρητο κατηγορητήριο που απαγγέλθηκε στους συλληφθέντες δηλώνοντας αντίθετος με την εκδίκασή τους από έκτακτα στρατοδικεία, πρακτική που καταγγέλθηκε και από τον δικηγόρο Στεφανάκη σε σχετικό άρθρο του στο «Νομικό Βήμα» του ΔΣΑ. Αναλυτικότερα, βλ. «Σχόλιο για την απήχηση του αιτήματος για δημοκρατική συνταγματική νομιμότητα και νομιμοποίηση του ΚΚΕ», Ρ/Σ ΕΕ, ΑΜ 405721, 17/9/1954, Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης». Επίσης, υπέρ της νομιμοποίησης του ΚΚΕ τέθηκε και ο αντιπρόεδρος και ο βουλευτής της ΕΠΕΚ Εμμ. Μπακλατζής, ο πρόεδρος του Ταμείου Νομικών Π. Βασιλικόπουλος έκανε λόγο για ασυμβατότητα της λειτουργίας των έκτακτων στρατοδικείων εν καιρώ ειρήνης, ενώ φοιτητές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης υπέβαλαν αίτημα προς καθηγητές του συνταγματικού δικαίου να διαμαρτυρηθούν για τις συλλήψεις των στελεχών του ΚΚΕ και την παραπομπή τους σε έκτακτο στρατοδικείο. Αναλυτικότερα βλ. «Σχόλιο για τις πιέσεις και τους εκβιασμούς της Ασφάλειας σε πολιτικούς παράγοντες που στήριζαν το αίτημα νομιμοποίησης του ΚΚΕ», Ρ/Σ ΕΕ, ΑΜ 405947, 18/9/1954, Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης». ΑΔ 948-«Ανταπόκριση από την Αθήνα για τις δηλώσεις του πρώην Υπουργού Μηνά Πατρίκιου για την ανάγκη νομιμοποίησης του ΚΚΕ», Ρ/Σ ΕΕ, 15/9/1954, Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης».

²⁹⁵ «Κοινή δήλωση του ΚΚΕ και του ΑΚΕ. Προς το λαό της Ελλάδας, προς όλα τα πολιτικά κόμματα και τις μαζικές λαϊκές οργανώσεις της χώρας», στο ΚΚΕ. *Επίσημα κείμενα*, τ. 7^{ος}, 1949-1955, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1995, σ. 405-406.

²⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 405-406.

χρονικού ορίου τους. Συνακόλουθα, η κομμουνιστική ηγεσία δήλωνε στο σύνολο των πολιτικών κομμάτων την πρόθεσή της να επικυρώσει τον τερματισμό του εμφυλίου πολέμου με οποιαδήποτε επίσημη τυπική πράξη λήξης του. Όπως αποτυπώθηκε στην εν λόγω δήλωση, η κατάργηση του «παρασυντάγματος», η αποκατάσταση της δημοκρατίας και της πολιτικής ομαλότητας, η παραχώρηση της γενικής αμνηστίας και η νομιμοποίηση του ΚΚΕ ως μαζικού δημοκρατικού κόμματος αποτελούσαν αιτούμενα στη συγκυρία της νέο-αποικιοποίησης της χώρας και της ολόπλευρης της εξάρτησης από τον αμερικανικό παράγοντα, ιδιαίτερος μετά την συμφωνία παραχώρησης στρατιωτικών βάσεων επί του ελληνικού εδάφους και την επαπειλούμενη προοπτική ενός γενικευμένου πολέμου στην περιοχή.²⁹⁷

Σε αυτό το πλαίσιο το ΚΚΕ είχε λίγο νωρίτερα διακηρύξει μέσω του *Νέου Κόσμου*, της πολιτικής του επιθεώρησης στην υπερορία, την πρόθεσή του να προσδοθεί πολιτικός χαρακτήρας στις επικείμενες δημοτικές εκλογές, προκειμένου να καταγραφεί η καταδίκη της κυβερνητικής πολιτικής και το έλλειμμα πολιτικής νομιμοποίησης του Ελληνικού Συναγερμού.²⁹⁸ Στο ίδιο πνεύμα οι πρωτοβουλίες της ζαχαριαδικής ηγεσίας για τη σύμπληξη του αντικυβερνητικού πατριωτικού μετώπου αποτιμήθηκε μετεκλογικά τόσο ως αναγκαιότητα για την αποτροπή των σχεδίων δικτατορικής εκτροπής υπό τον ΙΔΕΑ και την υπόρρητη υποστήριξη ορισμένων πολιτικών κύκλων όσο και ως έμπρακτη μορφή αναπροσανατολισμού της στρατηγικής του ΚΚΕ στην κατεύθυνση της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής μετά το τέλος του εμφυλίου.²⁹⁹ Αντίστοιχα, καταγγέλλθηκαν οι προσπάθειες του Σοφ. Βενιζέλου για τη σύμπληξη του αντισυναγερμικού μετώπου με τον αποκλεισμό της Αριστεράς, καθώς και οι διπλωματικές παρεμβάσεις του Αμερικανού πρεσβευτή Κάνον προς το Στέμμα, σύμφωνα με τις οποίες η διάλυση της Βουλής και η

²⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 407-408· επίσης, όπως σημειώνει η Ι. Παπαθανασίου για τη μετεμφυλιακή στρατηγική του ΚΚΕ, το πρόγραμμα συμμαχιών του, η καταγγελία του αμερικανικού ιμπεριαλισμού και η έμφαση στο ειρηνιστικό κίνημα, ως σταθερές που διέτρεχαν ήδη την απόφαση της 6ης Ολομέλειας της 9^{ης} Οκτωβρίου του 1949, αποτύπωναν, παρά την επιθετική ψυχροπολεμική ρητορική, τις κατευθύνσεις της Κομμουνιστικής και της ενιαίας κομμουνιστικής στρατηγικής ως αντιπολίτευσης στη Δύση. Αναλυτικότερα, βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, «‘Το όπλο παρά πόδα’: λεκτική πολεμική ή στρατηγική ανασυγκρότησης», στο Ηλίας Νικολακόπουλος, Αλκης Ρήγος, Γρηγόρης Ψαλλίδα, (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949)*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σ. 152-155.

²⁹⁸ Ν. Ζαχαριάδης, «Για τη δημοκρατική νομιμότητα στην Ελλάδα, για το καλό του λαού και την προκοπή του τόπου», *Νέος Κόσμος. Επιθεώρηση για τα ελληνικά και διεθνή προβλήματα*, τεύχος 10, Οκτώβρης 1954, σ. 1, 3.

²⁹⁹ Ν. Ζαχαριάδης, «Μπροστά στην κρίση της ξενοδοουλίας. Πιο ψηλά τη σημαία της λαϊκής ενότητας και πάλης», *Νέος Κόσμος. Επιθεώρηση για τα ελληνικά και διεθνή προβλήματα*, τεύχος 12, Δεκέμβρης 1954, σ. 2, 4.

διεξαγωγή εκλογών με το σύστημα της απλής αναλογικής κατ' απαίτηση της αντιπολίτευσης, βάσει της πρόσφατης λαϊκής ετυμηγορίας, επρόκειτο να εκληφθούν από τις ΗΠΑ ως αντιαμερικανική ενέργεια διάρρηξης των συμμαχικών δεσμών τους με τη χώρα.³⁰⁰ Σε αυτό το φόντο το ΚΚΕ διακήρυξε εκ νέου λίγους μήνες αργότερα αφενός την αναγκαιότητα παραίτησης της κυβέρνησης, τη συνακόλουθη διάλυση της Βουλής και τη διενέργεια εκλογών με το σύστημα της απλής αναλογικής ως πρώτου βήματος κατάργησης των ΑΝ 375/1936 και 509/1947, χορήγησης γενικής αμνηστίας και νομιμοποίησης του ΚΚΕ και αφετέρου την πρόθεσή του να στηρίξει οποιαδήποτε αντιπολιτευτική κίνηση για την ανατροπή της κυβέρνησης Παπάγου προς την κατεύθυνση του εκδημοκρατισμού της χώρας.³⁰¹

Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Ελληνικού Συναγερμού και στο φόντο των επιτυχημένων για την αντιπολίτευση αποτελεσμάτων των δημοτικών εκλογών του 1954, οι πολιτικές αντιπαραθέσεις για την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία επανήλθαν στη Βουλή στις αρχές του 1955. Διαμέσου των σχετικών επερωτήσεων των βουλευτών της ΕΠΕΚ Γ. Τζατζάνη και Σ. Μπίρη για την αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου «έκτακτων μέτρων»,³⁰² αποτυπωνόταν ότι η ισχύς των τελευταίων κάθε άλλο παρά εξασθενούσε έξι χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου. Αντίθετα, η γενικευμένη χρήση του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων και των φακέλων αλλά και οι εκτοπίσεις δεν έπλητταν μόνο την κοινωνική βάση της Αριστεράς αλλά και του Κέντρου.³⁰³ Ουσιαστικά, ο εκδημοκρατισμός ως αιτούμενο συμπύκνωνε τις πολιτικές διεκδικήσεις στο πλαίσιο του μετεμφυλιακού πλέγματος εξουσίας, όπου το αντικομμουνιστικό κράτος εδραζόταν στις διώξεις και τις κοινωνικές διακρίσεις βάσει της «έκτακτης» νομοθεσίας και συναρθρωνόταν με τα πολλαπλά εξωκοινοβουλευτικά κέντρα εξουσίας και τον διεθνή παράγοντα.³⁰⁴

Οι επερωτώντες βουλευτές καταδίκασαν τη δημιουργία φακέλων για χιλιάδες πολίτες που συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση σε αντίστιξη αφενός με την αμνήστευση μεγάλης μερίδας των δωσιλόγων που στελέχωσαν τον μεταπολεμικό κρατικό μηχανισμό και αφετέρου με το έλλειμμα εκκαθάρισης των σωμάτων ασφαλείας από τους φασιστικούς θύλακες στο εσωτερικό τους από την περίοδο της

³⁰⁰ «Η εξέλιξη της πολιτικής κατάστασης μετά τις δημοτικές εκλογές», *Νέος Κόσμος. Επιθεώρηση για τα ελληνικά και διεθνή προβλήματα*, τεύχος 1, Γενάρης 1955, σ. 6-7.

³⁰¹ «Ριζική αλλαγή στην εσωτερική πορεία και στην εξωτερική πολιτική της χώρας», *Νέος Κόσμος. Επιθεώρηση για τα ελληνικά και διεθνή προβλήματα*, τεύχος 4, Απρίλης 1955, σ. 8-9.

³⁰² Σπύρος Λιναρδάτος, *ό.π.*, σ. 267.

³⁰³ Στο ίδιο, σ. 267.

³⁰⁴ Χριστόφορος Βερναρδάκης – Γιάννης Μαυρής, *ό.π.*, σ. 138.

μεταξικής δικτατορίας.³⁰⁵ Το θεσμικό πλαίσιο των φακέλων σε συνδυασμό με τον ναζιστικό νόμο περί «συλλογικής ευθύνης»³⁰⁶ διαμόρφωνε το φάσμα του πολλαπλού κοινωνικού αποκλεισμού: αφαιρούσε από τη νέα γενιά την προοπτική των πανεπιστημιακών σπουδών και για τους φερόμενους ως «αντεθνικώς δρώντες» πολίτες τις δυνατότητες απόκτησης άδειας ασκήσεως επαγγέλματος, της εργασιακής αποκατάστασης στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, της μετανάστευσης στο εξωτερικό για βιοποριστικούς λόγους, καθώς και της αγροτικής αποκατάστασης, μετά την κυβερνητική εγκύκλιο εκχώρησης της συγκεκριμένης αρμοδιότητας από τις προεδρευόμενες από τους νομάρχες επιτροπές στις κατά τόπους διοικήσεις της Χωροφυλακής.³⁰⁷ Σε ριζοσπαστικότερο πνεύμα, ο προερχόμενος από την ΕΠΕΚ βουλευτής Ι. Ζίγδης, κατήγγειλε το θεσμικό πλαίσιο της δημιουργίας των φακέλων ως διάτρητο³⁰⁸ και πρότεινε την κατάργηση ή τουλάχιστον τον ριζικό περιορισμό των περιπτώσεων έκδοσης του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων, ως θεσμού υπονομευτικού της εθνικής ασφάλειας. Παράλληλα, αποτιμώντας ως προβληματικό τον τρόπο λειτουργίας των Συμβουλίων Νομιμοφροσύνης και των Επιτροπών Εκτόπισεως,³⁰⁹ ο Ι. Ζίγδης τάχθηκε υπέρ της διατήρησης του θεσμού της διοικητικής εκτόπισης μόνο κατόπιν δικαστικής απόφασης,³¹⁰ θέση την οποία υποστήριξε και ο Γ.

³⁰⁵ Συνεδρίασις 28η της 21ης Ιανουαρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ', Σύνοδος Γ, τ. Α', Αθήνα 1955, σ. 530-531.

³⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 531.

³⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 530, 534, 535· επίσης, η κεντρώα αντιπολίτευση κατήγγειλε σωρεία περιστατικών κατάχρησης εξουσίας από πλευράς Χωροφυλακής, ιδιαιτέρως στην αγροτική Ελλάδα, που αφορούσαν την κατάρτιση φακέλων και κατά κανόνα τη συνακόλουθη εκτόπιση κεντρώων πολιτών που δεν επεδείκνυαν «συναγερμικό ενδιαφέρον στις εκλογές» ή χαρακτηρίζονταν ως κομμουνιστές για λόγους διευθέτησης διαπροσωπικών αντιδικιών και πολιτικών διαφορών, ή ακόμη και ενδοκυβερνητικών αντιθέσεων σε τοπική κλίμακα μεταξύ συνυποψηφίων στις δημοτικές εκλογές του 1954. Αναλυτικότερα, βλ. Συνεδρίασις 28η της 21ης Ιανουαρίου 1955, *ό.π.*, σ. 533, 537· Συνεδρίασις 44η της 14ης Φεβρουαρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ', Σύνοδος Γ, τ. Β', Αθήνα 1955, σ. 24, 25, 29.

³⁰⁸ Ενδεικτικά παραδείγματα χαρακτηρισμένων ως κομμουνιστών αποτελούσαν διωκόμενοι πολίτες που αντιστάθηκαν στην ιταλική κατοχή των Δωδεκανήσων πριν από το 1947, στρατιώτες που επέστρεψαν από τη Μέση Ανατολή μετά την απελευθέρωση της χώρας, αναγνώστες του *Βήματος* ή κυρίως της *Ελευθερίας* λόγω της κατάταξης της τελευταίας στον κομμουνιστικό Τύπο, καθώς και εκπαιδευτικοί που ήταν επικριτικοί στη μικρασιατική εκστρατεία. Για τον Ι. Ζίγδη οι πρακτικές εξοβελισμού ευρέων τμημάτων του πληθυσμού από τον κρατικό κορμό αντιστοιχούσαν σε ολοκληρωτικά καθεστάτα. Αναλυτικότερα, βλ. Συνεδρίασις 44η της 14ης Φεβρουαρίου 1955, *ό.π.*, σ. 35.

³⁰⁹ Ειδικότερα, ο βουλευτής κατήγγειλε το σαθρό περιεχόμενο μεγάλης μερίδας των φακέλων, την ανυπαρξία ένδικων μέσων άμυνας των διωκόμενων πολιτών, τη δυνατότητα ουσιαστικής αντίκρουσης της κατηγορίας τους ως κομμουνιστών ενώπιον των αρμόδιων οργάνων και προσφυγής τους στη Δευτεροβάθμια Επιτροπή, καθώς και την κρατική δυνατότητα παράτασης της εξορίας τους μετά τον χρόνο λήξης της. Αναλυτικότερα, βλ. Συνεδρίασις 44η της 14ης Φεβρουαρίου 1955, *ό.π.*, σ. 36.

³¹⁰ Αναλυτικότερα, στο ίδιο, σ. 37-38.

Παπανδρέου.³¹¹ Τέλος, εισηγήθηκε την ίδρυση ειδικής υπηρεσίας εκπαίδευσης των αξιωματικών και των οργάνων της δίωξης του κομμουνισμού, ως δικλείδας προστασίας της διαφορετικής κομματικής τοποθέτησης των πολιτών και διάκρισης της αντικυβερνητικής διαμαρτυρίας από την κομμουνιστική ιδεολογία.³¹² Από αυτή τη σκοπιά αμφισβητούνταν όχι μόνο το μονοκομματικό κράτος αλλά και η ασφυκτική αντικομμουνιστική προπαγάνδα στους κατασταλτικούς μηχανισμούς, καθώς από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 κυκλοφορούσαν ευρέως «μελέτες» στα αστυνομικά τμήματα που επιχειρούσαν να αποδείξουν τον «αντεθνικό» και «προδοτικό» ρόλο του ΚΚΕ καθ' όλη τη δεκαετία του 1940.³¹³

Ο αρχηγός του Κόμματος Φιλελευθέρων Γ. Παπανδρέου, εκκινώντας από την θέση ότι σε συνθήκες ειρήνης, κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και πολιτικής ομαλότητας τα «κοινωνικά φρονήματα» όφειλαν να απολαύουν της ελευθερίας έκφρασης σε αντίθεση με τα «αντεθνικά», πρότεινε την καθιέρωση μιας νέας μορφής πιστοποιητικών, αυτής των «εθνικών φρονημάτων».³¹⁴ Σε αυτό το πνεύμα, εισηγήθηκε και τη δικαστική επανεξέταση και εκκαθάριση των φακέλων κοινωνικών φρονημάτων. Με τον τρόπο αυτό, ο Γ. Παπανδρέου οριοθετήθηκε και από ριζοσπαστικότερες εισηγήσεις είτε αρχειοθέτησης των φακέλων, είτε πολύ περισσότερο καύσης τους και πλήρους κατάργησής τους, όπως του βουλευτή του ΔΚΕΛ Α. Βουλόδημου, πρόταση που απορρίφθηκε από κυβερνητικούς βουλευτές και τον ίδιο τον υπουργό Εσωτερικών ως μέτρο ουτοπικό και ισοδύναμο της παραχώρησης γενικής αμνηστίας στο ΚΚΕ.³¹⁵

Μετά την ολοκλήρωση της συζήτησης των επερωτήσεων ο υφυπουργός Εσωτερικών Ε. Καλαντζής επανέλαβε την κυρίαρχη αντικομμουνιστική ρητορική: τη διαρκή κομμουνιστική απειλή και τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό έναντι του «πανσλαβισμού».³¹⁶ Ο σχετικά πιο διευρυμένος αποχαρακτηρισμός χιλιάδων πολιτών ως κομμουνιστών προβλήθηκε ως έμπρακτη υλοποίηση της προεκλογικής επαγγελίας της λήθης και οι αυθαιρεσίες των κατασταλτικών μηχανισμών δικαιολογήθηκαν ως

³¹¹ Στο ίδιο, σ. 37-38.

³¹² Στο ίδιο, σ. 37-38.

³¹³ Μιχάλης Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 59.

³¹⁴ Προϋποθέσεις της έκδοσή τους θα ήταν η αιτιολογημένη απόφαση του αρμόδιου πρωτοβάθμιου οργάνου, με κατοχύρωση της δυνατότητας δικαστικής προσφυγής. Αναλυτικότερα, βλ. Συνεδρίασις 28η της 21ης Ιανουαρίου 1955, *ό.π.*, σ. 541.

³¹⁵ Συνεδρίασις 13^η της 11^{ης} Φεβρουαρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ', Σύνοδος Γ, τ. Β', Αθήνα 1955, σ. 18-19.

³¹⁶ Συνεδρίασις 49^η της 21^{ης} Φεβρουαρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ', Σύνοδος Γ, τ. Β', Αθήνα 1955, σ.136-137· επίσης, για την πολιτισμική διαπάλη του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού με τη «σλαβική βαρβαρότητα», βλ. Στρατής Μπουρνάζος, *ό.π.*, σ. 18.

«εξαιρέσεις» στο πλαίσιο του φόρτου εργασίας των σωμάτων ασφαλείας.³¹⁷ Οι κυβερνητικές προτάσεις συμπυκνώθηκαν από τον υφυπουργό Εσωτερικών στην καθιέρωση καταρχάς της νέας μορφής των «ανοιχτών» φακέλων, ως θεσμικής δυνατότητας του κατόχων τους να λαμβάνουν γνώση του περιεχομένου τους. Παράλληλα, το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων θα διατηρούνταν ως απαραίτητη προϋπόθεση διορισμού στους δημόσιους οργανισμούς και τις κοινωφελείς υπηρεσίες, στα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, στα σώματα ασφαλείας και στον στρατό, ενώ, συγχρόνως, θα εξαιρούνταν ως προϋπόθεση έκδοσης άδειας εργασίας για τους αυτοαπασχολούμενους ελεύθερους επαγγελματίες.³¹⁸ Προϋποθέσεις για την κοινωνική αποκατάσταση των διωκόμενων πολιτών ήταν η «εθνική δράση» έως τα Δεκεμβριανά, παρά τη συμμετοχή τους στις εαμικές οργανώσεις, η συμμετοχή τους στον εμφύλιο πόλεμο μέσα από τις γραμμές του εθνικού στρατού και η επίδειξη «νομιμοφροσύνης» τη μετεμφυλιακή περίοδο.³¹⁹ Σε σχέση με τις διοικητικές εκτοπίσεις εξαγγέλθηκαν αφενός η δυνατότητα αναστολής της εκτέλεσής τους, κατόπιν άσκησης έφεσης κατά της Πρωτοβάθμιας Επιτροπής, και αφετέρου η δυνατότητα απόλυσης των εκτοπισμένων κατόπιν υπογραφής δήλωσης μετανοίας μετά την απόφαση της Δευτεροβάθμιας Επιτροπής.³²⁰ Τέλος, οι αποφάσεις των επιτροπών στρατιωτικής ασφάλειας, που λειτουργούσαν στις παραμεθόριες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας και είχαν τη δυνατότητα διοικητικών εκτοπίσεων κατόπιν σχετικών εισηγήσεων των σωμάτων ασφαλείας, θα ελέγχονταν και θα επικυρώνονταν από κοινές αποφάσεις των Υπουργών Εθνικής Άμυνας και Δημόσιας Ασφάλειας.³²¹

Σύμφωνα με τον Υπουργό Εσωτερικών, το εύρος των προτεινόμενων κυβερνητικών μέτρων ήταν το μόνο συμβατό με το πλαίσιο του ψυχροπολεμικού διπολισμού ως σταθεράς του μεταπολεμικού κόσμου. Εξάλλου, ο «κομμουνιστικός κίνδυνος» παρέμενε ενεργός λόγω των μετωπικών μορφών πολιτικής παρέμβασης των κομμουνιστικών κομμάτων στο μεταπολεμικό πλαίσιο αστικής νομιμότητας στο ειρηνιστικό, το συνδικαλιστικό, το γυναικείο και το νεολαιίστικο κίνημα, στις επιστημονικές ενώσεις και στις πρωτοβουλίες αποκατάστασης της Εθνικής

³¹⁷ Συνεδρίασις 49^η της 21^{ης} Φεβρουαρίου 1955, ό.π., σ. 137.

³¹⁸ Στο ίδιο, σ. 140.

³¹⁹ Στο ίδιο, σ. 140.

³²⁰ Στο ίδιο, σ. 140.

³²¹ Στο ίδιο, σ. 143.

Αντίστασης με όρους μονοπώλησής της.³²² Με βάση τη θεωρία των «τριών γύρων» και στο φόντο των αλληπάλληλων εγχειρημάτων δημιουργίας παράνομων κομματικών οργανώσεων με την αποστολή στη χώρα συλληφθέντων στελεχών, όπως ο Ν. Μπελογιάννης και ο Χ. Φλωράκης, η πρόταση της αντιπολίτευσης για την καταστροφή των ατομικών φακέλων των πολιτών και την κατάργηση του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων απορρίφθηκε από το κυβερνών κόμμα ως ισοδύναμη με τη σταδιακή επαναφορά του ΚΚΕ στη νομιμότητα, ενώ η απαλλαγή των κομμουνιστών από τις κατηγορίες εναντίον τους σε περίπτωση αμφιβολιών κρίθηκε αδύνατη λόγω των δομικών «συνωμοτικών» κανόνων της πολιτικής τους δραστηριότητας.³²³ Αντίστοιχα, η πρόταση της αντιπολίτευσης για την εκχώρηση των αποφάσεων των διοικητικών εκτοπίσεων και της έκδοσης των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων στη δικαστική εξουσία απορρίφθηκε ως ανέφικτη λόγω της θεσμικής της αναρμοδιότητας, καθώς η «αντεθνική δράση» δεν συνιστούσε ποινικό ή αστικό αδίκημα αλλά «εθνικό» και, συνεπώς, άμεσα συναρτημένο με τις αρμοδιότητες των κατασταλτικών μηχανισμών.³²⁴

Παρά τις κυβερνητικές εξαγγελίες μερικής χαλάρωσης των «έκτακτων» μέτρων διαχωρισμού των πολιτών και της δυνατότητας χρήσης ένδικων μέσων εναντίον των αποφάσεων των κατασταλτικών μηχανισμών, οι δηλώσεις μετανοίας και οι φάκελοι διατηρήθηκαν στον πυρήνα της κρατικής στρατηγικής όχι μόνο για τον έλεγχο της πολιτικής νομιμοφροσύνης και του συνακόλουθου ιδεολογικού πειθαναγκασμού των πολιτών αλλά και ως προϋποθέσεις επανένταξής τους στον κρατικό κορμό.³²⁵ Σύμφωνα, εξάλλου, με τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό Εθνικής Άμυνας Π. Κανελλόπουλο, οι φάκελοι ήταν αναφίρετο εργαλείο παρακολούθησης της «αντεθνικής» και «αντιδημοκρατικής» δραστηριότητας, καθώς για τους κομμουνιστές «η σκέψις είναι δράσις».³²⁶ Ο νομοτελειακός μετασχηματισμός της αριστερής ιδεολογίας σε δύναμη ανατρεπτική πολιτική πρακτική και η αδυναμία αθώωσης λόγω αμφιβολιών ενός «ύποπτου κομμουνιστή» απηχούσε τον τιμωρητικό χαρακτήρα τόσο των μεσοπολεμικών όσο και των εμφυλιοπολεμικών «έκτακτων μέτρων» κυρίως ως προς τις προθέσεις των

³²² Στο ίδιο, σ. 138.

³²³ Στο ίδιο, σ. 138.

³²⁴ Στο ίδιο, σ. 139, 142.

³²⁵ Αλιβιζάτος, Νίκος, «Καθεστώς 'Εκτακτης Ανάγκης' και πολιτικές ελευθερίες, 1946-1949», στο Γιάννης Ιατρίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940-1950. Ένα Έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 388-389.

³²⁶ Συνεδρίασις 49^η της 21^{ης} Φεβρουαρίου 1955, *ό.π.*, σ. 146, 148, 151,

διωκόμενων και δευτερευόντως ως προς τις πράξεις τους.³²⁷ Στην αντέγκληση του Γ. Παπανδρέου ότι το κυβερνητικό σχήμα ταύτισης της σκέψης και της πράξης οδηγούσε αναπόδραστα στην ποινικοποίηση των πολιτικών ιδεών και στις προληπτικές διώξεις των ψηφοφόρων της ΕΔΑ, ο Π. Κανελλόπουλος διευκρίνισε ότι οι τελευταίοι δεν διέτρεχαν κίνδυνο σύλληψης, ωστόσο τους ταξινόμησε στους «συνοδοιοπόρους» του ορθόδοξου ΚΚΕ, υπέρ του οποίου δεν μπορούσαν να υπάρξουν παραχωρήσεις από την πλευρά του κράτους λόγω της «ολοκληρωτικής» ιδεολογίας και στρατηγικής του.³²⁸

Τη συγκεκριμένη περίοδο της ολοκλήρωσης της επερώτησης για τις πτυχές της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας, τοποθετούνται και οι απαρχές της παρατεταμένης πολιτικής κρίσης του 1955. Η αποχώρηση του Σ. Μαρκεζίνη από το κυβερνών κόμμα, το αντιδυτικό αίσθημα της κοινής γνώμης μετά τη διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος στον ΟΗΕ και τα «Σεπτεμβριανά», καθώς και η πολυδιάσπαση του Κέντρου επέτειναν την κρίση της κυβέρνησης,³²⁹ που ήταν ουσιαστικά ακέφαλη λόγω της πολύμηνης ασθένειας του Αλ. Παπάγου. Σε αυτό το πλαίσιο επιταχύνθηκε η βασιλική προτίμηση στη «λύση Καραμανλή», εκπροσώπου της νεότερης γενιάς «ατλαντιστών» πολιτικών.³³⁰

Η πολιτική νομιμοποίηση της πρωθυπουργοποίησης του Κ. Καραμανλή, που ήγειρε εσωκομματικές αντιδράσεις και προσέκρουε στη συνταγματική τάξη, προϋπέθετε την προκήρυξη βουλευτικών εκλογών, το αποτέλεσμα των οποίων προδιαγράφηκε από το αναθεωρημένο πλειοψηφικό σύστημα, που καταγγέλθηκε από το σύνολο της αντιπολίτευσης.³³¹ Οι εισηγητές του νομοσχεδίου επικαλέστηκαν ως καταλύτη του πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος την ανάπτυξη των μαζικών μεταπολεμικών κομμουνιστικών κομμάτων, τα οποία εγγράφονταν στον κοινοβουλευτικό σύστημα των δυτικών κρατών με τη μορφή των λαϊκών μετώπων.³³² Υπ' αυτήν την οπτική, η υπερψήφιση του πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος ανήχθη σε τεκμήριο εθνικοφροσύνης, στην προοπτική θεμελίωσης του αστικού

³²⁷ Αλιβιζάτος, Νίκος, «Καθεστώς 'Εκτακτης Ανάγκης' και πολιτικές ελευθερίες, 1946-1949», *ό.π.*, σ. 388-389.

³²⁸ Συνεδρίασις 49^η της 21^{ης} Φεβρουαρίου 1955, *ό.π.*, σ. 146, 151.

³²⁹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Ελληνικός φιλελευθερισμός. Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979*, Πατάκης, Αθήνα 2010, σ. 281-282.

³³⁰ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 192-193.

³³¹ Στο ίδιο, σ. 196-197.

³³² Συνεδρίασις 10^η της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ', Σύνοδος Δ', σ. 91-92. Για τη μεταπολεμική αναπαράσταση της ΕΣΣΔ ως ολοκληρωτικού συστήματος, βλ. Δέσποινα Ι. Παπαδημητρίου, *ό.π.*, 186-187.

δικομματισμού, της συγκρότησης σταθερών κυβερνήσεων πλειοψηφίας³³³ και της αναπαραγωγής ισχυρής «εθνικόφρονος» αντιπολίτευσης, στην οποία εκτιμήθηκε ότι θα αντιστοιχούσε το 30% των κοινοβουλευτικών εδρών, υπό την προϋπόθεση απομόνωσης των εκλογικών συνεργασιών του Κέντρου με την ΕΔΑ, ως μετωπική μορφή του ΚΚΕ.³³⁴ Ο νέος εκλογικός νόμος καταγγέλθηκε από το Κέντρο ως προπομπός της αναπόδραστης συνεργασίας του με την κομμουνιστική Αριστερά, εν προκειμένω με την ΕΔΑ,³³⁵ ενώ θεωρήθηκε ασύμβατος με το μετεμφυλιακό πολιτικό σύστημα, στο πλαίσιο της εικαζόμενης δυνατότητας του ΚΚΕ να αποτελέσει τον τρίτο πόλο του πολιτικού συστήματος εκλέγοντας κομμουνιστές βουλευτές στα μεγάλα αστικά κέντρα.³³⁶ Σύμφωνα με τον αρχηγό του Κόμματος Φιλελεύθερων Γ. Παπανδρέου, μέσω του πλειοψηφικού συστήματος, κυφορούνταν αφενός ένα πολωτικό διπαραταξιακό σύστημα υπό τη «φασιστική άκρα Δεξιά» και τη «συνοδοιοποριακή άκρα Αριστερά» και αφετέρου ένας νέος εθνικός και πολιτειακός διχασμός, στο πλαίσιο του οποίου θα διακυβούνταν τα εθνικά συμφέροντα και τα δημοκρατικά δικαιώματα.³³⁷ Από αυτή τη σκοπιά, η επάνοδος στην απλή αναλογική θα απομόνωνε και θα στεγανοποιούσε το ΚΚΕ αποκλειστικά στις δικές του οργανωτικές δυνάμεις.³³⁸

Κατά την προεκλογική περίοδο στα τέλη του 1955 στο χώρο της αντιπολίτευσης πυροδοτήθηκαν διεργασίες για την κοινή κάθοδο της στις επικείμενες εκλογές, που επρόκειτο να διενεργηθούν με τον νέο εκλογικό νόμο. Η ΕΔΑ με πολιτευτές του Κέντρου συγκρότησε την Κίνηση Εθνικής Δημοκρατικής Πρωτοβουλίας, αποβλέποντας στην εκλογική συνεργασία της αντιπολίτευσης, με προγραμματικό λόγο που περιελάμβανε και τη γενικόλογα διατυπωμένη «εσωτερική ειρήνευση» και τη «δημοκρατική ομαλότητα».³³⁹ Από την άλλη πλευρά, σχηματίστηκε το Δημοκρατικό Κέντρο,³⁴⁰ με βασική συνιστώσα τη Φιλελεύθερη Δημοκρατική Ένωση (ΦΔΕ) υπό τον Σοφ. Βενιζέλο, που ανακίνησε και το ζήτημα της νομιμοποίησης του ΚΚΕ, προς την κατεύθυνση αναδιάταξης του ρόλου της ΕΔΑ στον μορφοποιούμενο συνασπισμό των δυνάμεων της αντιπολίτευσης, εν όψει των

³³³ Συνεδρίασις 10^η της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1955, *ό.π.*, σ. 93.

³³⁴ Στο *ίδιο*, σ. 93.

³³⁵ Στο *ίδιο*, σ. 105.

³³⁶ Στο *ίδιο*, σ. 116· Συνεδρίασις 12^η της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1955, *ό.π.*, σ. 154.

³³⁷ Συνεδρίασις 12^η της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1955, *ό.π.*, σ. 142-143.

³³⁸ Στο *ίδιο*, σ. 142-143.

³³⁹ Τάσος Τρίκας, *ό.π.*, σ. 343.

³⁴⁰ Στο Δημοκρατικό Κέντρο συμμετείχαν και το Κόμμα Φιλελευθέρων υπό τον Γ. Παπανδρέου, η ΕΠΕΚ υπό τον Σ. Παπαπολίτη και το Κόμμα Αγροτών-Εργαζομένων υπό τον Αλ. Μπαλτατζή.

βουλευτικών εκλογών της 19 Φεβρουαρίου 1956.³⁴¹ Σε αυτό το πνεύμα, η ΦΔΕ κατέθεσε επίσημο διάβημα στον Κ. Καραμανλή στη Βουλή και επιχειρηματολόγησε για την νομιμοποίηση του ΚΚΕ στη διάρκεια των κοινοβουλευτικών συζητήσεων για την ψήφιση του νέου εκλογικού νόμου. Σύμφωνα με τον προσκείμενο στη ΦΔΕ βουλευτή Κ. Μητσοτάκη, στον αντίποδα των «νεφελωδών» εκλογικών μετώπων υπό την ηγεμονία είτε της ΕΔΑ είτε του ΚΚΕ,³⁴² η νομιμοποίησή του τελευταίου θα επέτρεπε την ακριβή καταγραφή των συσχετισμών των πολιτικών δυνάμεων που στη συγχρονία της φαλκιδευόταν, την αποτύπωση των κοινοβουλευτικών εκπροσωπήσεων και την αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας.³⁴³ Η επανεγγραφή του ΚΚΕ στο κοινοβουλευτικό σύστημα διατυπώθηκε εμμέσως, χωρίς την ονομαστική αναφορά του ως κόμματος, και από τον βουλευτή της ΕΠΕΚ Γ. Τζατζάνη, συμμετέχοντα στην Κίνηση Εθνικής Δημοκρατικής Πρωτοβουλίας, μέσω της πρότασης για την καθιέρωση τεσσάρων συγχρονικών πολιτικών παρατάξεων, της άκρας Δεξιάς, της συντηρητικής Δεξιάς, του Κέντρου και της άκρας Αριστεράς.³⁴⁴

Τις παραμονές των εκλογών του 1956 οι πολιτικές διεργασίες στον χώρο της Αριστεράς και της Κεντροαριστεράς επιταχύνθηκαν με τη συγκρότηση ενός νέου πολιτικού σχηματισμού, της Εθνικής Κίνησης Αλλαγής από την ΕΔΑ, το ΔΚΕΛ και την Κίνηση Εθνικής Δημοκρατικής Πρωτοβουλίας. Η προοπτική της εκλογικής καθόδου της τελευταίας και οι βάσιμες ελπίδες να καταταγεί δεύτερη δύναμη αποτέλεσαν τον καταλύτη για την εκλογική συνεργασία της με το Κέντρο, μέσω της ίδρυσης της Δημοκρατικής Ένωσης.³⁴⁵ Στις προγραμματικές αρχές της ίδρυσης της Δημοκρατικής Ένωσης στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής περιλαμβάνονταν η κατάργηση των «έκτακτων μέτρων», των εκτοπίσεων και των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων ως προϋποθέσεων αποκατάστασης της ισοπολιτείας και του εκδημοκρατισμού, η αμνηστία και η επανεξέταση στους απολυμένους δημοσίους υπαλλήλους της εμφυλιοπολεμικής περιόδου.³⁴⁶ Ο σχηματισμός ενός οιονεί αντιδεξιού λαϊκού μετώπου του Κέντρου και της Αριστεράς απέναντι στην Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ) του Κ. Καραμανλή προσέδωσε στις εκλογές ακραία πολωτικό χαρακτήρα. Παρά το γεγονός ότι η Δημοκρατική Ένωση συγκέντρωσε

³⁴¹ Τάσος Τρίκας, *ό.π.*, σ. 345.

³⁴² Συνεδρίασις 12^η της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1955, *ό.π.*, σ. 158.

³⁴³ Στο *ίδιο*, σ. 158.

³⁴⁴ Συνεδρίασις 10^η της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1955, *ό.π.*, σ. 116-117.

³⁴⁵ Τάσος Τρίκας, *ό.π.*, σ. 350-351.

³⁴⁶ Στο *ίδιο*, σ. 355-356.

μεγαλύτερο αριθμό ψήφων και ποσοστό, το «τριφασικό» εκλογικό σύστημα διασφάλισε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία της ΕΡΕ.

Κεφάλαιο 3: Η εφαρμογή της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας την περίοδο 1956-1959

3.1. Η επάνοδος της κοινοβουλευτικής συζήτησης για τα ειρηνευτικά μέτρα κατά την πρώτη περίοδο διακυβέρνησης της ΕΡΕ

Κατά τη διάρκεια της πρώτης θητείας της κυβέρνησης της ΕΡΕ, η συζήτηση για τα μετεμφυλιοπολεμικά μέτρα ειρήνευσης επανήλθε στη Βουλή μέσω της σχετικής επερώτησης που κατέθεσαν οι βουλευτές της Δημοκρατικής Ένωσης Δ. Παπασπύρου, προερχόμενος από τη ΦΔΕ και υπουργός Δικαιοσύνης της δεύτερης κυβέρνησης Πλαστήρα, καθώς και οι βουλευτές Δ. Στρατής και Μ. Γαληνός εκ μέρους του ΔΚΕΛ. Η διάρθρωση της επερώτησης είχε εστιαστεί στην αμνήστευση των 3.209 πολιτικών κρατουμένων, σε ζητήματα που άπτονταν της λειτουργίας του συνδικαλιστικού κινήματος και των εκτοπίσεων των συνδικαλιστικών στελεχών, στο μετεμφυλιοπολεμικό πλέγμα απαγορεύσεων μέσω του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων και στην αφαίρεση της ιθαγένειας των παιδιών των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων που διαβιούσαν στην υπερορία. Ωστόσο, μετά το αίτημα των βουλευτών της ΕΡΕ για τη γενίκευση του περιεχομένου της επερώτησης, οι κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις συμπυκνώθηκαν στο σύνολο της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας.

Οι επερωτώντες βουλευτές έθιξαν καταρχάς την παράταση του εγκλεισμού 1.618 πολιτικών κρατουμένων της κατοχικής περιόδου, δεδομένου ότι η κυβέρνηση Καραμανλή δεν περιελάμβανε μέτρα για τους εκτοπισμένους πριν από τις εκλογές του 1956,³⁴⁷ ενώ εγκαλούνταν για την αθέτηση της προεκλογικής υπόσχεσης για την απόλυση 1.600 πολιτικών κρατουμένων.³⁴⁸ Οι επαχθείς συνθήκες διαβίωσης των εκτοπισμένων στον Άγιο Ευστράτιο είχαν λάβει ήδη δημοσιότητα από το 1955, μέσω της σχετικής έκθεσης του εκπροσώπου του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού,³⁴⁹ ενώ τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου, ενόψει και των διαφαινόμενων βουλευτικών εκλογών, πραγματοποιήθηκε επίσκεψη στο στρατόπεδο από διακομματική αντιπροσωπεία βουλευτών του Κέντρου και της ΕΔΑ.³⁵⁰ Στη συνακόλουθη κοινή έκθεση της αντιπροσωπείας της αντιπολίτευσης προς τον Κ. Καραμανλή, στην οποία διατυπώθηκαν ως αιτήματα η κατάργηση του στρατοπέδου του Αγίου Ευστρατίου και του θεσμού της διοικητικής εκτόπισης, καθώς και η αναγκαιότητα λήψης μέτρων

³⁴⁷ Τάσος Τρίκκας, *ό.π.*, σ. 335.

³⁴⁸ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 63η, 19 Μαρτίου 1957, σ. 199.

³⁴⁹ Τάσος Τρίκκας, *ό.π.*, σ. 335.

³⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 335.

βελτίωσης των όρων διαβίωσης των εξορίστων,³⁵¹ η κυβέρνηση ενέτεινε την κατασταλτική στρατηγική. Πέραν της προσωρινής απόλυσης εκατόν σαράντα εκτοπισμένων ως «αδειούχων», οι υπόλοιποι μεταφέρθηκαν στη Μακρόνησο,³⁵² εγκαινιάζοντας την επαναλειτουργία της ως στρατοπέδου πολιτικών κρατουμένων, ενώ ακολούθησαν νέες εκτοπίσεις μελών και στελεχών της ΕΔΑ. Συγχρόνως, τέθηκαν σε τρίμηνη αργία οι δήμαρχοι του Αιγιάλεω και της Δάφνης από τη νομαρχιακή αρχή Αττικής, εξαιτίας της πρόσληψης οδοκαθαριστών που δεν διέθεταν πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων,³⁵³ γεγονός που καταγγέλλθηκε από τον βουλευτή του Δημοκρατικού Κέντρου Γ. Βαρβούτη ως παράνομη ενέργεια, καθώς το τελευταίο δεν προαπαιτούνταν για την πρόσληψη των εργατών στις δημοτικές υπηρεσίες, κατόπιν σχετικής απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας.³⁵⁴

Οι επερωτώντες βουλευτές υπεραμύνθηκαν της ταυτότητας των φυλακισμένων και των εξορίστων ως πολιτικών κρατουμένων, εκ των οποίων οι 1.618 βαρύνονταν με την κατηγορία των «αντεθνικών» εγκλημάτων της κατοχικής περιόδου και 1.591 βάσει του Γ΄ Ψηφίσματος, και, συνακόλουθα βρίσκονταν έγκλειστοι από την προηγούμενη δεκαετία.³⁵⁵ Στον αντίποδα της κυβερνητικής ρητορικής που εικονογραφούσε τους πολιτικούς κρατουμένους ως παραβάτες του ποινικού δικαίου σύμφωνα με την «εγκληματική» ιδιοπροσωπία του κομμουνισμού, ο Δ. Παπασπύρου ανήγαγε την κοινοβουλευτική συζήτηση στην διακοπή της συμφιλιοτικής πολιτικής των κυβερνήσεων Πλαστήρα, μέσω της αναφοράς στη θεσμική δυνατότητα τόσο της αναθεώρησης των δικαστικών αποφάσεων όσο και της μεταβολής των ποινών των αναθεωρητικών στρατοδικείων και την επανεκδίκαση υποθέσεων ακόμη και των κακουργιοδικείων.³⁵⁶ Επικαλούμενος το πρόσφατο εκλογικό αποτέλεσμα ως δηλωτικό της λαϊκής θέλησης για την αμνήστευση των πολιτικών κρατουμένων, ο Δ. Παπασπύρου κατήγγειλε την κυβέρνηση για τη χειραγώγηση των επιτροπών ασφαλείας και την ασυμβατότητα των εκτοπίσεων με την κοινοβουλευτική δημοκρατία,³⁵⁷ μετατοπίζοντας την αντιπαράθεση στον «δυσισμό» μεταξύ του ισχύοντος ποινικού κώδικα που τις απαγόρευε και του «παρασυντάγματος» που τις επέτρεπε και τις νομιμοποιούσε.

³⁵¹ Στο ίδιο, σ. 335.

³⁵² Στο ίδιο, σ. 335.

³⁵³ Στο ίδιο, σ. 336.

³⁵⁴ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις, 77ή, ό.π., σ. 492.

³⁵⁵ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις, 63ή, ό.π., σ. 189, 197.

³⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 196-197.

³⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 201.

Ο θεσμός της διοικητικής εκτόπισης καταγγέλθηκε και από το ιστορικό στέλεχος του εργατικού κινήματος και επερωτώντα βουλευτή Δ. Στρατή. Πέραν της αναφοράς του στα εξόριστα συνδικαλιστικά στελέχη του Αγίου Ευστράτιο και το σύνολο των προβλημάτων υγείας και διαβίωσης που αντιμετώπιζαν,³⁵⁸ η συζήτηση μετατοπίστηκε από τον βουλευτή στον κρατικό έλεγχο του συνδικαλιστικού κινήματος και τις ασφυκτικές συνθήκες δραστηριοποίησης των εργατικών σωματείων που δεν τελούσαν υπό τον έλεγχο της ανυπόληπτης δοτής διοίκησης Μακρή της ΓΣΣΕ, θεσμικά επιδοτούμενης από την Εργατική Εστία, μέσω της υποχρεωτικής εισφοράς των υπέρ των συνδικαλιστικών οργανώσεων.³⁵⁹ Ο αστυνομικός έλεγχος των ανακοινώσεων των εργατικών σωματείων και η παρακολούθηση των γενικών τους συνελεύσεων από το «συνδικαλιστικό» τμήμα των υπηρεσιών ασφαλείας, η αντισυνταγματική δυνατότητα διάλυσης εργατικών ενώσεων βάσει του Γ΄ Ψηφίσματος, οι απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων λόγω πολιτικών φρονημάτων, η ανυπαρξία του εργατικού ελέγχου στις εισφορές υπέρ της Εργατικής Εστίας και η θεσμική δυνατότητα διαγραφής σωματείων από τα κατά τόπους Εργατικά Κέντρα από την ηγεσία Μακρή³⁶⁰ στοιχειοθετούσαν το πλαίσιο λειτουργίας του μετεμφυλιοπολεμικού συνδικαλισμού και καθιστούσαν επιτακτική, σύμφωνα με τον Δ. Στρατή, την αποκατάσταση των συνδικαλιστικών ελευθεριών.³⁶¹ Από αυτή τη σκοπιά, η ρητορική της κεντροαριστερής αντιπολίτευσης ήταν για πρώτη εστιασμένη στην αναίρεση της ισχύος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας που αφορούσε στον συνδικαλισμό, με παράλληλη τη διατύπωση αιτημάτων εκδημοκρατισμού του ως θεσμού κατεξοχήν αντιπροσωπευτικού. Απηχούσε, άλλωστε, το σταδιακό εγχείρημα ανασυγκρότησης του εργατικού συνδικαλισμού τα προηγούμενα χρόνια: η οργανωτική αποδιάρθρωση των εργατικών σωματείων μετά το τέλος του εμφυλίου είχε σταδιακά αναστραφεί με το σχηματισμό του Δημοκρατικού Συνδικαλιστικού Κινήματος, με προεξάρχοντα τον ίδιο τον Δ. Στρατή, ως δικτύου ανεξάρτητων συνδικαλιστών και την οργάνωση απεργιακών κινητοποιήσεων τη διετία 1955-1956.³⁶² Κυρίως, όμως, αντικατοπτριζόταν η συγκρότηση των Συνεργαζόμενων Εργατοϋπαλληλικών Οργανώσεων Ελλάδος ως χώρου συνδικαλιστικής συνεργασίας

³⁵⁸ Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρίασις 70η, 29 Μαρτίου 1957, σ. 326.

³⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 328.

³⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 323, 326-329.

³⁶¹ Στο ίδιο, σ. 329.

³⁶² Τάσος Τρίκκας, *ό.π.*, σ. 456· Σεραφείμ Σεφεριάδης, «Διεκδικητικό κίνημα και πολιτική: ο ελληνικός συνδικαλισμός πριν από τη δικτατορία 1962-1967», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ. 12, Θεμέλιο, Αθήνα 1998, σ. 15.

πρωτοβάθμιων σωματείων και ομοσπονδιών, αντιπολιτευόμενης στον φιλοκυβερνητικό προσανατολισμό της ΓΣΣΕ, και ως προπλάσματος των Συνδικαλιστικών Οργανώσεων Ελλάδος, του εγχειρήματος ανασυγκρότησης του διεκδικητικού συνδικαλισμού τη δεκαετία του 1960.³⁶³

Η κατατεθειμένη επερώτηση για την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία ολοκληρώθηκε με την αγόρευση του βουλευτή Μ. Γαληνού σχετικά με τη στέρηση της ιδιοκατοίκησης μέσω της Εργατικής Εστίας λόγω της έλλειψης του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων,³⁶⁴ το οποίο καταγγέλθηκε, παράλληλα, και ως προϋπόθεση των επαχθέστερων μορφών χειρωνακτικής εργασίας όχι μόνο στον δημόσιο αλλά και στον ιδιωτικό τομέα.³⁶⁵ Οι προϊστάμενοι των κρατικά ελεγχόμενων γεωργικών συνεταιρισμών υφίσταντο σε πολλές περιπτώσεις απειλές κυρώσεων από τις αστυνομικές αρχές, ενώ απολύονταν και ιδιωτικοί υπάλληλοι λόγω της ύπαρξης συγγενικών τους προσώπων στο ΕΑΜ.³⁶⁶ Συγχρόνως, από τον Μ. Γαληνό τέθηκε και το ζήτημα της ανάκτησης της ελληνικής ιθαγένειας των παιδιών των πολιτικών προσφύγων, τα οποία καταγράφονταν επίσημα ως «ακαθορίστου υπηκοότητας» από τις υπηρεσίες του υπουργείου Εσωτερικών.³⁶⁷

Η διάρθρωση της κατατεθειμένης επερώτησης αποτύπωνε τις οικονομικές συνθήκες της μετεμφυλιακής περιόδου, καθώς, παρά την αύξηση του εθνικού εισοδήματος και την αναπτυξιακή δυναμική της ελληνικής οικονομίας, οι εισοδηματικές ανισότητες αυξάνονταν και ήταν εμφανές το έλλειμμα αναδιανεμητικών πολιτικών.³⁶⁸ Πιο συγκεκριμένα, ο αριθμός των απόρων της περιόδου 1951-1957 υπερέβαινε τα 3.000.000 πληθυσμού, το ¼ του παραγωγικού πληθυσμού στις πόλεις παρέμενε άνεργο και υποαπασχολούμενο,³⁶⁹ ενώ οι συνθήκες στέγασης, με στοιχειώδεις υποδομές υγιεινής και ηλεκτροδότησης, των προλεταριοποιημένων λαϊκών τάξεων των πόλεων ήταν εξαιρετικά επαχθείς.³⁷⁰ Παράλληλα, το εισόδημα των αγροτικών οικογενειών παρέμενε συγκρίσιμο με εκείνο

³⁶³ Σεραφείμ Σεφεριάδης, *ό.π.*, σ. 12.

³⁶⁴ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 70η, *ό.π.*, σ. 333.

³⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 333.

³⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 334.

³⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 333-334.

³⁶⁸ Γιάννης Ν. Γιαννουλόπουλος, *ό.π.*, σ. 315-316· Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Η περίοδος της ανασυγκρότησης 1945-1953 ως στιγμή της σύγχρονης ελληνικής και ευρωπαϊκής ιστορίας», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994, σ. 32.

³⁶⁹ Μ. Λυμπερατος, *ό.π.*, σ. 40.

³⁷⁰ Γιάννης Μαυρής-Χριστόφορος Βερναρδάκης, *ό.π.*, σ. 128-129.

της κατοχικής περιόδου, ενώ σταδιακά διαφαινόταν η αδυναμία οικονομικής συντήρησης των μικροϊδιοκτητών της υπαίθρου.³⁷¹

Σύμφωνα με τον αρχηγό της ΕΠΕΚ, πρώτο αγορητή μετά τη γενίκευση του περιεχομένου της συζητούμενης επερώτησης, τα μέτρα ειρήνευσης αποτελούσαν κομβικό ζήτημα της εσωτερικής πολιτικής, καθώς συμπύκνωναν την πρόθεση εμπέδωσης της μετεμφυλιακής πολιτικής ομαλότητας. Χαράσσοντας τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα την ανθρωπιστική μεταχείριση των ηττημένων του εμφυλίου και τη λήθη του εμφυλιοπολεμικού παρελθόντος και ανανοηματοδοτώντας την τελευταία ως κοινωνικό αιτούμενο σε διάχυτη μορφή και ως προϋπόθεση της πλήρους «πολιτικής δημοκρατίας»,³⁷² ο Σάββας Παπαπολίτης εισηγήθηκε την αναγκαιότητα της μερικής επανεξέτασης της ισχύουσας εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας. Προς αυτήν την κατεύθυνση, οι προτάσεις της ΕΠΕΚ συμπυκνώθηκαν αποκλειστικά στην αμνήστευση των πολιτικών κρατουμένων με την ποινή των ισόβιων δεσμών και την υπό όρους απόλυση και απελευθέρωση των καταδικασμένων σε θάνατο.³⁷³ Ως ξεχωριστή περίπτωση της τοποθέτησης της ΕΠΕΚ για τη μερική χορήγηση της αμνηστίας θεωρήθηκαν οι επιστρατευμένοι από τον ΔΣΕ αγρότες, πολιτικοί πρόσφυγες μετά την έκβαση του εμφυλίου πολέμου, για τους οποίους προτάθηκε ο κατά περίπτωση επαναπατρισμός, σε συνάρτηση με τη στάθμιση της «επικινδυνότητάς» τους, υπό την εποπτεία διακομματικής επιτροπής, που θα μπορούσε να συσταθεί με αρμοδιότητες εισηγητικές στην κυβέρνηση.³⁷⁴

Σε σχέση με την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία, ο αρχηγός της ΕΠΕΚ αντιτάχθηκε στη λειτουργία των έκτακτων στρατοδικείων και στην κατίσχυση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων ως κρατικής πρακτικής ταξινόμησης και προνομιακής μεταχείρισης του πληθυσμού με γνώμονα τα πολιτικά του φρονήματα και εισηγήθηκε την κατάργηση των ατομικών φακέλων των πολιτών, με την αποδοχή της εκκαθάρισης του περιεχομένου τους υπό πλήρεις δικαστικές εγγυήσεις μόνο στην περίπτωση των αιτήσεων χορήγησης του πιστοποιητικού από τους άμεσα ενδιαφερομένους.³⁷⁵ Σε ριζοσπαστικότερο πνεύμα, ο βουλευτής του Δημοκρατικού Κέντρου Γ. Βαρβούτης κατήγγειλε το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων και το ισχύον πλαίσιο συγκρότησης των φακέλων ως τεκμήρια αμφισβήτησης της

³⁷¹ Γιάννης Ν. Γιαννουλόπουλος, *ό.π.*, σ. 316· Γιάννης Μαυρής-Χριστόφορος Βερναρδάκης, *ό.π.*, σ. 129.

³⁷² *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις, 77ή, 9 Απριλίου 1957, *ό.π.*, σ. 486.

³⁷³ Στο ίδιο, σ. 487-488.

³⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 488.

³⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 488.

ελληνικότητας του συνόλου του πληθυσμού της χώρας, δεδομένου ότι η «αντεθνική» δράση στοιχειοθετήθηκε σε πολλές περιπτώσεις υπό το σαθρό πλέγμα των ποικίλων προσωπικών αντιθέσεων των αριστερών και δημοκρατικών πολιτών με τις αστυνομικές αρχές, των ιδιοτελών κινήτρων από πλευράς μαρτύρων, της συμμετοχής στο ΕΑΜ, της αποχής από τις εκλογές του 1946 λόγω αντιμοναρχικής τοποθέτησης ή ακόμη και ενοχοποίησής τους λόγω της αγοράς δημοκρατικών εφημερίδων.³⁷⁶ Σε αυτό το πλαίσιο, η συνακόλουθη μετεμφυλιακή αδυναμία σπουδών και επαγγελματικής αποκατάστασης μέσω της διαίρεσης των πολιτών σε «εθνικώς» και «αντεθνικώς δρώντες» δεν δημιουργούσαν απλώς τους υλικούς όρους του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά και δυνητικά αποσταθεροποιούσαν το αστικό καθεστώς.³⁷⁷

Σε αντίστοιχο πνεύμα, ο Σ. Παπαπολίτης επαναδιατύπωσε την παλαιότερη πρόταση του Κέντρου για τη δικαστική απαγγελία των εκτοπίσεων ως ποινής κατεξοχήν στερητικής της ατομικής ελευθερίας.³⁷⁸ Συναφής υπήρξε και η τοποθέτηση του Γ. Βαρβούτη, που ανέδειξε τον «δυισμό» μεταξύ του «παρασυντάγματος» και του ισχύοντος ποινικού κώδικα, σύμφωνα με τον οποίο οι εκτοπίσεις ήταν απαράδεκτο μέτρο μετεμφυλιακής δίωξης όχι αξιόποινων πράξεων αλλά του πολιτικού φρονήματος, που, στον αντίποδα της διαβίωσης των εξορίστων σε στρατόπεδα όφειλε να μορφοποιείται στην απαγόρευση της διαμονής τους σε συγκεκριμένες περιφέρειες για ορισμένο χρονικό διάστημα.³⁷⁹ Τόσο η ΕΠΕΚ όσο και το Δημοκρατικό Κέντρο τάχθηκαν υπέρ της θεσμικής αναπλαισίωσης της ελευθεροτυπίας με αντίστοιχη νομοθετική πρωτοβουλία από την πλευρά της εκτελεστικής εξουσίας και της κατάργησης των εμφυλιοπολεμικών μέτρων που αφορούσαν τη στέρηση των συντάξεων των αριστερών πολιτών, καθώς και την δήμευση των περιουσιακών τους στοιχείων, προτείνοντας την απόδοσή τους στους φυσικούς τους δικαιούχους.³⁸⁰ Παράλληλα, κοινός τόπος στην τοποθέτηση των μικρότερων κεντρώων σχηματισμών υπήρξαν τα αιτήματα για την κατάργηση του ΑΝ 375/1936, του νομικού πλαισίου περιστολής των συνδικαλιστικών ελευθεριών και των εμφυλιοπολεμικών ψηφισμάτων υπαγωγής της επιστημονικής και της καλλιτεχνικής δραστηριότητας

³⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 492.

³⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 492.

³⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 489.

³⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 491.

³⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 491.

στον έλεγχο των αστυνομικών αρχών ως κρατικών πρακτικών που αντέβαιναν στην κληρονομιά του αρχαιοελληνικού πολιτισμού.³⁸¹

Σε σημείο τομής, ωστόσο, ανάμεσα στην ΕΠΕΚ και το Δημοκρατικό Κέντρο αναδείχθηκαν οι αντίθετες θέσεις που διατύπωσαν για τη μερική ή την ολική κατάργηση των «έκτακτων μέτρων» αντίστοιχα και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ. Παρά την προγραμματική επαγγελία του ΚΚΕ για την ειρηνική μετάβαση στην εθνική δημοκρατική αλλαγή υπό την προϋπόθεση της συγκρότησης ενός διαταξικού πατριωτικού μετώπου κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων υπό την ηγεμονία της εργατικής τάξης,³⁸² ο Σ. Παπαπολίτης διαχωρίστηκε από τη χορήγηση γενικής αμνηστίας και την προοπτική της νομιμοποίησης του ΚΚΕ, αποτιμώντας ως ημιτελείς και ανολοκλήρωτες τις πολιτικές αποφάσεις αυτοκριτικής του ΚΚΕ σχετικά με τη στρατηγική του κατά την προηγούμενη δεκαετία και ως αδιαφοροποίητο τον πολιτικό του προσανατολισμό.³⁸³ Στον πυρήνα της ρητορικής της ΕΠΕΚ η κοινωνική βάση του ηττημένου εαμικού μπλοκ διαχωριζόταν εκ νέου, οκτώ χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου, από την κομμουνιστική ηγεσία και ως πρώτιστος στόχος ιεραρχούνταν η πλήρης κοινωνική του ενσωμάτωση.³⁸⁴ Από την άλλη πλευρά, πολίτευτές του Δημοκρατικού Κέντρου έθεταν ως άμεση προτεραιότητα την κατάργηση του «παρασυντάγματος» ως τη λυδία λίθο για την απάμβλυνση των οξυμμένων κοινωνικών αντιθέσεων, την οριστική υπέρβαση του εμφυλιοπολεμικού παρελθόντος και την αποκατάσταση της πολιτικής ομαλότητας στη δημόσια και την ιδιωτική ζωή ως αποκλειστική δικαιοδοσία της αστικής πολιτικής ηγεσίας.³⁸⁵ Αυτές οι διεργασίες δεν επρόκειτο, σύμφωνα με τον Γ. Βαρβούτη, να λάβουν χώρα σε κοινωνικό κενό, αλλά, αντιθέτως στο έδαφος της συντελεσμένης συμφιλίωσης των αγροτικών πληθυσμών και της αντικειμενικής αδυναμίας επανεκκίνησης του εμφυλίου πολέμου λόγω των ριζικά διαφορετικών κοινωνικών συνθηκών του μεταπολεμικού κόσμου: παρά τις αντίθετες θεωρητικές επεξεργασίες των θεμελιωτών του επιστημονικού σοσιαλισμού, ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος λειτούργησε ως καταλύτης της οκτωβριανής επανάστασης και, αντίστοιχα, η κατάρρευση του κρατικού μηχανισμού κατά την κατοχική περίοδο και η πολιτική πόλωση από την πλευρά των ελληνικών

³⁸¹ Στο ίδιο, σ. 492.

³⁸² «Απόφαση της 7ης Πλατιάς Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ πάνω στο 1ο θέμα», *Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα*. τ. 8ος, 1956-1961, σ. 161, 163, 166.

³⁸³ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις, 77ή, ό.π., σ. 487.

³⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 487.

³⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 493.

αστικών δυνάμεων αποτιμήθηκαν ως οι κύριοι επιτρεπτικοί παράγοντες της ανάπτυξης του κομμουνιστικού κινήματος.³⁸⁶ Υπ' αυτό το πρίσμα η πολιτική δρομολόγηση της λήθης δεν θα λειτουργούσε δικαιωτικά για τα «αντεθνικά εγκλήματα» που τελέστηκαν στη διάρκεια της δεκαετίας του 1940, αλλά θα αποδιάρθρωνε το υλικό υπόστρωμα επανάληψης της εμφύλιας σύγκρουσης, δεδομένου ότι το κύριο συγχρονικό κοινωνικό αιτούμενο συμπυκνωνόταν στην μετεμφυλιακή κοινωνική ευημερία.³⁸⁷ Παρά την συγκεκριμένη προβληματική, ο Γ. Βαρβούτης απέρριψε τον επαναπατρισμό των πολιτικών προσφύγων από την υπερορία ως πρόωρη διαδικασία για τα συγχρονικά δεδομένα της μετεμφυλιακής ειρήνευσης και της οικονομικής ανασυγκρότησης,³⁸⁸ τασσόμενος υπέρ, ωστόσο, της αμνήστευσης του συνόλου των πολιτικών κρατουμένων.³⁸⁹

Από την πλευρά του Δημοκρατικού Κέντρου υποστηρίχθηκε η νομιμοποίηση του ΚΚΕ στην προοπτική του μετεμφυλιοπολεμικού εκδημοκρατισμού. Επικαλούμενος την πολιτική κληρονομιά του Θ. Σοφούλη ως εισηγητή της μετακατοχικής κατευναστικής πολιτικής και της διαμόρφωσης όρων εκδημοκρατισμού και τα μέτρα επεικειάς του Ν. Πλαστήρα, ο Γ. Βαρβούτης ενέγραψε τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ στην προοπτική της θεμελίωσης της ισοπολιτείας.³⁹⁰ Παρά τη διακήρυξη της καταστατικής αντίθεσης του Δημοκρατικού Κέντρου με τον μαρξισμό ως πολιτική θεωρία, καθώς και τον κομμουνισμό και τη δικτατορία του προλεταριάτου ως μορφών οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, η πολιτική αποκατάσταση του ΚΚΕ, θα συνεπαγόταν αναπόδραστα την απεμπόληση της κληρονομιάς του εμφυλίου πολέμου και την ενσωμάτωσή του στο κυρίαρχο πλαίσιο της αστικής νομιμότητας.³⁹¹ Αυτή η εναλλακτική τοποθέτηση, αντιτίθετο, σύμφωνα με τον εκπρόσωπο του Δημοκρατικού Κέντρου στον κυβερνητικό αντικομμουνισμό που προσλαμβάνόταν ως δηλωτικός του ελλείμματος εμπιστοσύνης στις αρχές της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και ως η αποκλειστική εκδοχή του μεταπολεμικού «ολοκληρωτισμού».³⁹² Παράλληλα, η νομιμοποίηση του ΚΚΕ θα λειτουργούσε ανασταλτικά στη λειτουργία του ως πόλου έλξης και πολιτικής αναφοράς της μεταπολεμικής νεολαίας, οι διαμορφωτικοί παράγοντες της οποίας

³⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 496.

³⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 496.

³⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 491.

³⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 497.

³⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 496-497.

³⁹¹ Στο ίδιο, σ. 495.

³⁹² Στο ίδιο, σ. 494.

ανάγονταν στο έδαφος της ηρωοποίησής του ως διωκόμενου κόμματος, του ελλείμματος της ιδεολογικής ηγεμονίας της συντηρητικής και της κεντρίας παράταξης και της μετωπικής πολιτικής των δυνάμεων της Αριστεράς.³⁹³ Συγχρόνως, στο πολιτικό επίπεδο καθ' εαυτό η επαναφορά του ΚΚΕ στη νομιμότητα θα διαμόρφωνε τους όρους υπέρβασης της μετεμφυλιακής πολιτικής ρευστότητας, της μονοπώλησης της εθνικοφροσύνης από τη συντηρητική παράταξη και της εκ βάθρων αναδιάταξης του συσχετισμού των πολιτικών δυνάμεων.³⁹⁴ Με τη συγκεκριμένη πρόταση, η ριζοσπαστική πτέρυγα του Κέντρου αντιτέθηκε στις κατασταλτικές πρακτικές της κυβέρνησης Καραμανλή, που εγκαλούνταν για την οικοδόμηση του κομματικού κράτους και τα μέτρα δίωξης των πολιτικών φρονημάτων, ενώ παράλληλα στον κατεξοχήν υπονομευτικό παράγοντα της εθνικής ασφάλειας και της διαδικασίας μετεμφυλιακής συμφιλίωσης στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας ανήγαγε την «οικονομική ολιγαρχία».³⁹⁵

Η δυνατότητα της επέκτασης της μετεμφυλιακής ειρηνευτικής στρατηγικής σε συνάρτηση με την τρέχουσα πολιτική συγκυρία σε εθνικό και διεθνές επίπεδο προβλήθηκε από το Κόμμα Φιλελευθέρων ως το κύριο ερώτημα και διακύβευμα που απέρρευε από την κατατεθειμένη επερώτηση για τα μέτρα ειρήνευσης.³⁹⁶ Ο Γ. Παπανδρέου οριοθέτησε εκ νέου τη θέση του κόμματος από τη χορήγηση της γενικής αμνηστίας, με αιτιολογική βάση την αναγκαιότητα της κρατικής θωράκισης από την επανάληψη του εμφυλίου πολέμου,³⁹⁷ θέση που εκκινούσε από την αντικομμουνιστική θεωρία των «τριών γύρων» και αποτέλεσε σταθερά στον μετεμφυλιακό δημόσιο λόγο της συντηρητικής πτέρυγας του Κέντρου. Συγχρόνως, επικαλούμενος ως ιστορικό προηγούμενο την προπολεμική χορήγηση αμνηστίας από τον βασιλιά Γεώργιο, αντιπαρέβαλε τη σιωπηρή συγκατάθεση των βενιζελικών κινηματιών του 1935 με το αντίστοιχο έλλειμμα πολιτικής συγκατάθεσης από την ηγεσία του ΚΚΕ μετεμφυλιακά,³⁹⁸ επαναδιατυπώνοντας, παράλληλα, ως αποκλειστικές προϋποθέσεις της αμνήστευσης της δράσης του κομμουνιστικού κινήματος τον παγκόσμιο κατευνασμό του μεταπολεμικού ψυχροπολεμικού διπολισμού. Σύμφωνα με τον συναρχηγό του Κόμματος Φιλελευθέρων, η

³⁹³ Στο ίδιο, σ. 494.

³⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 496.

³⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 496.

³⁹⁶ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις, 72α, 2 Απριλίου 1957, ό.π., σ. 367.

³⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 368.

³⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 367.

προγενέστερη πορεία της σταδιακής ύφεσης του ανταγωνισμού των δύο αντίπαλων κοινωνικοπολιτικών μπλοκ του μεταπολεμικού κόσμου ανακόπηκε από τη σοβιετική επέμβαση στην Ουγγαρία τον προηγούμενο χρόνο, επικαλούμενος, παράλληλα, και την αντίστοιχη θέση της 7ης ολομέλειας του ΚΚΕ σχετικά με τη νέα περίοδο όξυνσης την οποία διέρχονταν οι διεθνείς σχέσεις στο έδαφος του δόγματος Αϊζενχάουερ.³⁹⁹

Παρά την επανάληψη της καταστατικής αντίθεσης του Κόμματος Φιλελευθέρων με την χορήγηση της γενικής αμνηστίας, η διατύπωση συγκεκριμένων θέσεων για τις επιμέρους πτυχές των έκτακτων μέτρων αποτέλεσε τον άξονα της τοποθέτησης του Γ. Παπανδρέου. Ο κατά περίπτωση επαναπατρισμός των πολιτικών προσφύγων αποτέλεσε την επίσημη θέση του κόμματος, στον αντίποδα της προοπτικής της γενικευμένης τους παλιννόστησης και με την παράλληλη επανεπιβεβαίωση του διηνεκούς αποκλεισμού της κομμουνιστικής ηγεσίας από τη συγκεκριμένη διαδικασία.⁴⁰⁰ Παράλληλα, στην προοπτική της οριστικής απελευθέρωσης της συντριπτικής πλειονότητας των εναπομεινάντων 3.200 πολιτικών κρατουμένων, ο Γ. Παπανδρέου εισηγήθηκε τη νομοθετική κατοχύρωση της αρχής της υπό όρους απόλυσής τους: ως προϋποθέσεις της προτάθηκαν η δεκαετής έκτιση της ποινής και η πενταετής «νομιμόφρων» διαβίωση, με την παράλληλη εξαίρεση των περιπτώσεων των «ειδεχθών αντεθνικών εγκλημάτων» κατόπιν δικαστικής κρίσης, σύμφωνα με το αντίστοιχο παράδειγμα των ευρωπαϊκών νομοθεσιών.⁴⁰¹ Σε σχέση με την νομιμοποίηση του ΚΚΕ, ο συναρχηγός του Κόμματος Φιλελευθέρων επανέλαβε τις παλαιότερες θέσεις της συντηρητικής πτέρυγας του Κέντρου, οι οποίες ανάγονταν σε διαφορετικές χρονικότητες. Ως προς τη δόμηση του κομματικού συστήματος ο Γ. Παπανδρέου επανέλαβε τις αναγκαιότητες τόσο της πλήρους νομοθετικής απαγόρευσης της λειτουργίας του συνόλου των κομμουνιστικών κομμάτων σε διεθνή κλίμακα όσο και της διττής θωράκισης του κρατικού μηχανισμού από τον «φασισμό» της Αριστεράς και της Δεξιάς, σύμφωνα με την αντικομμουνιστικό σχήμα των «δύο άκρων». Η αντίθεση στην νομιμοποίηση του ΚΚΕ αναγόταν στη δεκαετία του 1940 με τις θέσεις για τη διάκριση των εθνοφορώνων συνιστωσών του ΕΑΜ και της πατριωτικής κοινωνικής βάσης του από την πολιτική στρατηγική της ένοπλης μετακατοχικής επικράτησης της κομμουνιστικής ηγεσίας έναντι των αντίπαλων της αντιστασιακών οργανώσεων. Σε αυτό το πλαίσιο εκτιμήθηκε από τον Γ. Παπανδρέου

³⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 367-368.

⁴⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 368.

⁴⁰¹ Στο ίδιο, σ. 368-369.

ως αναπόδραστη η ηθική νίκη του ΚΚΕ και η εκ νέου πολιτική ακτινοβολία του στους κόλπους της ελληνικής νεολαίας, με την παράλληλη υπόσκαψη της μετεμφυλιακής εξειρήνευσης ως παρεπόμενων πολιτικών διεργασιών της επαναφοράς του στη νομιμότητα.⁴⁰²

Παρά την αναφανδόν αρνητική τοποθέτηση σε σχέση με τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, το Κόμμα Φιλελευθέρων εισηγήθηκε την πολιτική διευθέτηση, με συναφή νομοθετική πράξη της εκτελεστικής εξουσίας, της επίσημης κήρυξης της λήξης του εμφυλίου πολέμου και τη συνακόλουθη άρση της ισχύος των κρατικών περιορισμών στην ελευθεροτυπία και της λειτουργίας των έκτακτων στρατοδικείων ως πτυχών της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας που ερείδονταν στη νομοθετική κατασκευή της «διαρκούσης ανταρσίας».⁴⁰³ Τέλος, διαμέσου της διακήρυξης της διττής πολιτικής ταυτότητας του κόμματος ως εθνικού και δημοκρατικού, ο Γ. Παπανδρέου εισηγήθηκε την ασυμβατότητα των «προληπτικών διοικητικών μέτρων», στα οποία εγγραφόταν η ιδεολογική και πολιτική νομιμοποίηση των εξοριών και η μακρόχρονη παράταση της ισχύος τους, με την ίδια την αστική δημοκρατία στο επίπεδο των ατομικών ελευθεριών σε περιόδους πολιτικής ομαλότητας και την αποκλειστική επιβολή των εκτοπίσεων κατόπιν αντίστοιχης δικαστικής απόφασης.⁴⁰⁴ Αντίστοιχα, επιφυλακτική ήταν η στάση του Κόμματος Φιλελευθέρων στη διατήρηση της ισχύος των δηλώσεων μετανοίας, υπό το βάρος μιας ουσιοκρατικής πρόσληψης της υποκειμενικότητας των πολιτικών κρατουμένων. Υπ' αυτήν την οπτική, η «ελληνική ψυχολογία» και το «ελληνικό φιλότιμο» ανάγονταν στα προσκόμματα της απόσπασης των δηλώσεων μετανοίας από τις κρατικές αρχές.⁴⁰⁵ Από τον Αχαιό πολιτικό δεν αποκλείστηκε, μάλιστα, ως υπόθεση εργασίας και η ενδεχόμενη παραπλάνηση του κράτους σε περίπτωση αντίστοιχης οδηγίας του ίδιου του ΚΚΕ προς τα μέλη και τους οπαδούς του για την υπογραφή δηλώσεων μετανοίας σε μαζική κλίμακα, ενώ αποτιμήθηκε ως ατελέσφορη η συγκεκριμένη κρατική στρατηγική ιδεολογικής αναμόρφωσης των κομμουνιστών: αφενός ενδυναμώνονταν οι πολιτικοί δεσμοί με το ΚΚΕ των κρατουμένων που αρνήθηκαν «με το φωτοστέφανο του μάρτυρα» και αφετέρου αρκετοί δηλωσίες δεν αποκόπτονταν εν τέλει από το ΚΚΕ, με εμβληματική περίπτωση εκείνη του Άρη Βελουχιώτη.⁴⁰⁶ Τέλος, σε σχέση με το κυρίαρχο πλαίσιο

⁴⁰² Στο ίδιο, σ. 368-369.

⁴⁰³ Στο ίδιο, σ. 369.

⁴⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 370.

⁴⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 371.

⁴⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 371.

συγκρότησης των ατομικών φακέλων των πολιτικών φρονημάτων του συνόλου των πολιτών που δεν ανήκαν μόνο στην κομμουνιστική Αριστερά αλλά και σε ολόκληρο το φάσμα της κεντρώας παράταξης, το Κόμμα Φιλελευθέρων πρότεινε, σταθμίζοντας ως μακρόχρονο το εγχείρημα της εκκαθάρισης του περιεχομένου τους, την απόρρητη χρήση τους από τους μηχανισμούς Ασφαλείας, το ατομικό δικαίωμα των πολιτών για την εκκαθάρισή τους και την καθιέρωση δικαστικών εγγυήσεων για την έκδοση απόφασης στην περίπτωση χρησιμοποίησης του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων.⁴⁰⁷ Αναφορικά με την έκδοση του τελευταίου ως προϋπόθεσης επαγγελματικής αποκατάστασης υπό πλήρεις δικαστικές εγγυήσεις, ο Γ. Παπανδρέου τάχθηκε υπέρ του δραστικού περιορισμού των θέσεων εργασίας στους τομείς της κρατικής γραφειοκρατίας που συνάπτονταν με την δημόσια ασφάλεια και την εθνική άμυνα.⁴⁰⁸ Σε κάθε περίπτωση από τον συναρχηγό του Κόμματος επισημάνθηκε η κρισιμότητα του ζητήματος των φακέλων ως συγκροτητικής παραμέτρου των συζητούμενων μέτρων ειρηνεύσεως για την εγκόλπωση της νέας γενιάς υπό την ιδεολογική ηγεμονία της αποκατεστημένης μεταπολεμικής δημοκρατίας.⁴⁰⁹

Η τοποθέτηση του Κόμματος Φιλελευθέρων σε σχέση με τις επιμέρους πτυχές της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας προσελήφθη από την ΕΔΑ με όρους δεξιάς μετατόπισης του χώρου του Κέντρου συγκριτικά με τις διακηρυγμένες θέσεις του την προεκλογική περίοδο του 1956 στο πλαίσιο της Δημοκρατικής Ένωσης. Ο Ι. Πασαλίδης, εκκινώντας από τη θέση της επαναφοράς του ζητήματος της αμνηστίας ως σταθεράς της δεκαπενταετούς σχεδόν μετακατοχικής περιόδου, δηλωτικής του διακυβεύματος της ολοκλήρωσης της λήθης και της πολιτικής ομαλότητας ή της αένανης αναπαραγωγής των εμφυλιοπολεμικών διαιρέσεων,⁴¹⁰ εστίασε την κοινοβουλευτική αντιπαράθεση στη διάσταση μεταξύ της λαϊκής βούλησης και της αστικής πολιτικής ηγεσίας αναφορικά με τα συζητούμενα μέτρα ειρήνευσης. Η αντιδεξιά ρητορική της ΕΔΑ για τη χορήγηση της γενικής αμνηστίας και την ανασκευή του αντικομμουνιστικού κυβερνητικού λόγου σχετικά με την «αντεθνική» και «εγκληματική» ιδιοπροσωπία του κομμουνιστικού κινήματος οργανώθηκε πολυεπίπεδα. Στοιχειοθετήθηκε με την ιδιοποίηση της συνολικής πολιτικής διάστασης της λήθης του εμφυλιοπολεμικού παρελθόντος και τη διάκρισή της από τα αποτιμώμενα ως ημιτελή ποικιλώνυμα μέτρα ειρήνευσης και επιεικειάς των

⁴⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 371.

⁴⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 372.

⁴⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 372.

⁴¹⁰ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 80ή, 12 Απριλίου 1957, ό.π., σ. 562.

μετεμφυλιακών κυβερνήσεων,⁴¹¹ την ανάδειξη της ανθρωπιστικής διάστασης των διώξεων των πολιτικών κρατουμένων και των πολλαπλών μορφών του κοινωνικού αποκλεισμού των αριστερών πολιτών,⁴¹² την προάσπιση της κληρονομιάς του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ ως αντιφασιστικής και πατριωτικής στο πλαίσιο του συμμαχικού εγχειρήματος για την ήττα του ναζισμού,⁴¹³ την πρόσληψη της ιστορίας της ανθρωπότητας ως διαδικασίας αναπόδραστης προοδοκεντρικής εξέλιξης σε ανώτερα κοινωνικά συστήματα αντί της συγχρονικής αυταρχικής διακυβέρνησης,⁴¹⁴ καθώς και την πρόταση του βουλευτή Στ. Σαράφη για τον καθορισμό συγκεκριμένης ημερομηνίας για την κοινοβουλευτική συζήτηση των πεπραγμένων της κατοχικής περιόδου και τον δημόσιο απολογισμό της στάσης του συνόλου των πολιτικών παρατάξεων.⁴¹⁵ Στον αντίποδα της τελετουργικής επίκλησης του κομμουνιστικού κινδύνου, της συνακόλουθης «μισαλλοδοξίας» και του πολιτικού «ρεβανσισμού» από την κυβέρνηση Καραμανλή,⁴¹⁶ ο καθοριστικός παράγοντας της εμπλοκής της χώρας στον εμφύλιο πόλεμο υπήρξε, σύμφωνα με τον πρόεδρο της ΕΔΑ, η μονομερής καταστρατήγηση των όρων της συμφωνίας της Βάρκιζας από τη Δεξιά και η αμυντική διολίσθηση στην ένοπλη σύγκρουση του κοινωνικού μπλοκ του ΕΑΜ στην αγροτική Ελλάδα.⁴¹⁷ Σε αυτό το πλαίσιο, η διεκδίκηση της γενικής αμνηστίας αποσυνδέθηκε ως κομματικό αιτούμενο που πιστωνόταν αποκλειστικά στην ΕΔΑ και προβλήθηκε από τον Ι. Πασαλίδη ως αντικείμενο διεκδίκησης ευρύτερων κοινωνικών και πολιτικών φορέων που διαπερνούσε το σύνολο των πολιτικών παρατάξεων, στο έδαφος της θεωρούμενης ως συντελεσμένης συμφιλίωσης στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας.⁴¹⁸ Η πρόταση της ΕΔΑ, μάλιστα, για τη χορήγηση της γενικής αμνηστίας ήταν αμφίπλευρη, προς την κατεύθυνση συμπερίληψης και των δωσιλόγων της κατοχικής περιόδου.⁴¹⁹

Στον λόγο της ΕΔΑ η διαδικασία του μεταπολεμικού εκδημοκρατισμού διαχωριζόταν από την κρατική πρακτική της μανιχαϊστικής ιδεολογικής ταξινόμησης

⁴¹¹ Στο ίδιο, σ. 563.

⁴¹² Στο ίδιο, σ. 564.

⁴¹³ Στο ίδιο, σ. 564-565.

⁴¹⁴ Στο ίδιο, σ. 565.

⁴¹⁵ Στο ίδιο, σ. 565.

⁴¹⁶ Στο ίδιο, σ. 564.

⁴¹⁷ Στο ίδιο, σ. 564.

⁴¹⁸ Στο ίδιο, σ. 564· όπως χαρακτηριστικά σημείωνε ο Ι. Πασαλίδης, «Πώς, κύριε Υπουργέ, είναι δυνατόν ένα κόμμα υπό διωγμόν, να σηκώσει, ποίους να κινούνται υπέρ της αμνηστίας, σημαντικούς παράγοντας της δημόσιας ζωής, ποίους Εκκλησίες, επιστήμονας, πολιτικούς και πολλούς άλλους. Αλλά, εάν όλοι αυτοί οι οπαδοί δεν ανήκουν εις ημας αλλά κατά το πλείστον ανήκουν εις την ηνωμένη δεξιά παράταξι, δηλαδή Κέντρον και Δεξιά, όχι στην ΕΔΑ».

⁴¹⁹ Στο ίδιο, σ. 567.

των πολιτών και την κυβερνητική πρόσληψη του έθνους με παραταξιακούς όρους.⁴²⁰ Αντίθετα, ο Ι. Πασσαλίδης εισηγήθηκε την περιφρούρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και την πολιτική του αποκατάσταση στο πλαίσιο της αστικής νομιμότητας, καθώς και τον επαναπατρισμό των πολιτικών προσφύγων και την υποστήριξη των φιλικών σχέσεων της χώρας με τα κράτη του ανατολικού συνασπισμού στον αντίποδα των κυβερνητικών αιτιάσεων περί συνέχισης της «ανταρσίας στο εξωτερικό».⁴²¹ Η τελευταία ως νεότευκτη, μάλιστα, εκδοχή της αντικομμουνιστικής κυβερνητικής ρητορικής αποδιδόταν από την ΕΔΑ στις συνθήκες «επιβουλής» της χώρας από τον ξένο παράγοντα, καθώς και στους εγχώριους πολιτικούς κύκλους που διαίωνιζαν την «πολιτική ανωμαλία» προς όφελος των κομματικών τους συναλλαγών και προς την κατεύθυνση απόκρουσης της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής ως εναλλακτικής μεταπολεμικής στρατηγικής της κοινοβουλευτικής Αριστεράς.⁴²² Σε κάθε περίπτωση, οι διαιρετικές τομές της δεκαετίας του 1940 και η συγχρονική διαχωριστική γραμμή δεξιάς-αντιδεξιάς αντικατοπτρίστηκαν στην πλαισίωση της αντιπολιτευτικής τακτικής της ΕΔΑ και με την καταγγελτική αρθρογραφία του Αντ. Μπριλλάκη στην *Αυγή* εναντίον του υφυπουργού Δημοσίας Τάξης Ε. Καλαντζή ως συνεργάτη της μεταξικής δικτατορίας.

Στο έδαφος αυτών των κοινοβουλευτικών αντιπαραθέσεων με αντικείμενο τα συζητούμενα μέτρα ειρήνευσης, η ρητορική της κυβέρνησης Καραμανλή παρέμεινε αδιαφοροποίητη από τα κυρίαρχα αντικομμουνιστικά σχήματα που παρήχθησαν καθ' όλη τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Η απάντηση των αρμόδιων υπουργών και των αγορητών βουλευτών της συντηρητικής παράταξης στοιχειοθετήθηκε με την «εγκληματική» και «αντεθνική» δράση του ΚΚΕ την προηγούμενη δεκαετία, που συμπυκνώθηκε στην απουσία της εθνικοαπελευθερωτικής διάστασης του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ,⁴²³ τον ένοπλο ανταγωνισμό τους με τις εθνικόφρονες αντιστασιακές οργανώσεις,⁴²⁴ τις αναφορές των πολυάριθμων νεκρών του εμφυλίου πολέμου και τις προπολεμικές προτεραιότητες συγχρονισμού της στρατηγικής της κομμουνιστικής Αριστεράς με τις υποδείξεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς για την απόσχιση της Μακεδονία από την ελληνική εδαφική επικράτεια.⁴²⁵ Από αυτή τη σκοπιά, η προοπτική χορήγησης της γενικής αμνηστίας και του επαναπατρισμού των πολιτικών

⁴²⁰ Στο ίδιο, σ. 566.

⁴²¹ Στο ίδιο, σ. 566-567.

⁴²² Στο ίδιο, σ. 567.

⁴²³ Στο ίδιο, σ. 572-573.

⁴²⁴ Στο ίδιο, σ. 572-573.

⁴²⁵ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 72α, 2 Απριλίου 1957, ό.π., σ. 376-377.

προσφύγων αποκλείστηκε εκ νέου, με αιτιολογική βάση την αναπαράσταση των «αντεθνικών εγκλημάτων», τη συνέχιση της «ανταρσίας» στο εξωτερικό και την υπαγωγή της ΕΔΑ στην προσφιλή κομμουνιστική τακτική της λαϊκής παραπλάνησης.⁴²⁶ Υπό συζήτηση, σύμφωνα με τον υπουργό Εσωτερικών Δ. Μακρή, θα μπορούσε να τεθεί μόνο η βραχύχρονη αμνήστευση μεμονωμένων προσώπων αντί κομμάτων, πρακτική που αντιδιαστέλλοταν με τη γενίκευσή της και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ.⁴²⁷ Μοναδικό νέο στοιχείο ανανέωσης της κυβερνητικής αντικομμουνιστικής ρητορικής που απέκλειε την άρση της ισχύος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας αποτέλεσε ο υπονομευτικός ρόλος του ΚΚΕ σε σχέση με το κυπριακό ζήτημα, διαμέσου της απεμπόληση της αρχής της αυτοδιάθεσης προς την κατεύθυνση της διασυμμαχικής διπλωματικής διευθέτησής του.⁴²⁸

Σε σχέση με τα άμεσα επίμαχα ζητήματα της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας που ανέκυψαν από την κατατεθειμένη επερώτηση, από την πλευρά του υπουργού Εσωτερικών καταγράφηκε η αόριστη δέσμευση επανεξέτασης, είτε προς την κατεύθυνση διατήρησης, είτε προς την τροποποίηση ή μεταρρύθμιση του πλαισίου της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας με τη στάθμιση του κομμουνιστικού κινδύνου. Ο μετεμφυλιακός περιορισμός των φακέλων των πολιτικών φρονημάτων των πολιτών στους 200.000, η καθιέρωση της μορφής του «ανοικτού φακέλου» από τον Ε. Καλαντζή και η ανακοίνωση της έκδοσης εγκυκλίου κατάργησης φακέλων υπό την προϋπόθεση διάψευσης του περιεχομένου τους ή της δήλωσης μετανοίας διαχωρισμού του πολίτη από το «ενεργόν στρατόπεδον της ανατροπής» προβλήθηκαν ως μορφές χαλάρωσης των έκτακτων μέτρων.⁴²⁹ Συγχρόνως, από τον Δ. Μακρή εξαγγέλθηκε η διατήρηση του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων για τη στελέχωση των νευραλγικών τομέων του κρατικού μηχανισμού, ενώ ο υπουργός υπεραμύνθηκε της υπάρχουσας σύνθεσης των επιτροπών ασφαλείας και με δικαστικούς λειτουργούς για την απόφαση της διοικητικής εκτόπισης.⁴³⁰ Προς την κατεύθυνση της ιδεολογικής αναδιαπαιδαγώγησης στο πλαίσιο του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού και της βαθμιαίας απελευθέρωσης των πολιτικών κρατουμένων, ο βουλευτής της ΕΡΕ Δ. Ιωάννου πρότεινε τη συγκρότηση

⁴²⁶ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 63η, 9 Μαρτίου 1957, *ό.π.*, σ. 193· *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 80ή, 12 Απριλίου 1957, *ό.π.*, σ. 68.

⁴²⁷ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 72α, 2 Απριλίου 1957, *ό.π.*, σ. 378.

⁴²⁸ Στο ίδιο, σ. 376-377.

⁴²⁹ Στο ίδιο, σ. 372-373.

⁴³⁰ Στο ίδιο, σ. 374-375.

διακομματικής επιτροπής με «διαφωτιστικό» ρόλο, από την οποία θα εξαιρούνταν η ΕΔΑ ως «ακροαριστερός» πολιτικός σχηματισμός.⁴³¹

Συνολικότερα, ο πυρήνας της συντηρητικής σκέψης ανιχνεύεται στον Π. Κανελλόπουλο, ο οποίος επιχείρησε την κατασκευή της διάκρισης ανάμεσα στην ανθρώπινη επιείκεια και την άρση της ισχύος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας. Σύμφωνα με τον Αχαιό πολιτικό, πέραν της εγγραφής του «ολοκληρωτισμού» στην ιδιοπροσωπία του κομμουνισμού, οποιαδήποτε αναλογία μεταξύ των επαναστατικών κινήματων της ανθρώπινης ιστορίας με τον κομμουνισμό αναιρούνταν λόγω του ιστορικά πρωτότυπου τρόπου ανάπτυξης του τελευταίου με όρους παγκόσμιου κινήματος στον αντίποδα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, της θεωρητικής επαγγελίας της επαναστατικής κατάληψης της πολιτικής εξουσίας και του ελληνικού παραδείγματος της συμφωνίας της Βάρκιζας ως δηλωτικού της εφεκτικής στάσης του κράτους έναντι του ΚΚΕ. Συνακόλουθα, υπ' αυτή την οπτική, οι δυνατότητες της χορήγησης γενικής αμνηστίας και της άρσης της ισχύος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας ήταν ανύπαρκτες.⁴³² Πολύ περισσότερο, η γεωπολιτική θέση της χώρας στις συνθήκες του οξέος ψυχροπολεμικού διπολισμού και πιθανού νέου παγκοσμίου πολέμου, με επαπειλούμενη προοπτική τη χρήση της ατομικής βόμβας, υπαγόρευε την πλήρη θωράκιση της χώρας έναντι του κομμουνιστικού κινδύνου.⁴³³ Από αυτή τη σκοπιά, σύμφωνα με τον Π. Κανελλόπουλο, ήταν αφενός απαραίτητη η διάκριση της λήθης ως ηθικής έννοιας και της γενικής αμνηστίας ως νομικού όρου και κρατικής πρακτικής και αφετέρου αδύνατη η νομική λήξη του εμφυλίου πολέμου, τόσο λόγω της αποκλειστικής ευθύνης της κομμουνιστικής ηγεσίας στην εκκίνησή του όσο και της διατήρησης της επαναστατικής δυναμικής του ανατολικού συνασπισμού.⁴³⁴ Άλλωστε, σύμφωνα με τον Αχαιό πολιτικό, το κομμουνιστικό φαινόμενο θεμελιώθηκε ιστορικά ως αντίπαλο πρότυπο κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης στη «βίαση» και «συνωμοτική» στρατηγική της κομμουνιστικής μειοψηφίας αντί της λαϊκής επανάστασης ή της εκλογικής διαδικασίας.⁴³⁵ Στο ίδιο πνεύμα, υποστηρίχθηκε ως αδύνατη η κατοχύρωση συνθηκών πλήρους ελευθερίας έκφρασης και ελευθεροτυπίας, με την ένταξη ακόμη και της *Αυγής* στον

⁴³¹ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 80ή, 12 Απριλίου 1957, *ό.π.*, σ. 572.

⁴³² *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις, 77ή, *ό.π.*, σ. 499.

⁴³³ Στο ίδιο, σ. 500.

⁴³⁴ Στο ίδιο, σ. 500.

⁴³⁵ Στο ίδιο, σ. 500· σύμφωνα με τον Π. Κανελλόπουλο, τόσο η ΕΣΣΔ όσο και οι υπόλοιπες χώρες του ανατολικού συνασπισμού διαμορφώθηκαν ιστορικά υπό την επιβολή της «κομμουνιστικής μειοψηφίας».

κομμουνιστικό Τύπο, διαμέσου της οποίας η Αριστερά επιχειρούσε την παραπλάνηση της μεταπολεμικής νεολαίας.⁴³⁶ Ο Αχαιός πολιτικός πρότεινε την εξέταση του ενδεχομένου απελευθέρωσης των εκτοπισμένων του Αγίου Ευστρατίου υπό την προϋπόθεση της διαρκούς αστυνομικής παρακολούθησης χωρίς την απόσπαση προφορικής ή γραπτής δήλωσης μετανοίας.⁴³⁷ Καταληκτικά, υπογράμμισε την αμετάκλητη ταξινόμηση του δωσιλογισμού ως κατακριτέου συγκυριακού φαινομένου της κατοχικής περιόδου έναντι της διαρκούς παροντικής κομμουνιστικής απειλής, ανεξαρτήτως των καμπών της πολιτικής συγκυρίας και της εκλογικής δύναμης ενός κομμουνιστικού κόμματος, η ανάσχεση της οποίας ήταν νομοτελειακά αδύνατη από την πλευρά της αστικής δημοκρατίας χωρίς την διατήρηση των «έκτακτων μέτρων».⁴³⁸ Σε αυτό το επίπεδο διαμορφωνόταν και το σημείο τομής μεταξύ της συντηρητικής παράταξης και του Κέντρου, καθώς σύμφωνα με τον Γ. Παπανδρέου, την εναλλακτική μετεμφυλιακή στρατηγική όφειλε να αποτελέσει ο σταδιακός εκδημοκρατισμός, με την εξαίρεση της γενικής αμνηστίας και της νομιμοποίησης του ΚΚΕ, ως συντελεστής της εθνικής ασφάλειας και της αστικής δημοκρατίας στο έδαφος της πολιτικής ομαλότητας και μερικού κατευνασμού στο επίπεδο των διεθνών σχέσεων μεταξύ του δυτικού κόσμου και του ανατολικού μπλοκ.⁴³⁹ Από την πλευρά της συντηρητικής παράταξης η απρόσκοπτη τήρηση της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας αναγόταν σε συντελεστή της θεσμικής διασφάλισης του μετεμφυλιακού πλέγματος εξουσίας, στο πλαίσιο του οποίου οποιαδήποτε παρέκκλιση ταυτιζόταν και με την αμφισβήτησή του, τροφοδοτώντας την ανασφάλεια της νικήτριας παράταξης του εμφυλίου.

⁴³⁶ Στο ίδιο, σ. 500-501.

⁴³⁷ Στο ίδιο, σ. 501.

⁴³⁸ Στο ίδιο, σ. 501-502· σύμφωνα με τον Π. Κανελλόπουλο, «η περίπτωσης της δια της δημοκρατικής οδού επικρατήσεως του κομμουνισμού δεν υπάρχει. Υπάρχει, όμως, η περίπτωσης, εντός του πλαισίου της Δημοκρατίας, το νοούμενον το αντιδημοκρατικών και ολοκληρωτικών κόμμα, το κόμμα, το οποίο ονομάζεται κομμουνιστικόν, και με μίαν δύναμιν 20%, 15% και 5% ακόμη, αν οργανωθη καλώς, και του επιτρέψωμεν την συνωμοτικήν δρασιν, να αναλαβη την εξουσίαν. Η Δημοκρατία είναι υποχρεωμένη να αντιταχθη, όχι μόνον όταν έλθη η ώρα η κρίσιμος αλλά πρέπει την ιδέαν της αντιστάσεως να την μεταβάλη εις θεσμόν».

⁴³⁹ Στο ίδιο, σ. 502.

3.2. Η γενίκευση της αντικομμουνιστικής στρατηγικής μετά τα εκλογικά αποτελέσματα του 1958

Η κυβέρνηση της ΕΡΕ βρέθηκε αντιμέτωπη στις αρχές του 1958 με πολιτική κρίση, αφορμή της οποίας αποτέλεσε η πρωθυπουργική απόφαση για τη θεσμοθέτηση του νέου εκλογικού συστήματος ενισχυμένης αναλογικής, που υπήρξε προϊόν των διμερών διαπραγματεύσεων μεταξύ του Κ. Καραμανλή και του Γ. Παπανδρέου, συναρχηγού του ενοποιημένου Κόμματος Φιλελευθέρων. Οι παράγοντες, ωστόσο, της σοβούσας πολιτικής κρίσης ανιχνεύονταν ήδη από την πρώτη περίοδο της διακυβέρνησής της ΕΡΕ το 1956, όταν η κυβέρνηση Καραμανλή απέβλεπε, λόγω της τουρκικής στάσης, στη συμβιβαστική διευθέτηση του κυπριακού ζητήματος, μέσω της παραχώρησης ενός Συντάγματος αυτοκυβέρνησης, έναντι της αυτοδιάθεσης ως άμεσης προοπτικής.⁴⁴⁰ Η κατάρρευση των διαπραγματεύσεων μεταξύ της βρετανικής και της κυπριακής πλευράς τον Μάιο του 1956 και ο μερικός αναπροσανατολισμός της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής καθ' όλη την επόμενη διετία σε μια συγκυρία όξυνσης του κυπριακού ζητήματος⁴⁴¹ αφενός τροφοδότησαν την εσωκομματική αμφισβήτηση του Κ. Καραμανλή και αφετέρου ενεργοποίησαν ποικίλες διεργασίες για τις δυνατότητες σχηματισμού μιας συμμαχικής κυβέρνησης ΕΡΕ-Κόμματος Φιλελευθέρων από την υπάρχουσα Βουλή,⁴⁴² ως ικανότερης των διαπραγματεύσεων για το κυπριακό ζήτημα και την εγκατάσταση πυραύλων μέσου βεληνεκούς επί του ελληνικού εδάφους.

Η αφαίρεση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας από την ΕΡΕ επήλθε τελικά με την παραίτηση των υπουργών Εμπορίου και Βιομηχανίας Π. Παπαληγούρα και Δημοσίων Έργων Γ. Ράλλη, καθώς και άλλων δεκατριών βουλευτών στα τέλη Φεβρουαρίου 1958. Στην περίπτωση του Γ. Ράλλη, κύριος λόγος της παραίτησης και αποχώρησής του από τη Βουλή υπήρξε η αντίθεσή του στο υπουργικό συμβούλιο με τη συμφωνία μεταξύ του πρωθυπουργού και του Γ. Παπανδρέου για το νέο εκλογικό

⁴⁴⁰ Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ. 192.

⁴⁴¹ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου έως τη δικτατορία», στο Γιάννης Βούλγαρης, Ηλίας Νικολακόπουλος, Σωτήρης Ριζάς, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Ιωάννης Στεφανίδης, *Ελληνική πολιτική Ιστορία 1950-2004*, Θεμέλιο, Αθήνα 2011, σ. 35· σύμφωνα με τον Η. Νικολακόπουλο, ο στόχος της απελευθέρωσης του εκτοπισμένου στις Σεϋχέλλες αρχιεπισκόπου Μακαρίου, η προσπάθεια εξασφάλισης της αμερικανικής υποστήριξης στους κόλπους του ΟΗΕ, η ανεπίσημη πρώτη επίσκεψη του Σοβιετικού υπουργού Εξωτερικών στην Αθήνα και η άρνηση υποστήριξης της αγγλογαλλικής επέμβασης στο Σουέζ στοιχειοθετούσαν τη μερική αναθεώρηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, που καρποφόρησε ως το 1957.

⁴⁴² Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ. 192-195· σύμφωνα με τον Σ. Ριζά, κυβερνητικά στελέχη, όπως ο Π. Παπαληγούρας, προσανατολίζονταν στη συγκρότηση ενός νέου κυβερνητικού σχήματος υπό την ΕΡΕ και το Κόμμα Φιλελευθέρων, ενώ ο ίδιος ο Κ. Καραμανλής θεωρούσε και τον Σ. Βενιζέλο ως πρωταγωνιστή των διεργασιών ανατροπής του.

σύστημα ως προπομπό ενδεχόμενης κοινοβουλευτικής ενίσχυσης της Αριστεράς, στις συνθήκες κομματικής πολυδιάσπασης του Κέντρου.⁴⁴³ Σε αυτό το πλαίσιο, έγιναν τελικά αποδεκτές από τον βασιλιά Παύλο η υποβολή της παραίτησης της κυβέρνησης από τον Κ. Καραμανλή και οι εισηγήσεις του τελευταίου και του Γ. Παπανδρέου, με κοινή συνισταμένη τη διάλυση της Βουλής του 1956⁴⁴⁴ και τη διενέργεια βουλευτικών εκλογών για την υπέρβαση της πολιτικής κρίσης. Παρά τη δυσκολία χειρισμού της πολιτικής κρίσης από την πλευρά του Στέμματος, ο βασιλικός προσανατολισμός παρέμενε εστιασμένος στη συγκρότηση σταθερών αντικομμουνιστικών κυβερνήσεων, εν προκειμένω υπό τον Κ. Καραμανλή, έναντι του κατακερματισμένου κεντρώου χώρου, τα μικρότερα κόμματα του οποίου έρρεπαν σε συνεργασίες με την κομμουνιστική Αριστερά.⁴⁴⁵

Ο νέος εκλογικός νόμος με τον οποίο διενεργήθηκαν οι εκλογές του Μαΐου του 1958 υπήρξε απόρροια του συμβιβασμού του Κ. Καραμανλή και της ηγεσίας του Κόμματος Φιλελευθέρων, υπό το υπό το βάρος των προφανών πιέσεων της τελευταίας για την αλλαγή του προγενέστερου «τριφασικού» συστήματος, ως απαγορευτικού του πολιτικού ανταγωνισμού μεταξύ της συντηρητικής παράταξης και του Κέντρου, και υπό την απειλή της αποχής ως διεξόδου αποφυγής για το τελευταίο μιας νέας εκλογικής συνεργασίας με την ΕΔΑ, ανάλογης με αυτήν του 1956.⁴⁴⁶ Προς την κατεύθυνση της δραστηκής περιστολής της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης της ΕΔΑ και των περιθωρίων της μετωπικής πολιτικής της, διαμέσου μιας ενδεχόμενης εκλογικής συνεργασίας της με το Κόμμα Προοδευτικών υπό τον Σπ. Μαρκεζίνη – διμερείς διαπραγματεύσεις που οδηγήθηκαν τελικά σε αποτυχία- θεσμοθετήθηκαν εξαιρετικά περιοριστικές προϋποθέσεις για τη συμμετοχή στην δεύτερη κατανομή:⁴⁴⁷ απαιτούνταν η υπέρβαση του 25%, του 35% και του 40% για τα αυτοτελή κόμματα, τους δικομματικούς συνασπισμούς και τους πολυκομματικούς συνασπισμούς αντίστοιχα. Σε αυτό το διαμορφούμενο πλαίσιο, οι δυνάμεις της αντιπολίτευσης τριχοτομήθηκαν μεταξύ της ΕΔΑ, του Κόμματος Φιλελευθέρων και της ΠΑΔΕ υπό τον Σ. Μαρκεζίνη, προδιαγράφοντας την εκλογική νίκη της ΕΡΕ με ποσοστό 41,2%. Η ανάδειξη, ωστόσο, της ΕΔΑ ως αξιωματικής αντιπολίτευσης και του Κόμματος

⁴⁴³ Στο ίδιο, σ. 196.

⁴⁴⁴ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου έως τη δικτατορία», *ό.π.*, σ. 36.

⁴⁴⁵ Σωτήρης Ριζάς, *ό.π.*, σ. 200.

⁴⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 197.

⁴⁴⁷ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου έως τη δικτατορία», *ό.π.*, σ. 36.

Φιλελευθέρων στην τρίτη κοινοβουλευτική θέση αποτέλεσε τομή στους όρους άρθρωσης των μετεμφυλιακών πολιτικών εκπροσωπήσεων, με πιθανή τη συνακόλουθη μετεκλογική διαμόρφωση ενός πολωτικού, διπαραταξιακού κομματικού συστήματος υπό την ΕΡΕ και την ΕΔΑ,⁴⁴⁸ με την τελευταία να έχει διευρυνθεί μάλιστα με στελέχη και βουλευτές της κεντροαριστεράς και της Δεξιάς, όπως τον Η. Τσιριμώκο και τον Σ. Μερκούρη αντίστοιχα.⁴⁴⁹ Αρκετούς μήνες αργότερα, η προοπτική του κυοφορούμενου διπολικού συστήματος μεταξύ της ΕΡΕ και της ΕΔΑ αποτιμήθηκε από την *Ελευθερία*, στο αφιέρωμα της ετήσιας ανασκόπησης του 1958, ως «περιπλοκή» του πολιτικού συστήματος, εγγράφοντας τη διευθέτηση του κυπριακού και την αντιμετώπιση της ΕΔΑ ως φιλοκομμουνιστικού κόμματος στην κυβερνητική απόπειρα ανάσχεσης και αναστροφής του ρεύματος προς τον αντιδυτικισμό και την Αριστερά.⁴⁵⁰

Η εκλογική επιτυχία της ΕΔΑ εδράστηκε καταρχάς στην πολιτική κεφαλαιοποίηση της εκτεταμένης κοινωνικής δυσaréσκειας των μισθωτών και των αγροτικών στρωμάτων. Το χαμηλό επίπεδο των μισθών, των τιμών και των όρων διάθεσης των αγροτικών προϊόντων, οι επαχθείς συνθήκες επιβίωσης των αγροτών και η ανεργία συναρθρώθηκαν με τα αιτήματα εισοδηματικής αναδιανομής της ΕΔΑ, της οποίας η πολιτική δραστηριότητα στα αστικά κέντρα και τις αγροτικές περιοχές ήταν εντατική καθ' όλη την προεκλογική περίοδο.⁴⁵¹ Παράλληλα, η ΕΔΑ ενισχύθηκε από την δραστική μείωση της εκλογικής επιρροής των μακρότερων κεντρικών σχηματισμών.⁴⁵² Στην εκλογική άνοδο της Αριστεράς συνετέλεσε και το διογκούμενο αντιδυτικό και αντιαμερικανικό ρεύμα της περιόδου σε σχέση με την ελληνική εξωτερική πολιτική. Καταλύτης του ρεύματος αυτού υπήρξαν οι αποτυχημένες διαπραγματεύσεις για το διεθνοποιημένο στους κόλπους του ΟΗΕ κυπριακό ζήτημα στη συγκυρία της αποαποικιοποίησης, καθώς και ο κίνδυνος πολεμικής εμπλοκής της χώρας στο πλαίσιο της συμμετοχής στο ΝΑΤΟ και της επαπειλούμενης προοπτικής εγκατάστασης αμερικανικών πυραυλικών συστημάτων στο ελληνικό έδαφος.⁴⁵³ Η ΕΔΑ τοποθετήθηκε υπέρ του αγώνα των Ελληνοκυπρίων με το αντιφατικό αίτημα της

⁴⁴⁸ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, ό.π., σ. 256-257.

⁴⁴⁹ Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου έως τη δικτατορία», ό.π., σ. 37-38.

⁴⁵⁰ «Η πολιτική εξέλιξις της Ελλάδας κατά το 1958», *Ελευθερία*, 21 Δεκεμβρίου 1958.

⁴⁵¹ Σωτήρης Ριζάς, ό.π., σ. 200-201.

⁴⁵² Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές*, ό.π., σ. 242-246.

⁴⁵³ Σωτήρης Ριζάς, ό.π., σ. 201.

«Ένωσης» του νησιού με την Ελλάδα ως «άσκησης της αυτοδιάθεσης»,⁴⁵⁴ εγγράφοντας τον αντινατοϊκό, αντιαμερικανικό και αντιβρετανικό της λόγο στη διελκυστίνδα των διπλωματικών προσφυγών στον ΟΗΕ και της αντίθεσης στην ακολουθούμενη ελληνική εξωτερική πολιτική στο πλευρό των δυτικών κρατών, με αντίπαλο μπλοκ αναφοράς την ΕΣΣΔ ως τον κατεξοχήν αυθεντικό εκφραστή και διπλωματικό υποστηρικτή των εθνικοαπελευθερωτικών αντιαποικιοκρατικών κινημάτων.⁴⁵⁵

Η θητεία της νέα κυβέρνησης της ΕΡΕ, με ευρεία κοινοβουλευτική πλειοψηφία και σταθεροποιημένη πλέον την εσωκομματική θέση του ίδιου του Κ. Καραμανλή, σφραγίστηκε με την ταχύρυθμη διαλλακτική διευθέτηση του κυπριακού, που μορφοποιήθηκε στην παραχώρηση συντάγματος και την περιορισμένη μορφή ανεξαρτησίας με τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου το 1959.⁴⁵⁶ Στην εσωτερική πολιτική, η συμφωνία σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) το 1959 αντανάκλασε την αναπτυξιακή μετεμφυλιακή τροχιά της ελληνικής οικονομίας, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, με τη συγκράτηση του πληθωρισμού σε χαμηλά επίπεδα, την ισχυροποίηση της δραχμής, την εκτέλεση ορισμένων μεγάλων δημόσιων έργων στους τομείς του εξηλεκτρισμού και των συγκοινωνιών και την αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής.⁴⁵⁷ Ωστόσο, η περίοδος 1958-1961 επικαθορίστηκε από την κλιμακούμενη αυταρχική διακυβέρνηση Καραμανλή, στο φόντο της ανάδειξης της Αριστεράς ως αξιωματικής αντιπολίτευσης.

Πιο συγκεκριμένα, η εκτεταμένη εκ νέου ενεργοποίηση των εκατόν δέκα διοικητικών εκτοπίσεων την επαύριον των εκλογών εναντίον μελών και οπαδών της ΕΔΑ, ο αποκλεισμός των θεσμικών επαφών με τους εκπροσώπους της και η ένταση της αστυνομικής καταστολής εναντίον της, οι καταγγελίες για βομβιστικές ή εμπρηστικές επιθέσεις εναντίον των γραφείων της, καθώς και για απόπειρα δολοφονικής επίθεσης εναντίον της βουλευτή Β. Θανασέκου σε ομιλία της στη Φθιώτιδα και η διαρροή πληροφοριών στον Τύπο για ενδεχόμενη θέση της εκτός νόμου ως υποκατάστατου του ΚΚΕ συμπυκνώθηκαν στις κυβερνητικές πρακτικές διώξεων της αξιωματικής αντιπολίτευσης κατά το πρώτο εξάμηνο μετά το εκλογικό

⁴⁵⁴ Κατερίνα Λαμπρινού, *ΕΔΑ, 1956-1967: Πολιτική και ιδεολογία*, Πόλις, Αθήνα 2017, σ. 368-369.

⁴⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 382-384.

⁴⁵⁶ Γιάννος Ν. Κρανιδιώτης, *Το κυπριακό πρόβλημα, 1960-1974*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 33-34.

⁴⁵⁷ Ηλίας Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 254-255.

αποτέλεσμα του Μαΐου του 1958.⁴⁵⁸ Σε αυτό το διαμορφούμενο πλαίσιο, στις 2 Δεκεμβρίου 1958 άρχισε η κοινοβουλευτική συζήτηση της επερώτησης που κατέθεσαν οι βουλευτές της ΕΔΑ Ηλ. Ηλιού, Αντ. Μπριλλάκης, Ι. Ευαγγελίδης και Στ. Ηλιόπουλος στους υπουργούς Δικαιοσύνης, Εσωτερικών και Εθνικής Άμυνας με αντικείμενο τις πολύπλευρες μετεκλογικές διώξεις του στελεχικού δυναμικού και των μελών του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Η κατατεθειμένη επερώτηση, της οποίας οι αλληπάλληλες συζητήσεις έλαβαν χώρα σε συνθήκες οξύτατης πόλωσης και κοινοβουλευτικών αντεγκλήσεων, συνέπεσε ουσιαστικά με την αστυνομική σύλληψη του Μ. Γλέζου στις 5 Δεκεμβρίου 1958. Ο γραμματέας της ΕΔΑ και διευθυντής της *Αυγής* οδηγήθηκε στα κρατητήρια της Ασφάλειας με την κατηγορία της κατασκοπευτικής δράσης, λόγω της προηγηθείσας προσωπικής του συνάντησης, σύμφωνα με αστυνομικές μαρτυρίες, στην Αθήνα με τον γενικό γραμματέα του έκνομου ΚΚΕ Κ. Κολιγιάννη. Από την ΕΔΑ η σύλληψη του Μ. Γλέζου καταγγέλθηκε ως κρατική σκευωρία,⁴⁵⁹ ενώ οι κυβερνητικοί ιθύνοντες υπονόησαν την ύπαρξη συνεργατών της Ασφάλειας στα ανώτερα κλιμάκια του ΚΚΕ.⁴⁶⁰ Η σύλληψη του Μ. Γλέζου συνέπεσε με την κλιμάκωση της σύλληψης δύο στελεχών της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ που παραπέμφθηκαν στο στρατοδικείο,⁴⁶¹ βάσει του ΑΝ 375/1936, ενώ έλαβε διεθνείς διαστάσεις με την «μάχη των γραμματοσήμων». Στην προπαγάνδα του ανατολικού συνασπισμού, μέσω της έκδοσης γραμματοσήμου αφιερωμένου στον Μ. Γλέζο ως ήρωα της αντιφασιστικής εθνικής αντίστασης, η ελληνική πλευρά ανταπάντησε με την έκδοση γραμματοσήμου στη μνήμη του Imre Nagy, του Ούγγρου πρωθυπουργού που ανατράπηκε και εκτελέστηκε κατόπιν της σοβιετικής εισβολής το 1956.⁴⁶²

Αναλυτικότερα, στις 2 Δεκεμβρίου 1958 άρχισε η κοινοβουλευτική συζήτηση της επερώτησης που κατέθεσαν οι βουλευτές της ΕΔΑ. Διακηρύσσοντας την ανάγκη οριστικής μετάβασης από την πολιτική πόλωση στη λήθη του εμφυλιακού παρελθόντος, της συνταγματικής ομαλότητας και του πλήρους εκδημοκρατισμού της χώρας, ο πρώτος επερωτών βουλευτής Ηλ. Ηλιού εστίασε την κοινοβουλευτική αντιπαράθεση στον πυρήνα της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας: τη διχοτομική

⁴⁵⁸ Σπ. Λιναρδάτος, Από τον εμφύλιο στη Χούντα, τ. Γ', 1955-1961, Παπαζήσης, Αθήνα 1978, σ. 343-346.

⁴⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 376.

⁴⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 378.

⁴⁶¹ Στο ίδιο, σ. 379.

⁴⁶² Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961, ό.π., σ. 109.

κατηγοριοποίηση των πολιτών σε εθνικόφρονες και μη εθνικόφρονες, την έξαρση των διοικητικών εκτοπίσεων, τις απολύσεις εργαζομένων με γνώμονα το πολιτικό τους φρόνημα και την εκλογική τους συμπεριφορά και την ανεξέλεγκτη δράση των κατασταλτικών μηχανισμών.⁴⁶³ Συγχρόνως, καταγγέλθηκαν ο πολλαπλός αποκλεισμός του πληθυσμού με πολιτική αναφορά στην Αριστερά από την άσκηση των στοιχειωδών χειρωνακτικών επαγγελμάτων στις δημοτικές υπηρεσίες και τον ιδιωτικό τομέα, καθώς και η στέρηση των δικαιωμάτων στις πανεπιστημιακές σπουδές, για τις οποίες προαπαιτούνταν το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων, και της μετανάστευσης στο εξωτερικό μέσω της έκδοσης διαβατηρίου.⁴⁶⁴ Μετά την κυβερνητική απόφαση γενίκευσης της κοινοβουλευτικής συζήτησης του περιεχομένου της επερώτησης εκ μέρους της ΕΔΑ,⁴⁶⁵ ο Ι. Ευαγγελίδης αναφέρθηκε ειδικότερα στα ζητήματα που άπτονταν των αριστερών πολιτικών κρατούμενων: στην προχωρημένη ηλικία των αναπολόγητων εξορίστων στον Άγιο Ευστράτιο μετεκλογικά, τους πολλαπλούς επιβαρυντικούς παράγοντες για την υγεία τους και τις επαχθείς συνθήκες διαβίωσής τους.⁴⁶⁶ Σε αντίστοιχο πνεύμα καταγγέλθηκαν από τον βουλευτή της ΕΔΑ τα διαρκή προσκόμματα από πλευράς των κρατικών αρχών στον βιοπορισμό των οπαδών του κόμματος ακόμη και ως αυτοαπασχολούμενων, καθώς και στο δικαίωμα στην ιδιοκατοίκηση.⁴⁶⁷ Η γενίκευση της κοινοβουλευτικής συζήτησης της επερώτησης εκτιμήθηκε από τη συντηρητική παράταξη ως η προσφορότερη πρακτική συνολικής ιδεολογικής διαπάλης και σύγκρουσης με την ΕΔΑ, στο πλαίσιο της οποίας επιχειρήθηκε αφενός η αναχαίτιση της αντιπολιτευτικής τακτικής πρόκλησης φθοράς στο κυβερνών κόμμα και αφετέρου η αποσύνδεση της κατασταλτικής του στρατηγικής από το πρόσφατο εκλογικό αποτέλεσμα.⁴⁶⁸

Σύμφωνα, με τον Ηλ. Ηλιού, η ραγδαία μετεκλογική αύξηση των διοικητικών εκτοπίσεων σε εκατόν ενενήντα, έναντι των οκτώ αντίστοιχων της τελευταίας πενταετίας εκτεινόταν σε όλο το φάσμα της οργανωτικής σχέσης των εξορίστων με την ΕΔΑ: επρόκειτο για στελέχη και μέλη της Διοικούσας Επιτροπής και των νομαρχιακών επιτροπών του κόμματος, υποψηφίους στις πρόσφατες βουλευτικές

⁴⁶³ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 22α, 2 Δεκεμβρίου 1958, *ό.π.*, σ. 143-147.

⁴⁶⁴ *Στο ίδιο*, σ. 143-147.

⁴⁶⁵ *Στο ίδιο*, σ. 155· σύμφωνα με το άρθρο 51 του Κανονισμού της Βουλής, είκοσι βουλευτές της ΕΡΕ κατέθεσαν αίτηση γενίκευσης της κατατεθειμένης επερώτησης, με παράκληση να θεωρηθούν και ομιλητές επ' αυτής.

⁴⁶⁶ *Στο ίδιο*, σ. 160.

⁴⁶⁷ *Στο ίδιο*, σ. 164-165.

⁴⁶⁸ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 36η, 20 Ιανουαρίου 1959, *ό.π.*, σ. 180.

εκλογές, δημοτικούς συμβούλους, μέλη διοικήσεων γεωργικών συνεταιρισμών και συνδικαλιστές εργατικών σωματείων, οι οποίοι συχνά παρέμεναν αναπολόγητοι και χωρίς απαγγεμένο κατηγορητήριο.⁴⁶⁹ Η συνταγματική ασυμβατότητα του θεσμού της διοικητικής εκτόπισης με τη κυρωμένη από το ελληνικό κοινοβούλιο το 1950 Σύμβαση της Ρώμης για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες αναδείχθηκε από τους συνεργαζόμενους με την ΕΔΑ βουλευτές Ηλ. Τσιμιώκο και Σ. Μερκούρη, αντιπρόσωπο της χώρας στη συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1950 και μέλος της ελληνικής διπλωματικής αντιπροσωπείας στην τριμερή διάσκεψη του Λονδίνου το 1955. Προς την κατεύθυνση όξυνσης των αντιφάσεων της διακυβέρνησης Καραμανλή, ο Σ. Μερκούρης υπογράμμισε τις προγενέστερες καταγγελίες των Ελλήνων ιθυνόντων στον ΟΗΕ για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο από τη βρετανική πλευρά και την μετεκλογική έξαρση των διοικητικών εκτοπίσεων στο πλαίσιο της μετεκλογικής κατασταλτικής κυβερνητικής στρατηγικής.⁴⁷⁰

Ο ποικιλόμορφος κρατικός αυταρχισμός, σύμφωνα με τον πρώτο επερωτώντα βουλευτή της ΕΔΑ, αντιστρατευόταν τις θεμελιώδεις αρχές της αστικής δημοκρατίας – της ελευθερίας της γνώμης και του Τύπου, του αναφέρεσθαι, του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, της προσωπικής ελευθερίας.⁴⁷¹ Εκτεινόταν από τη χρήση αστυνομικής βίας σε αναγνώστες της *Αυγής* και σε συλλήψεις μελών της ΕΔΑ στα κατά τόπους γραφεία της, την εξύβριση βουλευτών και την παρεμπόδιση συμμετοχής τους σε εκδηλώσεις των τοπικών αρχών έως την απαγόρευση δημόσιας συγκέντρωσης του Κόμματος Φιλελευθέρων για το κυπριακό ζήτημα, τις παρεμβάσεις των αστυνομικών οργάνων υπό τη μορφή πιέσεων και παροχών στην επαναληπτική εκλογή της Αρκαδίας και τη διακοπή των πολιτιστικών και επιστημονικών ανταλλαγών της χώρας με την ΕΣΣΔ, όπως τη συμμετοχή της ελληνικής αντιπροσωπείας στο διεθνές αστρονομικό συνέδριο στη Μόσχα το 1958.⁴⁷² Υπ' αυτή την οπτική, σύμφωνα με τον μόνιμο κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο της ΕΔΑ, η κυβέρνηση Καραμανλή προοιωνιζόταν την παγίωση του αστυνομικού και μονοκομματικού κράτους έναντι του σεβασμού της λαϊκής κυριαρχίας, τη διολίσθηση της σε δικτατορικές μεθόδους διακυβέρνησης κατεξοχήν με πράξεις του υπουργικού συμβουλίου, δεδομένης της τετράμηνης διακοπής της λειτουργίας του κοινοβουλίου

⁴⁶⁹ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 22α, *ό.π.*, σ. 145.

⁴⁷⁰ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 32α, 16 Δεκεμβρίου 1958, σ. 396-397.

⁴⁷¹ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 22α, *ό.π.*, σ. 150.

⁴⁷² Στο ίδιο, σ. 145-150.

μετά την ανάγνωση των προγραμματικών της δηλώσεων, και τη στέρηση της δυνατότητας του κοινοβουλευτικού ελέγχου από την αντιπολίτευση στη συγκυρία όξυνσης του κυπριακού ζητήματος.⁴⁷³ Η συγκεκριμένη πρακτική διακοπής των εργασιών της Βουλής και διακυβέρνησης μέσω της έκδοσης βασιλικών νομοθετικών διαταγμάτων είχε καταγγελθεί και από την *Ελευθερία* ως αντισυνταγματική, με την προσωπική, μάλιστα, στηλίτευση της συνέργειας και του Γ. Παπανδρέου προς αυτήν την κατεύθυνση.⁴⁷⁴

Πέραν των διοικητικών εκτοπίσεων και του πλέγματος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας, η εισήγηση του Ηλ. Ηλιού επικεντρώθηκε ισοβαρώς στην αποσαφήνιση της πολιτικής φυσιογνωμίας της ΕΔΑ και την πρόταση νομιμοποίησης του ΚΚΕ. Προς την κατεύθυνση απόσχισης των κυβερνητικών αιτιάσεων εναντίον της ΕΔΑ ως κοινοβουλευτικής έκφρασης του ΚΚΕ, ο Ηλ. Ηλιού προέβη στην περιοδολόγηση της πορείας του κόμματος, από τις απαρχές της συγκρότησής του έως την ανάδειξή του στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης: η ΕΔΑ εικονογραφήθηκε ως πολυσυλλεκτικός πολιτικός σχηματισμός, στο εσωτερικό του οποίου συνυπήρχαν προοδευτικές, δημοκρατικές και σοσιαλιστικές τάσεις, που αντλούσε τις αναφορές του από το αντιφασιστικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα της κατοχικής περιόδου και πολιτευόταν αποκλειστικά στο πλαίσιο της αστικής νομιμότητας.⁴⁷⁵ Από αυτή τη σκοπιά, οι διώξεις εναντίον της ΕΔΑ ανάγονταν στη ανολοκλήρωτη προπολεμική και μεταπολεμική πολιτική ομαλότητα της χώρας και εγγράφονταν στη γενεαλογία των διωκτικών μέτρων εναντίον λαϊκών ηγετών της επανάστασης του 1821, όπως του Θ. Κολοκοτρώνη, αλλά και εμβληματικών στρατιωτικών και προσωπικοτήτων της κεντρίας και της συντηρητικής παράταξης, όπως του Ελ. Βενιζέλου, του Ν. Πλαστήρα, του Β. Δούσμανη, ακόμη και του Ι. Μεταξά.⁴⁷⁶ Παράλληλα, σύμφωνα με τον βουλευτή της ΕΔΑ, ο κατασταλτικός κλοιός εναντίον του νόμιμου κόμματος της Αριστεράς τοποθετούνταν στον άξονα της διαιρετικής τομής δεξιάς-αντιδεξιάς, που πολιτευόταν με προγραμματικούς κόμβους τον εκδημοκρατισμό και την εθνική ανεξαρτησία στη στρατηγική της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής.⁴⁷⁷ Η τελευταία δεν περιοριζόταν σε ταυτοτικό ζήτημα της Αριστεράς, αλλά διαπερνούσε, με συνεκτικό ιστό το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του πολιτικού συστήματος και την μεταπολεμική

⁴⁷³ Στο ίδιο, σ. 148, 150.

⁴⁷⁴ «Περίεργος πρόταση», *Ελευθερία*, 2 Ιουλίου 1958.

⁴⁷⁵ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 22α, ό.π., σ. 151.

⁴⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 151-152.

⁴⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 152-153.

οικονομική ανασυγκρότηση, όλο το φάσμα των πολιτικών παρατάξεων και του αστικού πολιτικού προσωπικού.⁴⁷⁸ Η αποσαφήνιση της πολιτικής ταυτότητας της ΕΔΑ αντιδιαστέλλόταν με την τελετουργική επίκληση του κομμουνιστικού κινδύνου και των διωκτικών μέτρων που απηχούσαν προνεωτερικές μορφές αυταρχικής άσκησης της εξουσίας και σε πλήρη απόκλιση από το διεθνές υπόδειγμα των δυτικών κοινοβουλευτικών δημοκρατιών.⁴⁷⁹ Συγχρόνως, ο παραλληλισμός ανάμεσα στις διώξεις εναντίον της ΕΔΑ με αυτές κατά των πρωτοχριστιανικών πληθυσμών της ρωμαϊκής περιόδου εικονογραφούσε το μαρτυρολόγιο θυσιών της ηττημένης αριστεράς στη μετεμφυλιακή περίοδο,⁴⁸⁰ ανακαλώντας σαφείς συνδηλώσεις με τις αντίστοιχες αναφορές της απολογίας του Ν. Μπελογιάννη.

Ο μόνιμος κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της ΕΔΑ εισηγήθηκε την νομιμοποίηση του ΚΚΕ στο έδαφος της αδιαμφισβήτητης πολιτικής αποκρυστάλλωσης του κομμουνισμού ως συστήματος πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης ενός ευρέος τμήματος της ανθρωπότητας στις απαρχές του διπολικού μεταπολεμικού κόσμου αλλά και της ατελέσφορης ποινικής και αστυνομικής καταστολής του ως ιδεολογίας ευρέος φάσματος των λαϊκών μαζών στα δυτικά κράτη.⁴⁸¹ Υπ' αυτή την οπτική, ο Ηλ. Ηλιού παρουσίασε το ΚΚΕ ως κόμμα που βρισκόταν εν αναμονή νομιμοποίησης, στο έδαφος της υπαρκτής κατά καιρούς αντίστοιχης συζήτησης και προοπτικής επί της οποίας τοποθετούνταν καθ' όλη την πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία, ανάλογα με τις διακυμάνσεις της πολιτικής συγκυρίας, τόσο κύκλοι της συντηρητικής παράταξης όσο και η Αριστερά, εκκινώντας από διαφορετικές αφετηρίες και εισηγούμενοι διαφορετικές στρατηγικές. Στην πρώτη περίπτωση τμήματα του φιλοκυβερνητικού Τύπου απέβλεπαν, μέσω της σχετικής κατά καιρούς αρθρογραφίας τους για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, στη συρρίκνωση της πολιτικής και εκλογικής δυναμικής του σχήματος της Δημοκρατικής Ένωσης κατά την προεκλογική και μετεκλογική περίοδο του 1956, ενώ από αντίστοιχο πνεύμα εμφορούνταν η επιστολή του συναρχηγού του Κόμματος Φιλελευθέρων Σ. Βενιζέλου το 1958 προς τον βασιλιά Παύλο στο φόντο του πρόσφατου εκλογικού αποτελέσματος.⁴⁸²

⁴⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 152, 155.

⁴⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 152-153.

⁴⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 150.

⁴⁸¹ Στο ίδιο, σ. 152-153.

⁴⁸² Στο ίδιο, σ. 153.

Στον αντίποδα αυτών των εργαλειακών προσεγγίσεων, η ΕΔΑ διακήρυξε από το βήμα της Βουλής την αναγκαιότητα εννοιολογικής διάκρισης των έκνομων κομμάτων ως προσχήματος διαρκούς πολιτικής αναταραχής και πόλωσης και της «παράνομης», από συνταγματική και θεσμική σκοπιά, πολιτικής πρακτικής των νόμιμων κομμάτων,⁴⁸³ ιεραρχώντας την επαναφορά του ΚΚΕ στη νομιμότητα ως πρωταρχικού κόμβου στη διαδικασία εμπέδωσης της πολιτικής ομαλότητας στη χώρα. Σύμφωνα με τον Ηλ. Ηλιού, η πολιτική αποκατάσταση του ΚΚΕ προσέκρουε καταρχάς στη στρατηγική της μεταπολεμικής πολιτικής και στρατιωτικής ισχύος του αμερικανικού παράγοντα, δηλωτικά στοιχεία της οποίας αποτελούσαν η καταπολέμηση του ανταποικιακού αγώνα του κυπριακού λαού και η εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων στη χώρα στις συνθήκες του ψυχροπολεμικού διπολισμού.⁴⁸⁴ Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά τον σταθερό αμερικανικό προσανατολισμό στη συγκρότηση φιλοδυτικών αντικομμουνιστικών κυβερνήσεων στην Ελλάδα καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950, μετά τα εκλογικά αποτελέσματα του 1958, αναπτύχθηκε ο προβληματισμός επιμέρους κυβερνητικών αξιωματούχων, όπως του διευθυντή της CIA και του υφυπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ, για την επανεξέταση της νομιμοποίησης του ΚΚΕ ως αποτελεσματικότερης τακτικής ελέγχου και ενσωμάτωσής του στο αστικό πολιτικό σύστημα.⁴⁸⁵ Εν τέλει κυριάρχησε η άποψη της αμερικανικής πρεσβείας για τη λήψη αυστηρών μέτρων αναχαίτισης της δραστηριότητας της σοβιετικής πρεσβείας και των κομμουνιστών στη χώρα.⁴⁸⁶

Εκτός από τις αμερικανικές πιέσεις, στους παράγοντες που διαιώνιζαν το αυταρχικό μετεμφυλιακό πολιτικό σύστημα και την έκνομη θέση του ΚΚΕ η ΕΔΑ κατέτασσε τον μονοπωλιακό έλεγχο της ελληνικής οικονομίας και την ανισοκατανομή του εισοδήματος εις βάρος των λαϊκών τάξεων, καθώς και τους στρατιωτικούς κύκλους που, αν δεν απεργάζονταν, σε κάθε περίπτωση τάσσονταν υπέρ της δικτατορικής εκτροπής.⁴⁸⁷ Οι συγκεκριμένες εκτιμήσεις της ΕΔΑ δεν ήταν έωλες. Η άρνηση του αρχηγού του ΓΕΣ Σ. Γκίκα να προχωρήσει σε πραξικόπημα πριν ή μετά τις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1956 οδήγησε στην πρώτη

⁴⁸³ Στο ίδιο, σ. 153.

⁴⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 154.

⁴⁸⁵ Αλέξης Παπαχελάς, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας. Ο αμερικανικός παράγων 1947-1967*, Εστία, Αθήνα 1997, σ. 61-62· Ιωάννης Στεφανίδης, *Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, ό.π., σ. 328.

⁴⁸⁶ Ιωάννης Στεφανίδης, ό.π., σ. 328.

⁴⁸⁷ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 22α, ό.π., σ. 154.

ενδοστρατιωτική διαφοροποίηση στους κόλπους του παλαιού ΙΔΕΑ,⁴⁸⁸ μέσω της αυτονόμησης μιας μικρής ομάδας αξιωματικών μεσαίων βαθμίδων στη στρατιωτική ιεραρχία, στο πλαίσιο της οποίας βρίσκονταν και οι μετέπειτα πραξικοπηματίες του 1967. Αντίστοιχες συζητήσεις για ενδεχόμενη δικτατορική εκτροπή ενεργοποιήθηκαν και μετά το εκλογικό αποτέλεσμα του 1958, με τις αμερικανικές εκτιμήσεις να θέτουν ως προτεραιότητα την πολιτική συναίνεση του βασιλιά, χωρίς να παρακάμπτουν δευτερευόντως τις επιχειρησιακές δυνατότητες ενός τέτοιου εγχειρήματος, καθώς και την απουσία μιας πολιτικής προσωπικότητας υψηλού διαμετρήματος που θα συνέιχε το σύνολο του στρατεύματος.⁴⁸⁹ Τέλος, στους παράγοντες που αντιμάχονταν τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, ο Ηλ. Ηλιού συμπεριέλαβε και την αρνητική τάση του Κέντρου που επιδίωκε να προσποριστεί πολιτικά και εκλογικά οφέλη από τον κατασταλτικό κλοιό εναντίον της Αριστεράς.⁴⁹⁰ Με βάση αυτή την προβληματική, το διακύβευμα της περιόδου συμπυκνωνόταν στην άμεση αναχαίτιση των μετεκλογικών διώξεων εναντίον της ΕΔΑ και τον εκδημοκρατισμό, ανεξαρτήτως της μελλοντικής νομοθετικής κατάργησης της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας.⁴⁹¹

Οι αρμόδιοι υπουργοί της κυβέρνησης της ΕΡΕ επιχείρησαν καταρχάς να αιτιολογήσουν ως σύννομες τις διώξεις των στελεχών και των μελών της ΕΔΑ, μετατοπίζοντας κυρίως την κοινοβουλευτική συζήτηση στον αντικομμουνισμό και τις ενδείξεις «αντεθνικής δράσης» των εξόριστων και διωκόμενων πολιτών μετεκλογικά. Σε αυτό το πλαίσιο, ο υπουργός Δικαιοσύνης Κ. Καλλίας υπερθεμάτισε της δραστηκής μείωσης του αριθμού των πολιτικών κρατούμενων από το σύνολο των μετεμφυλιακών κυβερνήσεων και της ανθρωπιστικής μεταχείρισής τους στο επίπεδο της υγειονομικής περίθαλψης, της διατροφής, των κτηριακών υποδομών των φυλακών και της δυνατότητας μεταγωγών τους σε πλησιέστερους χώρους κράτησης, εντάσσοντας την κυβερνητική δέσμευση του οικονομικού βοηθήματος των εγκλείστων προς την κατεύθυνση κάλυψης των επισιτιστικών αναγκών τους και πάταξης των κομματικών οργανώσεων του ΚΚΕ εντός των φυλακών.⁴⁹² Ως αιτιολογική βάση της παραμονής μιας μειονότητας πολιτικών κρατουμένων για

⁴⁸⁸ Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο: κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, ό.π., σ. 228-229.

⁴⁸⁹ Σ. Ριζάς, *ο.π.*, σ. 231· κατά τον Σ. Ριζά, δεν υπήρχε κυβερνητικός σχεδιασμός στρατιωτικής εκτροπής, παρά το γεγονός ότι, σύμφωνα με αμερικανικές πληροφορίες, ορισμένοι υπουργοί του, όπως οι Δημοσίων Έργων Σ. Γκίκας και Συντονισμού Πρωτοπαπαδάκης, καθώς και ο υφυπουργός Άμυνας Θέμελης είχαν καταθέσει αντίστοιχες εισηγήσεις στον Κ. Καραμανλή.

⁴⁹⁰ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 22α, ό.π., σ. 154.

⁴⁹¹ Στο ίδιο, σ. 152, 155.

⁴⁹² *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 32α, 16 Δεκεμβρίου 1958, ό.π., σ. 386-387.

δεκατρία ή δεκατέσσερα χρόνια στους χώρους εγκλεισμού προέβαλε το ανελαστικό εμφυλιοπολεμικό θεσμικό πλαίσιο των θεωρούμενων ως «αντεθνικών εγκλημάτων». Άλλωστε, σύμφωνα με τον βουλευτή του κυβερνώντος κόμματος Β. Παπαρρηγόπουλο, η εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας αναφορικά με τον θεσμό της διοικητικής εκτόπισης δεν προϋπέθετε την απόδειξη συγκεκριμένης έκνομης δράσης ή παραπτώματος, στοιχείο παραπομπής των διωκόμενων πολιτών στη δικαιοδοσία των δικαστικών αρχών, αλλά, αντιθέτως, ενδείξεις που ανάγονταν στο προπολεμικό θεσμικό πλαίσιο του ιδιώνυμου αδικήματος και της σύστασης και λειτουργίας των επιτροπών ασφαλείας ήδη από τις κυβερνήσεις του Ελ. Βενιζέλου.⁴⁹³ Συνολικότερα, η εκτόπιση των «αμετανόητων» κομμουνιστών στον Άγιο Ευστράτιο και η παραπομπή τους στις αρμόδιες δικαστικές αρχές προβλήθηκε από τους αγορητές της ΕΡΕ ως η μοναδική διαφορά μεταξύ της προεκλογικής και μετεκλογικής περιόδου του 1958.⁴⁹⁴

Ως δικλείδες ασφαλείας, άλλωστε, των αποφάσεων των επιτροπών ασφαλείας, παρουσιάστηκε το τυπικά θεσμοθετημένο πλαίσιο των μετεμφυλιακά νομοθετικών εγγυήσεων για τους «αντεθνικώς δρώντες» πολίτες: η καθιέρωση του ένδικου μέτρου της εφέσεως, η δυνατότητα της αυτοπρόσωπης εμφάνισης των υπό εκτόπιση πολιτών ενώπιον των επιτροπών ασφαλείας, η δυνατότητα εξέτασης μαρτύρων, καθώς και η σύνθεση της δευτεροβάθμιας επιτροπής από τον πρόεδρο και τον εισαγγελέα εφετών,⁴⁹⁵ εξισορροπητικά τυπικά των εκθέσεων και εισηγήσεων των κατασταλτικών μηχανισμών. Η λειτουργία αυτών των τυπικά θεσμοθετημένων εγγυήσεων για τους υπό εκτόπιση πολίτες, αμφισβητήθηκε ως πρακτικά ανενεργή από τον βουλευτή της ΕΔΑ Μ. Κύρκο με την καταγγελία της χειραγώγησης των δικαστικών λειτουργών από τις εκθέσεις και τις εισηγήσεις των αστυνομικών αρχών. Επικαλούμενος τις προσωπικές συναντήσεις του με εφέτες και εισαγγελείς εφετών, ο βουλευτής αμφισβήτησε ως θεσμικά διεκπεραιωτικό τον ρόλο των δικαστικών στις εργασίες των επιτροπών ασφαλείας, καταγγέλλοντας τον κυβερνητικό έλεγχο των κατασταλτικών μηχανισμών, και εισηγήθηκε την παρέμβαση της δικαιοσύνης αντί της διοίκησης ως της καθ' ύλην αρμόδιας κρατικής αρχής για την αντιμετώπιση των έκνομων δραστηριοτήτων.⁴⁹⁶

⁴⁹³ Στο ίδιο, σ. 390-391.

⁴⁹⁴ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 36η, 20 Ιανουαρίου 1959, ό.π., σ.

⁴⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 390.

⁴⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 414-415.

Ο μετασχηματισμός της δράσης του κομμουνιστικού κινήματος από την ένοπλη στη «συνωμοτική» και «κατασκοπευτική» δραστηριότητα κατά την τρέχουσα δεκαετία παρέτεινε, σύμφωνα με τον υπουργό Δικαιοσύνης Κ. Καλλία, τις προϋποθέσεις διατήρησης της ισχύος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας,⁴⁹⁷ και τον συνακόλουθο αποκλεισμό οποιασδήποτε δυνατότητας χορήγησης της γενικής αμνηστίας.⁴⁹⁸ Σε αυτό το επίπεδο είναι εμφανής η εργαλειακή ανάγνωση της στρατηγικής του ΚΚΕ, καθώς, σύμφωνα με την 8η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ του Ιανουαρίου του 1958 είχε αποφασιστεί η διάλυση των παράνομων κομματικών οργανώσεων και η μετάβαση όλων των κομματικών μελών στην ΕΔΑ,⁴⁹⁹ στο πλαίσιο της διαδικασίας κομμουνιστικοποίησης και οργανωτικής συγκρότησης της τελευταίας⁵⁰⁰ και θωράκισής της από τον κατασταλτικό κλοιό των υπηρεσιών ασφαλείας, τάση που είχε ήδη διαφανεί από τις αποφάσεις της 7ης Ολομέλειας για όλων των νόμιμων δυνατοτήτων πολιτικής παρέμβασης, ιδίως στον τομέα της έντυπης προπαγάνδας, σε συνδυασμό με τη διατήρηση των παράνομων οργανώσεων,⁵⁰¹ αποδιαρθρωμένων σε μεγάλο βαθμό.

Επανερχόμενοι στην κυβερνητική ρητορική, η αποκλειστική εννοιολόγηση της γενικής αμνηστίας ως θεσμικής αποκρυστάλλωσης της λήθης του εμφυλιοπολεμικού παρελθόντος συνδέθηκε με τη μετατόπιση στις συνολικές πολιτικές διαιρέσεις της δεκαετίας του 1940: στο φόντο της ένοπλης σύγκρουσης του Δεκεμβρίου 1944, η συμφωνία της Βάρκιζας ανήχθη σε τεκμήριο της εφεκτικής στάσης των μετακατοχικών κυβερνήσεων έναντι του ΚΚΕ, που κατέστησε εφικτή την έξοδο του από την ηθική και την πολιτική απομόνωση προς την κατεύθυνση προετοιμασίας του εμφυλίου.⁵⁰² Παράλληλα, υπ' αυτή την οπτική, η προοπτική της επίσημης λήξης του εμφυλίου πολέμου, του νομολογιακού πλάσματος της «ανταρσίας», διαμέσου αντίστοιχης πολιτειακής διάταξης, αποκλείστηκε αφενός λόγω του ελλείμματος συνθηκολόγησης του Δημοκρατικού Στρατού μέσω της κατάθεσης των όπλων του, και της αποχώρησης του κύριου όγκου των δυνάμεών του

⁴⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 388.

⁴⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 387.

⁴⁹⁹ «Απόφαση της 8ης Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ», *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα. Τόμος όγδοος, 1956-1961*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1997, σ. 261-262.

⁵⁰⁰ Ιωάννα Παπαθανασίου, «ΕΔΑ: Το μαζικό κόμμα της προδικτατορικής Αριστεράς (1963-1967)» στο *Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994, σ. 684-685.

⁵⁰¹ «Απόφαση της 7ης Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ», *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα. Τόμος όγδοος, 1956-1961*, σ. 169-170.

⁵⁰² *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 35η, 19 Δεκεμβρίου 1958, ό.π., σ. 580.

πέρα από τα ελληνοαλβανικά σύνορα και αφετέρου λόγω της συγκρότησης του μηχανισμού των παράνομων κομμουνιστικών οργανώσεων στο εσωτερικό της χώρας.⁵⁰³ Σε σχέση με τις αιτιάσεις της ΕΔΑ για την συνταγματική ασυμβατότητα των στρατοδικείων, στο έδαφος, μάλιστα, της σύλληψης του Μ. Γλέζου, οι υπουργικές αναφορές εστιάστηκαν στο μετεμφυλιακό νομοθετικό πλαίσιο περί «κατασκοπείας», συμπεριληπτικό των νόμων 375/1936 και 1612/1938 της μεταξικής δικτατορίας, βάσει του ν. 1612/1950.⁵⁰⁴ Την πρωτοβουλία και ευθύνη κατάθεσης του τελευταίου νόμου δεν είχε η συντηρητική παράταξη αλλά ο χώρος του Κέντρου, με εισηγητές τον Σ. Βενιζέλο και τον Ηλ. Λαγάκο κατά τη περίοδο διακυβέρνησης της ΕΠΕΚ. Υπ' αυτή την οπτική, το κυβερνών κόμμα απέσειε τις κατηγορίες της αξιωματικής αντιπολίτευσης για αυταρχική διακυβέρνηση, επικαλούμενο την ευρεία συναίνεση του συνόλου της εθνοφρόνων κομμάτων ως προς τη θεσμικά διασφαλισμένη καταπολέμηση της «αντεθνικής» δράσης.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Κ. Μανιαδάκης, εκκινώντας από την αξιωματική παραδοχή ότι τα διαδοχικά μέτρα ειρήνευσης και επιεικείας των πρώτων μετεμφυλιακών κυβερνήσεων συνέβαλαν στην έξοδο της κομμουνιστικής Αριστεράς από την ηθική και την πολιτική απομόνωση και λειτούργησαν ως το υλικό υπόστρωμα για την ανασύνταξη των πολιτικών συμμαχιών του ΚΚΕ προς την κατεύθυνση της μετωπικής του στρατηγικής υπό την ζαχαριαδική ηγεσία, επανέλαβε την κυβερνητική απόφαση της επ' αόριστον διατήρησης της ισχύος του συνόλου των έκτακτων μέτρων.⁵⁰⁵ Δεδομένης, σύμφωνα με τον βουλευτή, της πολιτικής ταυτότητας του ΚΚΕ ως «ξενοκίνητου» κόμματος, που λειτουργούσε προπολεμικά ως παράρτημα της Κομμουνιστικής Διεθνούς και μεταπολεμικά της Κομινφόρμ, διαμορφωνόταν και ο ιδεότυπος του κομμουνιστή ως οργάνου του διεθνούς πανσλαβισμού και επικίνδυνου πολίτη για το κυρίαρχο πολιτικό μπλοκ.⁵⁰⁶ Οι επάλληλες αναφορές στα συλληφθέντα καθοδηγητικά στελέχη του ΚΚΕ που εισήλθαν στη χώρα την πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία, η κατά καιρούς ανεύρεση κρυπτογραφικών κωδίκων και σημειώσεων από τους μηχανισμούς της Ασφάλειας και η πρόσφατη σύλληψη του Μ. Γλέζου αποτελούσαν τεκμήρια της αδιάλειπτης ύπαρξης και λειτουργίας του εγχώριου μηχανισμού του έκνομου ΚΚΕ.⁵⁰⁷ Σε αυτό το

⁵⁰³ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 32α, ό.π., σ. 388.

⁵⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 388.

⁵⁰⁵ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 35η, 19 Δεκεμβρίου 1958, σ. 590.

⁵⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 591-592, 596-597.

⁵⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 598-599.

πλαίσιο αναπαράστασης του κομμουνισμού ως συνωμοτικού μηχανισμού διεθνούς δικτύωσης επιβαλλόταν, σύμφωνα με τον Κ. Μανιαδάκη, η επ' αόριστον διατήρηση της ισχύος του ΑΝ 375/1936 ως του μοναδικού θεσμικού πλαισίου θωράκισης της αστικής δημοκρατίας από τις δραστηριότητες των κομμουνιστών, είτε ως κομματικών μελών και στελεχών είτε ως βουλευτών. Ο προκαθορισμένος ρόλος, μάλιστα, των τελευταίων ανήχθη από τον αγορητή στην κομματική τεχνολογία του καταστατικού της Κομμουνιστικής Διεθνούς σε σχέση με τη χρήση της βουλευτικής ασυλίας για την προστατευτική κάλυψη της δράσης των κομματικών οργανώσεων σε συνθήκες νομιμότητας ή παρανομίας, καθώς και την ιδεολογική παρέμβαση στο κοινοβούλιο, τα τακτικά δικαστήρια και τον στρατό.⁵⁰⁸ Από αυτή τη σκοπιά, οι διακηρυγμένες αποφάσεις της ΕΔΑ για την υπαγωγή της στο υπάρχον πλαίσιο της αστικής νομιμότητας ελέγχονταν ως ένα ακόμη εγχείρημα λαϊκής παραπλάνησης εκ μέρους της και υποκριτικής επαγγελίας της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του μεταπολεμικού εκδημοκρατισμού.

Σε σχέση με τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, οι αγορητές του κυβερνώντος κόμματος επικαλέστηκαν ως υπόδειγμα την αντικομμουνιστική στρατηγική του διεθνούς παράγοντα. Σε αυτό το πλαίσιο, ο υφυπουργός Εσωτερικών Ε. Καλαντζής αντιπαρέβαλε την έκνομη θέση του ΚΚΕ με την ανάλογη απόφαση του ομοσπονδιακού συνταγματικού δικαστηρίου της Καρλσρούης το 1956 για την απαγόρευση της νόμιμης λειτουργίας του κομμουνιστικού κόμματος της Δυτικής Γερμανίας και τη διάλυσή του ως αντισυνταγματικού πολιτικού σχηματισμού.⁵⁰⁹ Σε αντίστοιχο πνεύμα, ο Κ. Μανιαδάκης ενέγραψε τη διατήρηση της μετεμφυλιακής ισχύος του πλέγματος της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας στο μακαρθικό αμερικανικό υπόδειγμα διαφοροποίησης του δικαικού συστήματος στην περίπτωση πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων με κομμουνιστική αναφορά, μέσω διατάξεων στερητικών των δικαιωμάτων αγωγής ενώπιον των δικαστικών αρχών, της διατήρησης τραπεζικών λογαριασμών, της ελευθεροτυπίας και του διορισμού κομμουνιστών ως δημοσίων υπαλλήλων στους τομείς των κρατικών υπηρεσιών και της εθνικής άμυνας.⁵¹⁰ Από αυτή τη σκοπιά, σύμφωνα, με τον τέως υφυπουργό Ασφαλείας της μεταξικής δικτατορίας, η απρόσκοπτη λειτουργία της *Αυγής* αναγόταν σε τεκμήριο της μετεμφυλιακής ελευθεροτυπίας, παρά την ειδησεογραφική αποτύπωση του

⁵⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 592-593.

⁵⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 591.

⁵¹⁰ Στο ίδιο, σ. 591-592.

συνόλου των πολιτικών αποφάσεων του έκνομου ΚΚΕ, στοιχείο ταξινόμησης της εφημερίδας στον κομμουνιστικό Τύπο ως διάδοχης συνέχειας του έκνομου *Ριζοσπάστη*.⁵¹¹

Η ταύτιση της ΕΔΑ με το έκνομο ΚΚΕ, η κοινή αναπαράστασή τους ως αστυνομικά διαρθρωμένων κομμάτων, με καταστατική επαγγελία τη δικτατορία του προλεταριάτου, που εδραζόταν στην ταύτιση του κομμουνισμού με τον ολοκληρωτισμό, καθώς και η λειτουργία της ως χώρου πολιτικής υποδοχής των οπαδών και κοινοβουλευτικής έκφρασης των μελών και του στελεχικού δυναμικού του τελευταίου αποτέλεσαν τις σταθερές της κυβερνητικής ρητορικής.⁵¹² Προς την κατεύθυνση περαιτέρω όξυνσης των αντιφάσεων στο εσωτερικό της ΕΔΑ και κατάδειξης των εκλογικών συμμαχιών της με την Δημοκρατική Ένωση ως ευκαιριακού χαρακτήρα, ο βουλευτής της ΕΡΕ Β. Παπαρηγόπουλος παρέπεμψε εργαλειακά στην καταγγελτική αρθρογραφία της *Μάχης* του 1951 υπό τον Ηλ. Τσιριμώκο, που στη συγχρονία της αντανάκλούσε τις συγκρουσιακές σχέσεις μεταξύ της σοσιαλιστικής και της κομμουνιστικής Αριστεράς σε σχέση με τους όρους συγκρότησης και λειτουργίας της ΕΔΑ. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΔΑ καταγγελλόταν τότε ως «σύναξη τυχοδιωκτών και πρακτόρων, [...] επιχειρηματιών της παρανομίας του ΚΚΕ, που δεν ενδιαφέρονται παρά πως θα βγουν βουλευτές» και ο ίδιος ο αρχηγός της ως «ένα είδος στιγματοφόρου λεοπαρδάλεως, [...] στον οποίο ανατίθενται αι δημόσιαι εμφανίσεις, αλλά αι εμπιστευτικάί αποστολαί ανήκουν εις άλλους».⁵¹³

Σε αυτό το πλαίσιο, η κυβέρνηση της ΕΡΕ καταδίκασε την αντιπολιτευτική τακτική της ΕΔΑ με το αντικομμουνιστικό σχήμα της «λαϊκής παραπλάνησης» εκ μέρους της τελευταίας. Η επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μέσω της κατατεθειμένης επερώτησης καταγγελλόταν ως υποκριτική και αντιδιαστελλόταν τόσο με τη σοβούσα εσωκομματική κρίση και τις διαγραφές στελεχών του ΚΚΕ, αμέσως μετά το τέλος του εμφυλίου, ως στοιχείων δηλωτικών της έλλειψης εσωκομματικής δημοκρατίας, όσο και με τις στερητικές της ελευθερίας διατάξεις σε αναμορφωτικά στρατόπεδα, σύμφωνα με τον σοβιετικό ποινικό κώδικα.⁵¹⁴ Σε αντίστοιχο πνεύμα, προς το τέλος των πολωμένων κοινοβουλευτικών συζητήσεων της κατατεθειμένης επερώτησης, η πραγματική κοινοβουλευτική δύναμη της ΕΔΑ

⁵¹¹ Στο ίδιο, σ. 592.

⁵¹² Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρίασις 22α, ό.π., σ. 158.

⁵¹³ Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρίασις 32α, 16 Δεκεμβρίου 1958, ό.π., σ. 394.

⁵¹⁴ Στο ίδιο, σ. 393-394.

εκτιμήθηκε από τους αγορητές της ΕΡΕ στο 10% του εκλογικού σώματος και η ανάδειξή της στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης αποτιμήθηκε ως συγκυριακή εκλογική έκφραση της λαϊκής δυσαρέσκειας, κατά το παράδειγμα του κατοχικού ΕΑΜ, μερίδας μισθωτών, συνταξιούχων και ελεύθερων επαγγελματιών λόγω της οικονομικής κυβερνητικής πολιτικής.⁵¹⁵ Η ανακίνηση των πτυχών της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας και ο προγραμματικός της λόγος ΕΔΑ σε σχέση με τις αναδιανεμητικές δαπάνες αποδόθηκαν αποκλειστικά σε μετεκλογικά δημοκοπικά κίνητρα και αντιπαραβλήθηκαν με τον συγχρονισμό της τελευταίας με την ΕΣΣΔ στο επίπεδο της πολιτικής τακτικής, της συνθηματολογίας και της στάσης της έναντι του κυπριακού ζητήματος.⁵¹⁶ Από αυτή τη σκοπιά οι υπουργοί της κυβέρνησης Καραμανλή επιχείρησαν να υποβιβάσουν την βαρύτητα και το εύρος των καταγγελλόμενων από την ΕΔΑ διώξεων: ο ακριβής αριθμός των εκτοπισμένων στον Άγιο Ευστράτιο, που υπήρξε διαρκές σημείο αντιδικίας μεταξύ της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης, παρουσιάστηκε ως αμελητέο δεδομένο που ωχριούσε συγκριτικά με αυτό των θυμάτων του εμφυλίου πολέμου, όπως, αντίστοιχα, και οι πειθαρχικές αποφάσεις εναντίον οκτώ αιρετών στελεχών της τοπικής αυτοδιοίκησης ως εξαίρεση επί του συνόλου των 7.500 δημάρχων και προέδρων κοινοτήτων και των 40.000 και πλέον δημοτικών συμβούλων.⁵¹⁷ Διακριτή αναφορά του υπουργού Εσωτερικών Δ. Μακρή υπήρξε η πολιτική του απόφαση να θέσει σε τρίμηνη αργία τον Δήμαρχο του Πειραιά, εξαιτίας της δημόσιας έκφρασης των ευχαριστιών του προς την βουλγαρική κυβέρνηση για την παροχή πολιτικού ασύλου στους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες.⁵¹⁸

Η καταδίκη εκ μέρους του υπουργού Εσωτερικών του εγχειρήματος κομματικής ιδιοποίησης του αιτήματος της λήθης από την πλευρά της ΕΔΑ και η μονοπώλησή της ως παραταξιακής σταθεράς καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1952-1958 προκάλεσε τη μετατόπιση της συζήτησης στις παρελθοντικές πολιτικές διεργασίες στο εσωτερικό της συντηρητικής παράταξης. Πιο συγκεκριμένα, ο βουλευτής της ΕΔΑ Σ. Μερκούρης κατέδειξε την επαγγελία της λήθης υπό τον Παπάγο το 1952 ως τον καταλύτη ανασύνθεσης της Δεξιάς διαμέσου της προσχώρησης κεντρικών πολιτευτών στον Ελληνικό Συναγερμό.⁵¹⁹ Η μονοκομματική

⁵¹⁵ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 36η, 20 Ιανουαρίου 1959, *ό.π.*, σ. 150.

⁵¹⁶ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 24η, 5 Δεκεμβρίου 1958, σ. 183-184.

⁵¹⁷ Στο ίδιο, σ. 181.

⁵¹⁸ Στο ίδιο, σ. 181.

⁵¹⁹ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 32α, 16 Δεκεμβρίου 1958, *ό.π.*, σ. 400.

ερμηνεία της λήθης από τον βουλευτή της ΕΡΕ Ε. Καλαντζή προκάλεσε την κοινοβουλευτική παρέμβαση του ίδιου του εμπνευστή της και στενού συνεργάτη του Παπάγου, Σπ. Μαρκεζίνη, που υπεραμύνθηκε της πολιτικής της διάστασης της έννοιας και της αναγκαιότητας της πολύπλευρης θεσμικής της αποκρυστάλλωσης ως συνολικότερης στρατηγικής εμπέδωσης της μετεμφυλιακής συμφιλίωσης και μερικής αναίρεσης της ισχύος εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας.⁵²⁰ Όπως αποκάλυψε με την κοινοβουλευτική του παρέμβαση ο αρχηγός του Κόμματος των Προοδευτικών, η σχετική αρθρογραφία του στην *Εστία* και το *Βήμα* τον Σεπτέμβριο του 1949 είχε λάβει την έγκριση του ίδιου του Παπάγου, ενώ διαχώρισε τη λήθη από τα μέτρα επιεικείας της κυβέρνησης Πλαστήρα, καταλογίζοντας, παράλληλα, στον Ελληνικό Συναγερμό το έλλειμμα της δρομολόγησής της με συγκεκριμένα κυβερνητικά μέτρα, παρά τις συναφείς προεκλογικές του επαγγελίες το 1952.⁵²¹

Ο αντιδεξιός αναπροσανατολισμός της κοινοβουλευτικής συζήτησης σε σχέση με τους άξονες της κατατεθειμένης επερώτησης επιχειρήθηκε από τον παλαιόμαχο πολιτικό, βουλευτή της ΕΔΑ, Μ. Κύρκο. Αντιπαραβάλλοντας τις πέντε μετεμφυλιακές εκλογικές αναμετρήσεις της χώρας, βουλευτικές και δημοτικές, με τη διχαστική πόλωση της προπολεμικής περιόδου, ο βουλευτής διαχώρισε τις πρακτικές της κυβέρνησης Καραμανλή από τη συμφιλιοτική πολιτική όλων των προκατόχων της.⁵²² Υπ' αυτή την οπτική, οι μετεκλογικές διώξεις προσλαμβάνονταν ως ασυνέχεια τόσο σε σχέση με τα μέτρα ειρηνεύσεως ως στρατηγικής προάσπισης του συλλογικού κοινωνικού συμφέροντος και προαγωγής της μετεμφυλιακής συμφιλίωσης, όσο και με τα μέτρα επιεικείας ως μορφής χαλάρωσης της έκτακτης εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας. Οι συναντήσεις, μάλιστα, του ίδιου του Παπάγου με τον πρόεδρο της ΕΔΑ Ι. Πασαλίδη το 1952, ήταν ενδεικτικές, σύμφωνα με εμπιστευτικές πληροφορίες του Μ. Κύρκου, της πρόθεσης του στρατάρχη να νομιμοποιήσει το ΚΚΕ πριν από τις βουλευτικές εκλογές του 1956.⁵²³ Πέραν της μερικής μετεμφυλιακής ειρήνευσης από την αστική πολιτική ηγεσία, ο Μ. Κύρκος σημείωσε την παύση των διώξεων και τη διασφάλιση της πολιτικής ομαλότητας ως διάχυτο κοινωνικό αίτημα σύμφωνα με το αποτέλεσμα των εκλογών του 1958 αλλά και με τις συγχρονικές αποφάσεις κοινωνικών και πολιτικών φορέων, όπως δημοτικών συμβουλίων και δικηγόρων.⁵²⁴

⁵²⁰ Στο ίδιο, σ. 400-401.

⁵²¹ Στο ίδιο, σ. 401.

⁵²² Στο ίδιο, σ. 415.

⁵²³ Στο ίδιο, σ. 415-416.

⁵²⁴ Στο ίδιο, σ. 417.

Στην επιχειρηματολογία της ΕΔΑ το 25% των ψηφοφόρων της, αναπαρίστατο με όρους δημοκρατικής ταυτότητας και συσσωρευμένων κοινωνικών προσδοκιών πλήρους εκδημοκρατισμού ενός εκατομμυρίου πληθυσμού επί του συνόλου του εκλογικού σώματος, ως του μοναδικού εγγυητή της εθνικής ασφάλειας.⁵²⁵ Η νομιμοποίηση του ΚΚΕ δεν θα ερχόταν σε αντίθεση με την ουσιαστική λειτουργία της αστικής δημοκρατίας, αλλά προσέκρουε στον ξένο παράγοντα και στη βαρύτητα της «πλουτοκρατικής ολιγαρχίας» εντός του μετεμφυλιακού πλέγματος εξουσίας.⁵²⁶ Σε αυτό το πλαίσιο ο Μ. Κύρκος επανατοποθετήθηκε με την παλαιότερη επιχειρηματολογία της κεντροαριστεράς και της σοσιαλιστικής Αριστεράς σε σχέση με τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ. Η τελευταία αναδεικνυόταν ως η μοναδική οδός πολιτικής δράσης του ΚΚΕ στο πλαίσιο της αστικής νομιμότητας και, συνακόλουθα, διαλεύκανσης του κοινοβουλευτικού τοπίου διαμέσου της ακριβούς χαρτογράφησης όχι απλώς των εκλογικών ποσοστών της ΕΔΑ αλλά και των πολιτικών συσχετισμών συνολικά όλων των παρατάξεων.⁵²⁷

Ο χώρος του Κέντρου τήρησε μετριοπαθή και αμυντική στάση καθ' όλη τη διάρκεια της συζήτησης της επερώτησης της ΕΔΑ. Το Κόμμα Φιλελευθέρων θεώρησε το περιεχόμενο της επερώτησης εξαντλημένο στο πλαίσιο των αντίστοιχων κοινοβουλευτικών συζητήσεων του 1957, ενώ καταλόγισε στην κυβέρνηση και την αξιωματική αντιπολίτευση την κοινή προσπάθεια ανασύνθεσης ενός διμερούς πολιτικού συστήματος με μοναδικούς πόλους τη συντηρητική παράταξη και την «άκρα Αριστερά».⁵²⁸ Ως ειλημμένες αποφάσεις της μελλοντικής διακυβέρνησης υπό το Κόμμα Φιλελευθέρων διακηρύχθηκαν από τον βουλευτή Ε. Ζαννή η νομοθετική κήρυξη της λήξης του εμφυλίου πολέμου, η κατάργηση του αναγκαστικού νόμου 375/1952 ως νομικής μορφής αναπαραγωγής του εμφυλιοπολεμικού παρελθόντος και η οριστική μετάβαση στην οικονομική ανασυγκρότηση και την κατοχύρωση του κράτους δικαίου ως αιτούμενα της μεταπολεμικής εποχής.⁵²⁹ Εγκαλώντας την κυβέρνηση Καραμανλή ως κυβέρνηση μειοψηφίας, που απέρρευσε από το διευκολυντικό πλαίσιο του τελευταίου εκλογικού νόμου, και σε πλήρη οριοθέτηση από την κυβερνητική αναπαράσταση του κομμουνιστικού κινδύνου ως υπαρκτής θανάσιμης απειλής, ο Δωδεκανήσιος βουλευτής κατέδειξε τη διατήρηση των

⁵²⁵ Στο ίδιο, σ. 417.

⁵²⁶ Στο ίδιο, σ. 416-417.

⁵²⁷ Στο ίδιο, σ. 417.

⁵²⁸ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 36η, ό.π., σ. 640.

⁵²⁹ Στο ίδιο, σ. 640.

έκτακτων μέτρων και την εμπέδωση της οξείας πολιτικής πόλωσης ως το υλικό υπόστρωμα γεωμετρικής αύξησης της εκλογικής δυναμικής και καταγραφής της «άκρας Αριστεράς», ακόμη και σε περιοχές με ισχνή παράδοση στις μετακατοχικές πολιτικές εκπροσωπήσεις της και εκλογικής κυριαρχίας του Κέντρου.⁵³⁰ Η ανάδειξη της ΕΔΑ στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης αποδόθηκε από τον Ε. Ζαννή στις συνθήκες διώξεων της κοινωνικής βάσης και του κεντρικού χώρου κατά την τρέχουσα δεκαετία. Από αυτή τη σκοπιά, το Κόμμα Φιλελευθέρων εισηγήθηκε στην κυβέρνηση Καραμανλή μια διαφορετική στρατηγική προάσπισης του συνολικού συμφέροντος των αστικών δυνάμεων: στον αντίποδα του μονοκομματικού και κατασταλτικού κράτους, η κυβέρνηση όφειλε να θέσει τις βάσεις του κράτους δικαίου, μέσω της εκπόνησης μέτρων κοινωνικής πρόνοιας για τη θωράκιση της μετεμφυλιακής αστικής δημοκρατίας.⁵³¹ Υπ' αυτήν την οπτική η μετατόπιση των πτυχών της κοινοβουλευτικής αντιπαράθεσης στα ζητήματα του βιοτικού επιπέδου, των αναδιανεμητικών δαπανών και της κοινωνικής πολιτικής αντανακλούσε και την αντιδεξιά μετατόπιση της συντηρητική πτέρυγας του Κέντρου.

Η μετατόπιση, ωστόσο, υπήρξε μερική, καθώς αφενός η νομιμοποίηση του ΚΚΕ απορρίφθηκε από τον Ν. Ζορμπά ως πρόωρη μορφοποίηση του αιτούμενου της λήθης, υπό την αντικομμουνιστική οπτική του σχήματος των «τριών γύρων» και των «αντεθνικών εγκλημάτων» της κομμουνιστικής Αριστεράς την προηγούμενη δεκαετία, και αφετέρου η κυβερνητική πρακτική στηλιτεύθηκε ως ο μοναδικός τροφοδότης της πολιτικής δυναμικής του ΚΚΕ.⁵³² Το διακύβευμα της τρέχουσας μετεμφυλιακής δεκαετίας και των προϋποθέσεων της πολιτικής και ιδεολογικής ηγεμονίας της εθνικόφρονος παράταξης ορίστηκαν σε διαφορετική κατεύθυνση από τον βουλευτή: «όσον η Κυβέρνησις εμμένει εις την λήψιν μέτρων αστυνομικών, αστηρών, τόσον δυναμώνει το Κομμουνιστικό Κόμμα και τόσον παίρνει οπαδούς, ενώ, όταν η Κυβέρνησις λάβη μέτρα, τα οποία θα ημπορέσουν να απελευθερώσουν μεγάλην μάζαν του λαού από την επιβολήν του Κομμουνιστικού Κόμματος, τότε θα κερδίση η ίδια η Κυβέρνησις και θα κερδίση το Έθνος ολόκληρον».⁵³³ Επιχειρώντας να αναβαπτιστεί ως ο δεύτερος κομματικός πόλος εντός του εθνικόφρονος πλαισίου, το Κόμμα Φιλελευθέρων κινήθηκε στη διελκυστίνδα της κατά περίπτωση εξέτασης των αντικομμουνιστικών διώξεων στο πλαίσιο της απαρέγκλιτης τήρησης της

⁵³⁰ Στο ίδιο, σ. 641.

⁵³¹ Στο ίδιο, σ. 641.

⁵³² *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 38η, 23 Ιανουαρίου 1959, ό.π., σ. 666.

⁵³³ Στο ίδιο, σ. 666.

εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας, της καταδίκης των έκτακτων μέτρων και της ταυτόχρονης πρότασης για τη λήψη ακόμη «ριζοσπαστικότερων», ώστε να αποσοβηθεί η κομμουνιστική δραστηριότητα.

Η διχαστική επαναφορά στο εμφυλιοπολεμικό παρελθόν και η ανανοηματοδότηση της αντιπαράθεσης της κυβέρνησης Καραμανλή με την Αριστερά ως καθολικής σύγκρουσης μεταξύ δύο διαμετρικά αντίθετων «κόσμων» ολοκληρώθηκε στις δύο τελευταίες κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις συζήτησης της κατατεθειμένης επερώτησης. Η κυβερνητική ρητορική εστιάστηκε στην κατασκευή μιας συνολικής γενεαλογίας της «προδοτικής» στάσης του ΚΚΕ σε σχέση με τις εθνικές διεκδικήσεις από συστάσεώς του ως «ξενοκίνητου» πολιτικού οργανισμού, στάση που καθιστούσε αδύνατη τη νομιμοποίησή του. Η υπαγωγή του ΚΚΕ ως ελληνικού παραρτήματος της τυπικά κατηγορημένης Γ΄ Διεθνούς, η καταδίκη του μεγαλοϊδεατισμού στο επίσημο κομματικό ντοκουμέντο του 1953, η αντίθεσή του στον μικρασιατικό πόλεμο, η προπολεμική θέση του για την ανεξαρτητοποίηση της Μακεδονίας, η επαμφοτερίζουσα στάση των επιστολών του Ν. Ζαχαριάδη για τον αντιφασιστικό ή τον μπερλιαστικό χαρακτήρα του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και τη συνακόλουθη στάση του κομμουνιστικού κινήματος, τα σύμφωνα του Πετριτσίου για τον διαμελισμό της Μακεδονίας, οι ένοπλες συγκρούσεις ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ και η απεμπόληση των ελληνικών διεκδικήσεων στη Νότια Αλβανία ως σοβινιστικών εκδηλώσεων, βάσει της απόφασης της 7^{ης} ολομέλειας του ΚΚΕ, το στοιχειοθετούσαν ως «προδοτικό» κόμμα σε σχέση την ελληνική εξωτερική πολιτική.⁵³⁴ Σε επίδικο αντικείμενο οξύτατης κοινοβουλευτικής διαμάχης, σχετικά και με τον ρόλο του συμμαχικού παράγοντα, αναδείχθηκε και η απόκρουση της προέλασης του ΕΔΕΣ από τον ΕΛΑΣ προς τα ελληνοαλβανικά σύνορα για την κατάληψη της νότιας Αλβανίας, αμέσως μετά την αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων από τη χώρα το 1944.⁵³⁵

Αυτή η συνολική γενεαλογία της υποκριτικής επαγγελίας της εθνικής ανεξαρτησίας⁵³⁶ και του διηνεκούς προδοτικού ρόλου του ΚΚΕ δεν περιορίστηκε στη δεκαετία του 1940, αλλά καθολικεύτηκε με την συμπερίληψη της αρχικής στάσης του

⁵³⁴ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 35^η, 19 Δεκεμβρίου 1958, σ. 601-602.

⁵³⁵ Στο ίδιο, σ. 602.

⁵³⁶ Προς την κατεύθυνση επαγωγής διαιρέσεων στο εσωτερικό των επιμέρους πολιτικών τάσεων της ΕΔΑ, ο Ν. Αθανασίου, τέως υφυπουργός Εσωτερικών, επικαλέστηκε την αρθρογραφία του Ηλ. Τσιριμώκου στη *Μάχη*, με αντικείμενο την αποτίμηση της υπαγωγής του ΚΚΕ στις εθνικές διεκδικήσεις του ανατολικού συνασπισμού καθ' όλη τη δεκαετία του 1940 και την ανακόλουθη, κατ' επέκταση επαγγελία της εθνικής ανεξαρτησίας που ως προγραμματική αρχή «αντικειμενικά γελιοποιούνταν».

ΚΚΕ έναντι της ΕΟΚΑ. Η δημόσια καταδίκη των μαχητικών εκδηλώσεων, των βίαιων πρακτικών και του ρόλου της ΕΟΚΑ ως πατριδοκάπηλου, καθώς και η αποκάλυψη της ταυτότητας Γ. Γρίβα ως επικεφαλής της ελληνοκυπριακής οργάνωσης και ως πράκτορα του αγγλικού και του αμερικανικού ιμπεριαλισμού στις στήλες του *Νέου Κόσμου* και από τη *Φωνή της Αλήθειας*, πιστοποιούσαν την υπονόμηση του αιτήματος της αυτοδιάθεσης και, συνολικότερα, τον «αντεθνικό» ρόλο του ΚΚΕ μετεμφυλιακά,⁵³⁷ στη συγκυρία διεθνοποίησης του κυπριακού ζητήματος. Ο αντιαποικιοκρατικός λόγος της ΕΔΑ, στον οποίο συναρθρωνόταν η αντιβρετανική, η αντιαμερικανική και η αντικυβερνητική τοποθέτηση, καταγγέλθηκε από τον Κ. Μανιαδάκη ως υποβολιμαίος από το ΚΚΕ, που τοποθετούσε το εθνικό ζήτημα στον πυρήνα της αντίθεσης ανάμεσα στα καταπιεζόμενα έθνη και τον ιμπεριαλισμό.⁵³⁸ Η υπαγωγή του ΚΚΕ στο σοβιετικό κέντρο και στον πανσλαβισμό ολοκληρωνόταν με τον προγραμματικό στόχο της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής, που προϋπέθετε την υπόρρητη κυβερνητική εναλλαγή και διακύβευε τη γεωπολιτική θέση της χώρας στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ. Υπ' αυτή την οπτική, και παρά την αποτίμηση της αποτυχίας συγκρότησης ευρέος πατριωτικού μετώπου κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων υπό το ΚΚΕ, διαμηνύθηκε από τον υφυπουργό Εσωτερικών η κυβερνητική πρόθεση έντασης και επέκτασης της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας τους «συνοδοιπόρους» του, το σύνολο των πολιτικών και των κοινωνικών συμμάχων του.⁵³⁹

Σε σχέση με το κυπριακό, είναι εμφανής η προσπάθεια καθολικής ιδιοποίησης του εθνικού ζητήματος από τη συντηρητική παράταξη στο πλαίσιο του αυταρχικού μετεμφυλιακού κράτους, δεδομένου ότι το αίτημα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα είχε προσλάβει τα προηγούμενα χρόνια χαρακτηριστικά αντίθεσης στο πολιτικό σύστημα και εξελίχθηκε σε πεδίο κοινωνικής διαμαρτυρίας και εμβάπτισης της μετεμφυλιακής Αριστεράς σε μια πατριωτική φυσιογνωμία. Παράλληλα, η κυβερνητική αναφορά στην αρχική καταδίκη της ΕΟΚΑ από το ΚΚΕ αντανάκλασε μερικώς την αντιφατική στάση της ελληνικής Αριστεράς έναντι της ελληνοκυπριακής οργάνωσης.⁵⁴⁰ Υπήρξε, συγχρόνως, εργαλειακή, καθώς στα επίσημα κομματικά ντοκουμέντα υπογραμμιζόταν από το ΚΚΕ η ενότητα μεταξύ του ΑΚΕΛ, της

⁵³⁷ Στο ίδιο, σ. 600.

⁵³⁸ Στο ίδιο, σ. 600.

⁵³⁹ Στο ίδιο, σ. 609.

⁵⁴⁰ Κατερίνα Λαμπρινού, *ό.π.*, σ. 379-380.

Εθναρχίας και της ΕΟΚΑ ως «πατριωτικών δυνάμεων».⁵⁴¹ Παράλληλα, από το ΚΚΕ εξαιρόταν η προσήλωση του ΕΚΕΛ στην ενωτική στάση έναντι «των προσπαθειών που κατέβαλαν ως τώρα ορισμένα αντιδραστικά στοιχεία της Δεξιάς στην Κύπρο, ενθαρρυσμένα από την αντίδραση στην Ελλάδα, να διασπάσουν με αδελφοκτόνες ενέργειες την ενότητα αυτή, παίζοντας έτσι το παιχνίδι των ιμπεριαλιστών».⁵⁴²

Προς επίρρωση της «προδοτικής» και «εγκληματικής» ιδιοπροσωπίας του κομμουνισμού χρησιμοποιήθηκαν για μια ακόμη φορά από την κυβερνητική πλευρά οι γενικευμένες αριθμητικές αναφορές στα θύματα του εμφυλίου πολέμου και την μεταπολεμική ανασυγκρότηση της χώρας. Πολύ περισσότερο στο κυβερνητικό εγχείρημα πλήρους ιδεολογικής απονομιμοποίησης της Αριστεράς εγγραφόταν η επίκληση των εκκαθαρίσεων εμβληματικών στελεχών του ΚΚΕ στην υπερορία και των εσωκομματικών συγκρούσεων της Τασκένδης του 1955,⁵⁴³ αποσυνδεδεμένων από τη σοβούσα κρίση στο εσωτερικό του ΚΚΕ για τα αίτια της ήττας στον εμφύλιο πόλεμο και τη μετεμφυλιακή στρατηγική του κόμματος, σε συνθήκες, μάλιστα, δομικής αναθεώρησης της στρατηγικής του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος μετά τον θάνατο του Ι. Στάλιν.

Από το κυβερνών κόμμα η κοινοβουλευτική συζήτηση ολοκληρώθηκε με τη συνολική κριτική του σοβιετικού καθεστώτος στο επίπεδο των ατομικών ελευθεριών, των διακρατικών σχέσεων εντός του ανατολικού συνασπισμού ως ανισότιμων και της σοβιετικής οικονομικής πολιτικής ως προτύπου πολιτικής αναφοράς της ΕΔΑ.⁵⁴⁴ Οι μετεκλογικές διώξεις των στελεχών της ΕΔΑ αντιπαραβλήθηκαν με τις διώξεις στη Σοβιετική Ένωση κατά τη σταλινική περίοδο, την εκκαθάριση της παλαιάς φρουράς των στελεχών του ΚΚΣΕ από χρουστοσφυική ηγεσία και την σοβιετική επέμβαση στην Ουγγαρία το 1956 ως πρακτικών που ενέγραφαν τον κομμουνισμό στο φάσμα του ολοκληρωτισμού.⁵⁴⁵ Από αυτή τη σκοπιά η ηγεσία της ΕΔΑ εγκαλούνταν από το για την αναφανδόν φιλοσοβιετική στάση της και το έλλειμμα οριοθέτησής της και καταδίκης κάθε δικτατορικής εκτροπής, «μαύρης» ή «κόκκινης», σύμφωνα με το προσφιές σχήμα της αντικομμουνιστικής θεωρίας των δύο άκρων.⁵⁴⁶ Παράλληλα,

⁵⁴¹ «Χαιρετιστήριο στον αγωνιζόμενο για τη λευτεριά του λαού της Κύπρου», *ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. Τόμος όγδοος 1956-1961*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1997, σ. 190.

⁵⁴² «Θέσεις για τα σαραντάχρονα του ΚΚΕ», *ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. Τόμος όγδοος 1956-1961*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1997, σ. 339.

⁵⁴³ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 35^η, ό.π., σ. 597.

⁵⁴⁴ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίασις 38^η, 23 Ιανουαρίου 1959, ό.π., σ. 675.

⁵⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 675.

⁵⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 676.

προς την κατεύθυνση αποδόμησης της απαγγελίας της ΕΔΑ για την αναγκαιότητα των αναδιανεμητικών δαπανών στην προοπτική της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής, οι κυβερνητικές αιτιάσεις μετατοπίστηκαν στη σοβιετική οικονομική πολιτική, με την επίκληση επίσημων κομματικών ντοκουμέντων της ΕΣΣΔ, όπως την εισήγηση του Χρουστσόφ στο 20ό συνέδριο του ΚΚΣΕ και τις οικονομοτεχνικές αναφορές των *Σοβιετικών Νέων*, του Δελτίου της σοβιετικής πρεσβείας. Η υπεροχή του κατά κεφαλήν εισοδήματος και του ελληνικού κατώτατου μισθού έναντι των αντίστοιχων σοβιετικών στο επίπεδο της αγοραστικής δυνατότητας ειδών ευρείας λαϊκής κατανάλωσης, οι εισοδηματικές διακρίσεις μεταξύ της σοβιετικής εργατικής τάξης και της κρατικής γραφειοκρατίας, καθώς και η γενικευμένη απαθλίωση στο βιοτικό και στεγαστικό επίπεδο «εις την πλουσιωτέραν, από απόψεως πλουτοπαραγωγικών πηγών, χώραν του κόσμου» εγγράφονταν στο εγχείρημα ιδεολογικής αποδιάρθρωσης «του παραδείσιου σοβιετικού καθεστώτος ως δελέατος».⁵⁴⁷ Υπ' αυτή την οπτική, τα αναδιανεμητικά αιτήματα της ΕΔΑ υπηρετούσαν, σύμφωνα με τον υπουργό Εσωτερικών Δ. Μακρή, ένα συνολικότερο οικονομικό πρόγραμμα με υπόρρητο ταξικό πρόσημο, η εφαρμογή του οποίου συνεπαγόταν την πολλαπλή διακύβευση του μετεμφυλιακού πλέγματος εξουσίας, τον φιλοδυτικό προσανατολισμό της χώρας και τον πανσλαβισμό: τη ρήξη με τον συμμαχικό παράγοντα, την εθνική απομόνωση και περιχαράκωση και τη συνακόλουθη προσχώρηση στον ανατολικό συνασπισμό.⁵⁴⁸

Οι αλληπάλληλες κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις για την κατατεθειμένη επερώτηση της ΕΔΑ ολοκληρώθηκαν με την πολωτική σύγκρουση της κυβέρνησης Καραμανλή έναντι της ΕΔΑ με όρους δύο αντίπαλων παρατάξεων που εκπροσωπούσαν δύο διαμετρικά αντίθετες ιδεολογικές αναφορές και πολιτικές στρατηγικές, δύο διαφορετικούς εντέλει «κόσμους». Ωστόσο, προς το τέλος της πρώτης μετεμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας στη ρητορική της ΕΡΕ δεν ιχνηλατούνταν ο φόβος της νικήτριας παράταξης του εμφυλίου έναντι μιας ανασυγκροτημένης Αριστεράς στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Καθ' όλη την τρέχουσα δεκαετία, η συντηρητική παράταξη προσελάμβανε το κλίμα της σταδιακής ύφεσης μεταξύ των δύο ψυχροπολεμικών συνασπισμών με σκεπτικισμό και τις σοβιετικές κρούσεις για την ανάπτυξη διμερών οικονομικών σχέσεων με όρους προσπάθειας απόσπασης της χώρας από το συμμαχικό παράγοντα, σε μια συγκυρία μάλιστα

⁵⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 663-665.

⁵⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 672.

ανάπτυξης ουδετερόφιλων αισθημάτων της κοινής γνώμης λόγω του κυπριακού.⁵⁴⁹ Σε αντίστοιχο πνεύμα, η αμερικανική πολιτική εστιάστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της προεδρίας Αϊζενχάουερ στην περιστολή και την αποθάρρυνση των ελληνοσοβιετικών οικονομικών σχέσεων.⁵⁵⁰

Η έξαρση της διωκτικών μέτρων μετά το 1958 δεν αποτέλεσε μεμονωμένο γεγονός αλλά την απαρχή μιας ευρύτερης αντικομμουνιστικής στρατηγικής της κυβέρνησης Καραμανλή. Προς αυτή την κατεύθυνση συστάθηκε ένα σύνολο υπηρεσιών στο πλαίσιο της κρατικής γραφειοκρατίας που αποσκοπούσαν στον «ψυχολογικό πόλεμο» ως μορφή περιστολής της κομμουνιστικής επιρροής ιδεολογικής απονομιμοποίησης της Αριστεράς. Πιο συγκεκριμένα, οργανώθηκαν η Γενική Διεύθυνση Εθνικής Ασφαλείας υπό την αιγίδα του υπουργείου Εσωτερικών, η Ειδική Επιτροπή εξ Υπουργών υπό την εποπτεία του υφυπουργού προεδρίας της κυβέρνησης και η Γενική Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών, που αποσκοπούσαν στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα του Τύπου και τη χειραγώγηση της κοινής γνώμης, εναντίον της ρητορικής της Αριστεράς για τη διεθνή ύφεση, την ειρήνη και τον αφοπλισμό.⁵⁵¹ Κομβικό ρόλο σε αυτό το εγχείρημα ιδεολογικής διαπάλης με την Αριστερά διαδραμάτισε και η σύσταση της Ελληνικής Επιμορφωτικής Εταιρείας, η οποία λειτούργησε ως «δεξαμενή» πληροφοριών για τον κομμουνισμό.⁵⁵² Σε κάθε περίπτωση, επωφελής υπήρξε για την αντικομμουνιστική εκστρατεία της κυβέρνησης Καραμανλή η αμερικανική τεχνογνωσία στο πεδίο του ψυχολογικού πολέμου, καθώς η συνεισφορά του τελευταίου αποτελούσε αρμό στην πολυεπίπεδη αντικομμουνιστική στρατηγική κατά την προεδρία του Αϊζενχάουερ, περιλαμβάνοντας από παραδοσιακές μεθόδους προπαγάνδας έως διεθνείς πρωτοβουλίες.⁵⁵³

Η πολιτική αντιπαράθεση για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ και την κατάργηση της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας επαναφέρθηκε μονομερώς με τις πρωτοβουλίες της ΕΔΑ το 1960. Στις 3 Απριλίου 1960 η ΕΔΑ κατέθεσε πρόταση μομφής στην κυβέρνηση λόγω εκκρεμούσας επερώτησης που κατέθεσε για την πολιτική της διεθνούς ύφεσης. Στο ίδιο πνεύμα έλαβαν χώρα και οι πρωτοβουλίες της ΕΔΑ τον

⁵⁴⁹ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *ό.π.*, σ. 104-105.

⁵⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 309.

⁵⁵¹ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, «...Η δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του 'αντικομμουνιστικού αγώνος' 1958-1961», *Μνήμων*, τεύχος 29, Αθήνα 2008, σ. 209-215.

⁵⁵² Στο ίδιο, σ. 222-224.

⁵⁵³ Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, *ό.π.*, σ. 44-49.

Απρίλιο του 1960 με την κατάθεση τριών υπομνημάτων κατά τις εργασίες της διάσκεψης της Διακοινοβουλευτικής Ένωσης τον Απρίλιο του 1960. Τα υπομνήματα της ΕΔΑ αναφέρονταν στις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κοινοβουλευτισμού, τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων και τα δικαιώματα των πολιτικών κρατουμένων, καθώς και στα μέτρα ανελευθερίας του Τύπου, της κυκλοφορίας των βιβλίων, των σχέσεων και των πολιτισμικών ανταλλαγών με άλλες χώρες.

Σε αυτό το διαμορφούμενο πλαίσιο κατατέθηκε στις 3 Μαΐου 1960 το υπόμνημα του νομικού τμήματος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ προς το κοινοβούλιο, την κυβέρνηση και το σύνολο των πολιτικών κομμάτων για τη νομιμοποίησή του,⁵⁵⁴ κομματικό ντοκουμέντο που αποτέλεσε το πρώτο συνεκτικό και συγκροτημένο εγχείρημα της εξόριστης κομμουνιστικής ηγεσίας να θέσει επί τάπητος την επανεγγραφή του έκνομου κόμματος στο μετεμφυλιοπολεμικό πολιτικό σύστημα. Η ηγεσία του ΚΚΕ με το συγκεκριμένο υπόμνημα επιχείρησε να αποσειεί την αντικομμουνιστική προπαγάνδα της «προδοσίας» και διαπνεόμενη από την επίκληση της λήθης ως συγκροτητικών παραμέτρων και των κομματικών μελών, η ηγεσία του ΚΚΕ μετατοπίστηκε στην αποτίμηση της δεκαετίας του 1940. Στο υπόμνημα του ΚΚΕ περιεχόταν μια γενικόλογα διατυπωμένη αυτοκριτική σε σχέση με τις εμφύλιες συγκρούσεις μεταξύ ΕΑΜ και ΕΔΕΣ, που συμπυκνωνόταν στη φράση «δεν είπαμε ότι δεν κάναμε λάθη», τα οποία επικεντρώνονταν στην «έλλειψη απαιτούμενης ευλυγισίας για διάκριση και απομόνωση των αντιδραστικών στοιχείων των αυτοαποκαλούμενων εθνικιστικών αντιστασιακών οργανώσεων»,⁵⁵⁵ υποδηλώνοντας την αναγκαιότητα της πολιτικής απομόνωσής των τελευταίων έναντι της ένοπλης αντιμετώπισής τους. Συγχρόνως, η έλλειψη οποιασδήποτε αναφοράς στην εμφυλιοπολεμική περίοδο αντανάκλούσε τη στρατηγική της αποσιώπησης της εμπλοκής του ίδιου του ΚΚΕ στον εμφύλιο πόλεμο, προφανώς ως μη ανακοινώσιμης περιόδου, συνδεδεμένης αποκλειστικά με τη ζαχαριαδική ηγεσία. Την πλήρη ευθύνη, άλλωστε του τελευταίου, σύμφωνα με το υπόμνημα, έφεραν μονομερώς ο ξένος παράγοντας και οι ηγεμονικοί κύκλοι των ελληνικών αστικών δυνάμεων.⁵⁵⁶ Σε αυτό το πλαίσιο η ηγεσία του ΚΚΕ προσπάθησε να αποκαθάρει το κόμμα από την αντικομμουνιστική προπαγάνδα, εικονογραφώντας το ως κόμμα αρχών του

⁵⁵⁴ *Υπόμνημα του νομικού τμήματος της ΚΕ του ΚΚΕ προς Κυβέρνηση-Βουλή-πολιτικά κόμματα, 3/5/1960*, Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης».

⁵⁵⁵ *Στο ίδιο*, σ. 15.

⁵⁵⁶ *Στο ίδιο*, σ. 19.

επιστημονικού σοσιαλισμού, που η νομιμοποίησή του επρόκειτο να προαγάγει τον εκδημοκρατισμό και την πολιτική ομαλότητα. Σε αυτό το πλαίσιο είναι εμφανής η χρήση του σχήματος της ιμπεριαλιστικής εξάρτησης της χώρας ως αναλυτικού εργαλείου και η άρρητη εγγραφή της εθνικής αστικής τάξης, με την παραδοχή της διττής της συνείδησης ως εκμεταλλεύτριας και εκμεταλλευόμενης, ως ηγεμονευόμενου υπό τις λαϊκές τάξεις συμμάχου στην κατεύθυνση της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής, τη διακηρυγμένης στρατηγικής του ΚΚΕ μετά το 20ο συνέδριο του ΚΚΣΕ και συνακόλουθη απεμπόληση της κληρονομιάς της ένοπλης πάλης υπό τη ζαχαριαδική ηγεσία στο έδαφος του αναπροσανατολισμού της στρατηγικής του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Συνολικά, μέσω του υπομνήματος ιεραρχήθηκαν ως στόχοι η κατάργηση του παρασυντάγματος και η νομιμοποίηση του ΚΚΕ για την αποκατάσταση της μεταπολεμικής δημοκρατίας στη συγχρονία των δικών των στελεχών του ΚΚΕ το 1960 βάσει του ΑΝ 375/1936.

Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα

Η δημόσια συζήτηση για την εμφυλιοπολεμική νομοθεσία και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ διαπλέχθηκε την επαύριον του εμφυλίου πολέμου με τη διεθνοποίηση του ελληνικού ζητήματος στους κόλπους του ΟΗΕ και την ειρηνευτική στρατηγική της κυβέρνησης Διομήδη. Αν για τη διπλωματική αντιπροσωπεία των ΗΠΑ, στο έδαφος της διαπάλης με τον ανατολικό συνασπισμό κατά την κατά την τέταρτη γενική Συνέλευση του οργανισμού, κρίθηκε επιβεβλημένη η τυπική αποκατάσταση των δημοκρατικών θεσμών, η αναστολή της εκτέλεσης των θανατικών ποινών και η θεσμική υιοθέτηση και δρομολόγηση μέτρων επιεικείας, ήταν εμφανής η διάσταση των ελληνικών πολιτικών κύκλων με τη συγκεκριμένη ειρηνευτική στρατηγική. Τα πολλαπλά κέντρα εξουσίας και η θέση του στρατού, στο πλαίσιο του οποίου ο ΙΔΕΑ είχε βαρύνοντα ρόλο, επικαθόρισαν τον εξαιρετικά περιοριστικό χαρακτήρα των πρώτων μέτρων επιεικείας της κυβέρνησης Διομήδη, με την ίδρυση του Αναμορφωτικού Οργανισμού Μακρονήσου και τη διατήρηση της ισχύος της ποινικής και διοικητικής εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας, παρά την αναστολή της εκτέλεσης των θανατικών καταδικών.

Η ανάδειξη της ΕΠΕΚ σε ρυθμιστή του κομματικού συστήματος στις εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1950-1952 και οι επαγγελίες της λήθης και της αμνηστίας δεν επέτρεψαν την υιοθέτηση σχετικά διευρυσμένων μέτρων επιεικείας, πάρα μόνο προς το τέλος της δεύτερης θητείας της κυβέρνησης συνασπισμού υπό τον Ν. Πλαστήρα και στο φόντο της εκτέλεσης τεσσάρων κομμουνιστών μετά το τέλος της δίκης Μπελογιάννη. Οι ίδιες οι εσωτερικές αντιθέσεις των κυβερνήσεων συνεργασίας του Κέντρου, οι τάσεις αυτονόμησης των κατασταλτικών μηχανισμών και ο πόλεμος της Κορέας, ως συμπύκνωση της γενικευμένης οικονομικής, ιδεολογικής και στρατιωτικής αντιπαράθεσης των ΗΠΑ με τον ανατολικό συνασπισμό, οδήγησαν στην υπαναχώρηση στις εμφυλιοπολεμικές πρακτικές, την επαναφορά του Γ΄ Ψηφίσματος και στη λήψη μέτρων επιεικείας, που ουσιαστικά αφίσταντο από το ίδιο το προεκλογικό πρόγραμμα της ΕΠΕΚ. Ωστόσο, η ενσωμάτωση της «παρασυνταγματικής» νομοθεσίας, ως κληρονομιάς της εμφυλιοπολεμικής περιόδου και σύστοιχης με το πνεύμα του αμερικανικού μακαρθισμού, στο Σύνταγμα του 1952 καθιστούσε ουσιαστικά αδύνατο τον μεταπολεμικό εκδημοκρατισμό και εξοβέλιζε τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ από τη δημόσια συζήτηση. Από αυτή τη σκοπιά, η στοιχειώδης συμφιλιωτική πολιτική την επαύριον του εμφυλίου πολέμου προσέκρουσε στο μετεμφυλιακό πλέγμα εξουσίας.

Σε αυτό το διαμορφούμενο πλαίσιο, η διακυβέρνηση της χώρας από τη συντηρητική παράταξη την περίοδο 1952-1963 συνδέθηκε με την κατασταλτική στρατηγική έναντι της Αριστεράς, μέσω της ευρείας χρήσης των διοικητικών εμφυλιοπολεμικών μέτρων και των δικών των συλληφθέντων κομμουνιστών το 1955 και το 1960 βάσει του ΑΝ 375/1936. Οι συλλήψεις εγχώριων μελών και στελεχών του ΚΚΕ της υπερορίας το 1954 από την κυβέρνηση του Ελληνικού Συναγερμού, στο πλαίσιο της εξάρθρωσης των παράνομων κομματικών οργανώσεων του ΚΚΕ, οδήγησαν την ΕΔΑ στην οργάνωση καμπάνιας για τη νομιμοποίηση του τελευταίου, υπέρ της οποίας τοποθετήθηκαν οι κομματικοί σχηματισμοί της σοσιαλιστικής Αριστεράς και της Κεντροαριστεράς. Άλλωστε, ο ίδιος ο συναρχηγός του ΔΚΕΛ Γ. Καρτάλης εγκαινίασε για μία τριετία, στις συνθήκες κρίσης του κεντρώου χώρου μετά τις εκλογές του 1952, την άτυπη πολιτική συνεργασία με το ΚΚΕ, σε αντίθεση με τον σταθερά αντικομμουνιστικό προσανατολισμό του Κόμματος Φιλελευθέρων υπό τον Γ. Παπανδρέου, που τοποθετούνταν επανειλημμένα εναντίον της νομιμοποίησης του ΚΚΕ ως ισοδύναμης με τη «νικηφόρα» ηθική και την ιδεολογική αποκατάσταση του τελευταίου.

Η εμφυλιοπολεμική νομοθεσία αναδείχθηκε σε επίδικο αντικείμενο των κοινοβουλευτικών συνεδριάσεων το 1955 και το 1957, προδιαγράφοντας τα ρήγματα στο πλαίσιο της μεταπολεμικής εθνοφοροσύνης και την αντιδεξιά εμβάπτιση και μετατόπιση του Κέντρου, στις συνθήκες των πολλαπλών αποκλεισμών και διώξεων της κοινωνικής βάσης και του ίδιου. Οι μικρότεροι κεντροαριστεροί σχηματισμοί, στο έδαφος των τομών της κατοχικής περιόδου και της αντιμοναρχικής τους τοποθέτησης, υπήρξαν ανοιχτοί στα νέα ιδεολογικά ρεύματα και τις τάσεις του διεθνούς περιβάλλοντος σταδιακής ψυχροπολεμικής ύφεσης, διακηρύσσοντας δημόσια την αντίθεσή τους στην αέναη διατήρηση της ισχύος των «έκτακτων μέτρων». Από την άλλη πλευρά, η τοποθέτηση του Κόμματος Φιλελευθέρων υπήρξε συντηρητική και αντικομμουνιστική και εισηγήθηκε μια εναλλακτική κατασταλτική στρατηγική, συμβατή με τη σταδιακή ύφεση του ψυχροπολεμικού διπολισμού, στην προοπτική της μερικής αποκατάστασης του κράτους δικαίου, υπό τις δικαστικές εγγυήσεις της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας και την αναγκαιότητα της αναίρεσης της νομολογιακής κατασκευής της «διαρκούς ανταρσίας», ως νομιμοποιητικής βάσης του διωκτικού πλαισίου της κοινωνικής βάσης της Αριστεράς και του Κέντρου. Αντίστοιχα, οι επερωτώντες βουλευτές του Δημοκρατικού Κέντρου το 1957 διεύρυναν τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις στον θεσμό της διοικητικής εκτόπισης, το

πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων και την αποκατάσταση των συνδικαλιστικών ελευθεριών, ενώ μεμονωμένοι πολιτικοί παράγοντες τάχθηκαν υπέρ της νομιμοποίησης του ΚΚΕ ως της λυδίας λίθου για την αποκατάσταση των θεωρούμενων ως φαλκιδευμένων κοινοβουλευτικών εκπροσωπήσεων στις συνθήκες των διαρκών πολιτικών μετατοπίσεων της περιόδου. Υπό αντικομμουνιστική οπτική τάχθηκε υπέρ της νομιμοποίησης του ΚΚΕ κατά την προεκλογική περίοδο του 1958 και η ΦΔΕ με επικεφαλής τον Σοφ. Βενιζέλο, επιχειρώντας να εξοβελίσει την ΕΔΑ ως απaráγραπτη συνιστώσα της αντιδεξιάς αντιπολίτευσης και υπό τον φόβο της ενδεχόμενης ανάδειξής της ως αξιωματικής αντιπολίτευσης.

Η ανάδειξη εντέλει της ΕΔΑ ως αξιωματικής αντιπολίτευσης το 1958 σηματοδότησε τη διχαστική επιστροφή στο εμφυλιοπολεμικό παρελθόν με όρους μετωπικής σύγκρουσης δύο αντίπαλων «κόσμων»: η ραγδαία αύξηση των διοικητικών εκτοπίσεων, η σύλληψη του Μ. Γλέζου και η εγγραφή της εσωτερικής πολιτικής στο διεθνές ψυχροπολεμικό πλαίσιο αποτέλεσαν την απαρχή του κλιμακούμενου διωκτικού πλαισίου εναντίον των μελών και των στελεχών της ΕΔΑ, βάσει της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας. Παράλληλα, με την οργάνωση ενός συνόλου κρατικών υπηρεσιών ανάσχεσης της ιδεολογικής και πολιτικής επιρροής της Αριστεράς, σύμφωνα και με την αμερικανική τεχνογνωσία, η τελετουργική επίκληση του κομμουνιστικού κινδύνου από την κυβέρνηση Καραμανλή γενικεύθηκε με την κατασκευή μιας συνολικής γενεαλογίας του διηνεκού «αντεθνικού», «προδοτικού» και «ολοκληρωτικού» ρόλου του ΚΚΕ, από τον μεσοπόλεμο έως τη συγχρονία της κατατεθειμένης επερώτησης της ΕΔΑ. Από αυτή τη σκοπιά όχι μόνο αποκλείστηκε ως αδύνατη η επανεγγραφή του ΚΚΕ στο πολιτικό σύστημα, μέσω της νομιμοποίησής του, άλλα και διακηρύχθηκε ο κατασταλτικός κλοιός εναντίον των «συνοδοιπόρων» του, προδιαγράφοντας τη στρατηγική της ΕΡΕ στην αυγή της δεύτερης μεταπολεμικής δεκαετίας, όπως αποκρυσταλλώθηκε με το σχέδιο «Περικλής» στις βουλευτικές εκλογές της 29ης Οκτωβρίου του 1961.

Αν η δημόσια συζήτηση για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ τη δεκαετία του 1950 αναπτύχθηκε με ασυνέχειες και κορυφώσεις, διαπλεκόμενη με τα μέτρα επιεικείας, τις εκλογικές αναμετρήσεις, τις κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις και τις δίκες των στελεχών του ΚΚΕ το 1955 και το 1960, για την Αριστερά αποτέλεσε τόσο ζήτημα αυτοτελές όσο και συναρτημένο με τα διακυβεύματα της εκάστοτε πολιτικής συγκυρίας. Οι δημόσιες δηλώσεις της ηγεσίας του ΚΚΕ το 1954 και το 1960 εγγράφονταν στην προσπάθεια αναβάπτισής του ως πατριωτικού κόμματος, στο

πλαίσιο των συνολικών τομών στο εσωτερικό του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος τη μετα-σταλινική περίοδο: την απόσυρση του σχεδίου απόφασης του ΚΚΕ το 1953, κατόπιν της επέμβασης του ΚΚΣΕ, την απεμπόληση της επαναστατικής στρατηγικής και την υπαγωγή του ΚΚΕ στην τακτική της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής, των πρωτοβουλιών σύμπληξης πλατιών δημοκρατικών συνασπισμών σε αντιδεξιά κατεύθυνση και τη διακήρυξη της λήξης του εμφυλίου πολέμου που συντηρούσε το νομολογιακό πλάσμα της «διαρκούς ανταρσίας».

Στο ίδιο πνεύμα έλαβαν χώρα και οι πρωτοβουλίες της ΕΔΑ τον Απρίλιο του 1960 με την κατάθεση πρότασης μομφής στην Κυβέρνηση της ΕΡΕ και τα τρία υπομνήματα για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κοινοβουλευτισμού κατά τις εργασίες της διάσκεψης της Διακοινοβουλευτικής Ένωσης τον Απρίλιο του 1960. Περαιτέρω, η ΕΔΑ συγκρότησε «ειδική επιτροπή μελέτη για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ»⁵⁵⁷ στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η πολύπτυχη παρέμβαση της οποίας συμπυκνώθηκε σε δημόσιες εκδηλώσεις, τακτική αρθρογραφία στον Τύπο και προσχέδια ψηφισμάτων προς υπογραφή από τα εργατικά σωματεία, επιτροπές συνοικιών και προσωπικότητες του πολιτισμού, εγκαινιάζοντας μια νέα καμπάνια για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ. Η έρευνα των παραπάνω πτυχών του θέματος στη διασταύρωσή τους με τις τοποθετήσεις του Κέντρου και της συντηρητικής παράταξης, στο πεδίο των κοινοβουλευτικών διεργασιών και του Τύπου, και τη στρατηγική του αμερικανικού παράγοντα μπορεί να συμβάλλει στη διερεύνηση και χαρτογράφηση των λόγων για τους οποίους δεν κατέστη δυνατή η ενσωμάτωση της κομμουνιστικής Αριστεράς στο πολιτικό σύστημα της προδικτατορικής περιόδου.

⁵⁵⁷ Η επιτροπή προχώρησε σε υποδείγματα σχεδίων ψηφισμάτων για τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, συνεντεύξεις και δελτία Τύπου, παραστάσεις σε υπουργούς. Αναλυτικότερα, βλ. Αρχείο ΕΔΑ, κ. 184, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας.

Αρχειακό υλικό

Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας
Αρχείο Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή
Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης»

Πρακτικά Συνεδριάσεων Βουλής

Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Επιτροπής Εξουσιοδοτήσεων, Βουλή των Ελλήνων, ΙΔ΄ Αναθεωρητική, Σύνοδος Γ΄, Τόμος Α΄, Συνεδριάσεις ΚΖ΄, 3 Οκτωβρίου 1949.
Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Επιτροπής Εξουσιοδοτήσεων, Βουλή των Ελλήνων, ΙΔ΄ Αναθεωρητική, Σύνοδος Γ΄, Τόμος Α΄, Συνεδριάσεις ΚΗ΄, 5 Οκτωβρίου 1949.
Συνεδριάσεις Ε΄, Τρίτη 6 Δεκεμβρίου 1949, *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής*, (Δ΄ Αναθεωρητική Βουλή, Δ΄ Σύνοδος).
Επίσημα Πρακτικά Συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρίαση Ζ΄, 25/4/1950.

Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής

Συνεδριάσεις 10η της 5ης Δεκεμβρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ΄, Σύνοδος Δ΄.
Συνεδριάσεις 12η της 7ης Δεκεμβρίου 1955 .
Συνεδριάσεις 13η της 11ης Φεβρουαρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ΄, Σύνοδος Γ, Τόμος Β΄, Αθήνα 1955
Συνεδριάσεις 28η της 21ης Ιανουαρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ΄, Σύνοδος Γ, Τόμος Α΄, Αθήνα 1955, σ. 530-531.
Συνεδριάσεις 28η της 21ης Ιανουαρίου 1955
Συνεδριάσεις 44η της 14ης Φεβρουαρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ΄, Σύνοδος Γ, Τόμος Β΄, Αθήνα 1955.
Συνεδριάσεις 49η της 21ης Φεβρουαρίου 1955, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, περίοδος Γ΄, Σύνοδος Γ, Τόμος Β΄, Αθήνα 1955
Συνεδριάσεις 22α, 2 Δεκεμβρίου 1958, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδριάσεις 24η, 5 Δεκεμβρίου 1958, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδριάσεις 32α, 16 Δεκεμβρίου 1958, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδριάσεις 35η, 19 Δεκεμβρίου 1958, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδριάσεις 36η, 20 Ιανουαρίου 1959, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.

Συνεδρίασις 38η, 23 Ιανουαρίου 1959, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδρίασις Η', Τετάρτη 26 Απριλίου 1950, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδρίασις Θ', Πέμπτη 27 Απριλίου 1950, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδρίασις Ι', Παρασκευή 28 Απριλίου 1950, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδρίασις 70η, 29 Μαρτίου 1957, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδρίασις Λ', 77η, 6 Ιουνίου 1950, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδρίασις 63η, 19 Μαρτίου 1957, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.
Συνεδρίασις 80ή, 12 Απριλίου 1957, *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*.

Εφημερίδες

Αυγή, 1954

Έθνος, 1949

Ελευθερία, 1949, 1950, 1954, 1958

Εστία, 1949

Καθημερινή, 1954

Το Βήμα, 1949

Τα Νέα, 1949

Περιοδικά

Ο Ταχυδρόμος, 1954

Νέος Κόσμος. Επιθεώρηση για τα ελληνικά και διεθνή προβλήματα

Βιβλιογραφία (πρωτογενής και δευτερογενής)

Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*,
Αθήνα: Θεμέλιο, 1995.

_____, «Καθεστώς 'έκτακτης ανάγκης' και πολιτικές ελευθερίες, 1946-1949», στο Ιατρίδης,
Γιάννης (επιμ.), *Η Ελλάδα, στη Δεκαετία 1940-1950. Ένα Έθνος σε κρίση*, Αθήνα:
Θεμέλιο, 1984.

Βερναρδάκης Χριστόφορος, Μαυρής Γιάννης, Γιάννης *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες
στην προδικτατορική Ελλάδα*, διαδικτυακή ανατύπωση, Αθήνα 2012, σ. 97.

- Βισίνσκι Α. Ι., *Το ελληνικό πρόβλημα στον Ο.Ε.Ε. Λόγοι στην ΙVη Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Ε.Ε., Οχτώβρης 1949*, Εκδοτικό 'Νέα Ελλάδα', ΑΣΚΙ.
- Βόγλης Πολυμέρης, Μπουρνάζος Στρατής, «Στρατόπεδο Μακρονήσου 1947-1950», στο Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952, Δ' Τόμος, Μέρος 2ο*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2009.
- Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1953-1967*, Αθήνα: Αφοί Τολίδη, χ.χ.έ.
- Γιανουλόπουλος Γιάννης Ν., *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945-1963)*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1992.
- Γουίτνερ Λόρενς, *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1991.
- Δέδε Κατερίνα, *Ο σύντομος πολιτικός βίος της ΕΠΕΚ. Η ανάδυση του Κέντρου στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Εθνικό ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2016.
- Δεμερτζής Νίκος, «Ο ελληνικός Εμφύλιος ως πολιτισμικό τραύμα», στο *Επιστήμη και Κοινωνία. Επιθεώρηση πολιτικής και ηθικής θεωρίας*, τεύχος 28, Αθήνα: Σάκκουλας, 2011.
- Ελεφάντης Άγγελος, «Εθνικοφροσύνη: η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο *Μας πήραν την Αθήνα. Μελέτες για τη δεκαετία του 1940-1950*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003.
- Ηλιού Φίλιππος, «Δημοκρατικές συγκλίσεις και συμμαχίες. Ο Γεώργιος Καρτάλης και οι έλληνες κομμουνιστές μετά τον εμφύλιο πόλεμο», *Αρχιόταξις*, τεύχος 7, ΑΣΚΙ, Αθήνα 2005.
- Ζαχαριάδης Νίκος, «Για τη δημοκρατική νομιμότητα στην Ελλάδα, για το καλό του λαού και την προκοπή του τόπου», *Νέος Κόσμος. Επιθεώρηση για τα ελληνικά και διεθνή προβλήματα*, τεύχος 10, Οκτώβρης 1954.
- _____, «Μπροστά στην κρίση της ξενοδοχείας. Πιο ψηλά τη σημαία της λαϊκής ενότητας και πάλης», *Νέος Κόσμος. Επιθεώρηση για τα ελληνικά και διεθνή προβλήματα*, τεύχος 12, Δεκέμβρης 1954.
- Καλτσόγια-Τουρναβίτη Νίκη, «Η μεταπολεμική ελληνική κοινωνία και η πορεία της προς τον θεσμικό-πολιτικό εκσυγχρονισμό», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994.
- Κατηφόρης Γ., *Η νομοθεσία των βαρβάρων*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1975.
- Κοταρίδης Νίκος, Σιδέρης Νίκος, «Εμφύλιος πόλεμος: ιδεολογικά και πολιτικά διακυβεύματα», στο Ηλίας Νικολακόπουλος, Γρηγόρης Ψαλλίδας, Άλκης Ρήγος

- (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949)*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2002.
- «Απόφαση. Η νέα κατάσταση και τα καθήκοντά μας», *Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα, Τόμος 7ος 1949-1955*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1995.
- «Κοινή δήλωση του ΚΚΕ και του ΑΚΕ. Προς το λαό της Ελλάδας, προς όλα τα πολιτικά κόμματα και τις μαζικές λαϊκές οργανώσεις της χώρας», στο *ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα, τόμος 7ος, 1949-1955*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1995.
- «Απόφαση της 7ης Πλατιάς Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ πάνω στο 1ο θέμα», *Το ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. Τόμος 8ος, 1956-1961*, σ. 161, 163, 166.
- «Χαιρετιστήριο στον αγωνιζόμενο για τη λευτεριά του λαό της Κύπρου», *ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. Τόμος όγδοος 1956-1961*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1997.
- «Θέσεις για τα σαραντάχρονα του ΚΚΕ», *ΚΚΕ. Επίσημα Κείμενα. Τόμος όγδοος 1956-1961*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1997.
- Υπόμνημα του νομικού τμήματος της ΚΕ του ΚΚΕ προς Κυβέρνηση-Βουλή-πολιτικά κόμματα, 3/5/1960*, Επιμορφωτικό Κέντρο, Αρχείο-Βιβλιοθήκη «Χαρίλαος Φλωράκης».
- Κρανιδιώτης Γιάννος Ν., *Το κυπριακό πρόβλημα, 1960-1974*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1984.
- Λαμπρινού Κατερίνα, *ΕΔΑ, 1956-1967: Πολιτική και ιδεολογία*, Αθήνα: Πόλις, 2017.
- Λιναρδάτος Σπύρος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα. Τόμος Α' 1949-1952*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1977.
- _____, *Από τον εμφύλιο στη χούντα. Τόμος Γ' 1955-1961*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1978.
- Λυμπεράτος Μιχάλης Π., *Μετά τον πόλεμο. Πολιτικές διαδικασίες και κοινωνική πόλωση στις απαρχές της προδικτατορικής περιόδου*, Αθήνα: Νότιος Άνεμος, 2015.
- _____, *Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ. Η ραγδαία ανασυγκρότηση της ελληνικής Αριστεράς και οι μετεμφυλιακές πολιτικές αναγκαιότητες*, Αθήνα: Στοχαστής, 2011.
- Μαργαρίτης Γιώργος, *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949, τόμος 2ος*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2000.
- Μαρκεζίνης Σπύρος, «Από του πολέμου εις την ειρήνην. Η πολιτική της λήθης», *Το Βήμα*, 10 Σεπτεμβρίου 1949.
- Μαρκέτος Σπύρος, «Η ελληνική Άκρα Δεξιά τη δεκαετία του 1940», στο Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952, Δ' Τόμος, Μέρος 2ο*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2009.
- Μπουρνάζος Στρατής, «Το 'Μέγα Εθνικόν Σχολείον Μακρονήσου'», *Ιστορικό Τοπίο και Ιστορική Μνήμη. Το παράδειγμα της Μακρονήσου. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης*, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000.

- Μπουρνάζος Στρατής, «Το κράτος των εθνικοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», στο Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952, Δ' Τόμος, Μέρος 2ο*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 19.
- Νικολακόπουλος Ηλίας, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964. Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2000.
- _____, «Κομματική και εκλογική αποτύπωση του εμφυλίου, 1950-1952», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952, Δ' Τόμος, Μέρος 2ο*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2009.
- _____, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα: Πατάκης, 2015.
- _____, «Το Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζομένου Λαού (ΔΚΕΛ): μια προσπάθεια για την κομματική συγκρότηση της Κεντροαριστεράς», στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας Σχολής Μωραΐτη, *Ο Γεώργιος Καρτάλης και η δύσκολη δημοκρατία. Σαράντα χρόνια από το θάνατο του*, Αθήνα 1998.
- _____, «Ελεγχόμενη δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου έως τη δικτατορία», στο Γιάννης Βούλγαρης, Ηλίας Νικολακόπουλος, Σωτήρης Ριζάς, Τάσος Σακελλαρόπουλος, Ιωάννης Στεφανίδης, *Ελληνική πολιτική Ιστορία 1950-2004*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2011.
- Παπαδημητρίου Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα: Σαββάλας, 2006.
- Παπαθανασίου Ιωάννα, «Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου: Γαλλικές Διπλωματικές Ευαισθησίες και Κυβερνητικό Ενδιαφέρον», στο *Ιστορικό Τοπίο και Ιστορική Μνήμη. Το Παράδειγμα της Μακρονήσου. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης*, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000.
- _____, «‘Το όπλο παρά πόδα’: λεκτική πολεμική ή στρατηγική ανασυγκρότησης», στο Νικολακόπουλος, Ηλίας, Ρήγος, Άλκης, Ψαλλίδας, Γρηγόρης (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949)*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2002.
- _____, «ΕΔΑ: Το μαζικό κόμμα της προδικτατορικής Αριστεράς (1963-1967)» στο *Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994.

- Παπαχελάς Αλέξης, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας. Ο αμερικανικός παράγων 1947-1967*, Αθήνα: Εστία, 1997.
- Ριζάς Σωτήρης, *Παρατάξεις και κόμματα στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: Εστία, 2016.
- _____, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο: κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2008.
- _____, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο: κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2008.
- Σεφεριάδης Σεραφείμ, «Διεκδικητικό κίνημα και πολιτική: ο ελληνικός συνδικαλισμός πριν από τη δικτατορία 1962-1967», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, Τόμος 12, Αθήνα: Θεμέλιο, 1998.
- Σταθάκης Γιώργος, *Το δόγμα Τρούμαν και το σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2004.
- Στεφανίδης Ιωάννης, *Από τον εμφύλιο στον ψυχρό πόλεμο. Η Ελλάδα και ο συμμαχικός παράγοντας 1949-1952*, Αθήνα: Προσκήνιο, 1999.
- _____, *Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Αθήνα: Πατάκης, 2002.
- _____, «...Η δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του ‘αντικομμουνιστικού αγώνος’ 1958-1961», *Μνήμων*, τεύχος 29, Αθήνα 2008, σ. 209-215.
- Σφαέλλος Δημήτρης Κ., *Αι ελληνο-αμερικανικά συμφωνία*, Αθήνα 1949.
- Σφήκας Θανάσης, «Το διεθνές πλαίσιο του ελληνικού Εμφυλίου πολέμου», στο Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952*, Δ΄ Τόμος, Μέρος Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2009.
- _____, «Η ‘ειρηνοπόλεμη’ διάσταση του ελληνικού εμφυλίου πολέμου: ειρηνευτικές πρωτοβουλίες και δυνατότητες συμβιβασμού, 1945-1949», στο Ηλίας Νικολακόπουλος, Γρηγόρης Ψαλλίδας, Άλκης Ρήγος (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο (Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1949)*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2002.
- Τρίκας Τάσος, *ΕΔΑ 1951-1967. Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, Τόμος Α΄, Αθήνα: Θεμέλιο, 2009.
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, «Η ιδεολογική επίδραση του Εμφυλίου Πολέμου», στο *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1986
- Φλάισερ Χάγκεν, «Μακρόνησος 1950: Πρότυπο για τη Γερμανία του Ψυχρού Πολέμου; Αμερικανικοί Προβληματισμοί και Συνταγές για τη Δημοκρατική ‘Αναμόρφωση’»,

στο *Ιστορικό Τοπίο και Ιστορική Μνήμη. Το Παράδειγμα της Μακρονήσου. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης*, Αθήνα: Φιλίστωρ, 2000.

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, «Εξωτερική πολιτική και επιλογή κόσμων. Προσλήψεις του διεθνούς συστήματος κατά την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, 1944-1952», στο Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945-1952*, Δ΄ Τόμος, Μέρος 2ο, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2009.

_____, *Ελληνικός φιλελευθερισμός. Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979*, Πατάκης, Αθήνα 2010.

Χατζηιωσήφ Χρήστος, «Κοινοβούλιο και Δικτατορία», *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, 1922-1940, Ο Μεσοπόλεμος*, τόμος Β2, Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003.

_____, «Η περίοδος της ανασυγκρότησης 1945-1953 ως στιγμή της σύγχρονης ελληνικής και ευρωπαϊκής ιστορίας», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994.

